

MICHELLE KATHRINE JENSEN

OPDRAG GÆLSE

*Et sociologisk studie af forældres opfattelser af
dilemmaer med opdragelse*

10. semester, 2018
Aalborg Universitet
Vejleder: Oline Pedersen
209.694 anslag

MICHELLE KATHRINE JENSEN

OPDRAG GELSE

*Et sociologisk studie af forældres opfattelser af
dilemmaer med opdragelse*

AALBORG UNIVERSITET

TITELBLAD

Dansk titel og undertitel:

OPDRAGELSE

Et sociologisk studie af forældres opfattelser af dilemmaer med opdragelse

English title and subtitle:

PARENTING

A sociological study of parents' perceptions of dilemmas in parenting

Forfatter: Michelle Kathrine Jensen

Vejleder: Oline Pedersen

Juni 2018

Afsluttende kandidatspeciale

10. semester, Sociologi

Aalborg Universitet

Skolen for Sociologi og Socialt Arbejde

Kroghstræde 5

9220 Aalborg Øst

Udgave: 1

Oplag: 3

Antal anslag (ekskl. titelblad, abstract, indholdsfortegnelse og bilag): 209.694

Antal anslag (bilag): 17.001

Omslag og billeder: Billeder godkendt til privat og kommercielt brug fra en royalty-free hjemmeside, redigeret og bearbejdet af undertegnede.

Michelle Kathrine Jensen

Jensen, Michelle K. (2018): *Opdragelse - Et sociologisk studie af forældres oplevelse af dilemmaer med opdragelse* (Speciale ved Institut for Sociologi og Socialt Arbejde). Aalborg: Aalborg Universitet

The overall aim of this thesis is to examine Danish parents' perceptions of dilemmas in parenting. The general research question is as follows: Which kinds of dilemmas do parents experience that they are faced with regarding parenting of their children in the early school age, and how have these things changed in a wider, social context? The perceptions are based on everyday life of the parents as well as their children in early school age (6 to 12 years of age). These children are on the threshold of becoming individuals, looking for their own place in the world, but they are not quite there yet, and they must therefore still obey their parents, as shown by earlier research. What kinds of dilemmas are associated with this process, according to the parents? To answer this question, a couple of preliminary observations were done at a cultural centre located in Aarhus as a way of investigating the research field before further research was conducted. As a part of the methodology the thesis also makes use of adaptive theory and selecting specific 'orienting concepts'. The theoretical framework consists of the Scandinavian researchers Lars Dencik's concepts of *auto- and dual socialization* practices and Dion Sommer's concept of *child-centredness*. Furthermore, Ulrich Beck & Elisabeth Beck-Gernsheim's concept of *the negotiated family* as well as their thoughts of *the importance of the child* and *responsibility of the family* are used. Finally, Habermas' notion of the *colonization of the life-world (and family)* is also used as a part of the overall theoretical framework of this masters' thesis. The orienting concepts and the preliminary observations are used as a basis of constructing semi structured life-world interviews with six parents with children of the corresponding ages. Based on the parents' perceptions of their own parenting, this thesis uses Alfred Schutz' notion of second-level constructs of various kinds of dilemmas: 1) dilemmas that have to do with the children's overall safety, 2) identity forging dilemmas, 3) personal dilemmas of the parents, and 4) the 'small' dilemmas of everyday life (eating up, etc.). The results show that the everyday dilemmas can be adjusted and negotiated, while the bigger dilemmas of identity and safety are very fixed. Furthermore, the parents' perceptions of parenting are placed in a greater societal context based on the extensive amounts of research done in western societies as well as the relevant Scandinavian research on this topic. The results of this second part of the analysis show that increasing responsibility are being put on parents to live up to ideals of 'good' parenthood. These are directly linked to bigger social problems, which creates great uncertainty in parents. However, the interviews also showed that the parents are not uncritically following the ideals that society imposes on them and makes deliberated choices with themselves and their child in mind.

Titelblad	v
Abstract	vii
Forord	xiii

KAPITEL

I. INDLEDNING	3
Et vidtrækkende forskningsfelt	4
Skole-hjem-samarbejdet	5
Hvem har ansvaret for børnene? Om ansvarsplacering og 'det gode forældreskab'	6
Den involverede forælder	9
Ansvar og værdier i familien	10
II. PROBLEMFORMULERING	13
Afgrænsning af problemet	13
III. VIDENSKABSTEORETISKE OVERVEJELSER	17
Fænomenologisk sociologi: Hverdagslivet som objekt	17
Socialkonstruktivisme: Berger & Luckmanns videreudvikling af Schutz	18
Opdragelse som social konstruktion i forældrenes hverdagsliv?	21
Opsamling af den videnskabsteoretiske position	22
IV. TEORETISK BEGREBSAPPARAT	23
Adaptiv teori: En åben tilgang til forældres oplevelse af børneopdragelse	23
Problemer og muligheder for den adaptive teori	24
En kort introduktion til orienterende begreber	24

Det foreliggende speciales orienterende begreber	25
Lars Dencik: Barnets socialisering i det 21. århundrede	26
Dion Sommer: Udvikling mod børnecentrering i senmoderniteten	28
Ulrich Beck & Elisabeth Beck-Gernsheim: Om forandrede vilkår for familien	29
Jürgen Habermas: Kolonisering af familielivet	33
Opsamling og diskussion af de udvalgte orienterende begreber	36
 V. METODISKE VALG OG OVERVEJELSER	 41
Observation som baggrund for interviews	41
Et offentligt kulturhus som observationsområde	42
Observationsguide	43
Semistrukturerende livsverdensinterviews	44
Interviewprocessen	45
Rekruttering af informanter	46
Interviewguide	47
Etiske overvejelser i forhold til forældre og deres børn	51
Om den totale observation	51
Om de semistrukturerede livsverdensinterview	52
Overvejelser om kvalitet i kvalitativ forskning	53
Metodiske konsekvenser for valget af den socialkonstruktivistiske position	55
Om at transskribere interviews	55
 VI. ANALYSE OG RESULTATER	 57
Kort præsentation af de 6 forældre og deres børn	57
En 'adaptiv' analysestrategi	59
Del I: Forskellige typer oplevede dilemmaer	62
Sikkerhedsmæssige dilemmaer	63
Identitetsskabende dilemmaer	63
Personlige dilemmaer	67
Hverdagsdilemmaer	69
Opsummerende delkonklusion	70
Del II: Ændringer i opdragelse og dilemmaer gennem tiden	71
En ny tid: Barnet og ansvaret	71
Samfundsmæssige ændringer	74
Opsummerende delkonklusion	75
 VII. KONKLUSION	 77

LITTERATURLISTE	79
BILAG	89
Bilag 1: Pull tab flyer	91
Bilag 2: Opslag på Facebook	93
Bilag 3: Observationsskema	95
Bilag 4: Skema over orienterende begreber og dertilhørende idéer til spørgsmål	97
Bilag 5: Interviewguide (original og revideret udgave)	99
Bilag 6: Konventioner benyttet ifm. transskriberingen	105
Bilag 7: Fuld transskription (på CD)	107

FORORD

Det indeværende speciale er udarbejdet som afsluttende projekt på kandidatuddannelsen i sociologi 2018 ved Aalborg Universitet. Målet med dette speciale er at undersøge, hvilke dilemmaer, der kan være med opdragelsen af børn i den tidlige skolealder, fra *forældrenes* perspektiv. Derfor har dette speciale også til formål at undersøge forældrenes oplevelser og erfaringer med opdragelsen af deres børn.

Jeg vil gerne takke min vejleder Oline og mine venner og familie for stor hjælp og støtte.

Sidst vil jeg gerne takke mine vidunderlige og søde informanter, hvem foruden dette speciale ikke var blevet til. Det er altid spændende som sociolog at få lov til at kigge på andre menneskers hverdag og måder at leve på. Tusind tak, fordi jeg måtte få et kort, men meget interessant, indblik i lige netop jeres liv.

Til læseren af dette speciale, ønsker jeg rigtig god fornøjelse!

Michelle Kathrine Jensen
Aalborg Universitet, maj 2018

INDLEDNING

Man skal have levet under en sten de sidste mange år, for ikke at have hørt noget til den offentlige debat om opdragelse, forældre og børn. Ser man bare på medierne de sidste par år, kan man ikke undgå at falde over tv-programmer i fjernsynet, som f.eks. *'Sådan opdrager du en vinder'* (DR2 2013, genudsendt i 2017), *'Den perfekte opdragelse?'* (TV2 2017) og *'Sådan opdrager du dit barn - hvor svært kan det være?'* (DR2 2018). Herudover har der været et hav af artikler, der sætter fokus på opdragelse bare i løbet af januar 2018, hvor jeg lavede en hurtig søgning på Infomedia. Eksempler kan ses med *'Minister vil diskutere børneopdragelse og curlingforældre'* af Sebastian Risbøl (2018) i Politikken, *'Kronik: Ansvar for ringere læseresultater ligger (også) i madpakken og hos far og mor'* af Claus Holm (2018) i Berlingske og *'Empatien er faldende... Det er migselv-kulturen, der slår igennem'* af Mikkel Fyhn (2018) også i Berlingske.

Ifølge Dion Sommer (2010:139), der er professor i udviklingspsykologi ved Aarhus Universitet, tenderer den offentlige debat dog ofte mod at være baseret på snævre individuelle erfaringer om et barns problematiske opførsel i det offentlige rum. Disse eksempler generaliseres derfor også til at gælde børn i al almindelighed - det samme gælder mediernes fremstillinger af opdragelse. Herudover er der tendenser mod, at den senmoderne opdragelse styres af professionelle debattører ofte ledsaget af markante holdninger, der er mere udtryk for én forståelse af familie og børn i stedet for virkelige familier (ibid.).

De konstante forandringer i nutidens samfund indebærer, at vores etablerede viden om familieforhold og -liv, såvel som børn og deres opdragelse hele tiden ændres og bliver forældet i takt med, at nye vilkår skabes (Dencik, Jørgensen & Sommer 2008:113). Dette kan bl.a. ses gennem den store mængde bøger på børneopdragelsesområdet, der er blevet udgivet de sidste to årtier. Det ser ud til, at de krav, der stilles til forældre og opdragelse, hele tiden skifter i takt med tidligere bliver forældet (Foros & Vetlesen 2014:195). Eksempler på dette er alt fra klassiske bøger som *'De stakkels drenge'* (Zlotnik 1991), *'Dit kompetente barn'* (Juul 1995), *'Skæld mindre ud'* (Sigsgaard 2007) til nogle af de nyere eksemplarer på hylden *'De kompetente forældre'* (Hansen 2014), *'Den nødvendige opdragelse'* (Halse 2015), *'Robuste børn'* (Jørgensen 2017) og *'Kærlighed er ikke nok'* (Münster 2017). Fælles for alle disse

bøger (bortset fra den store mediebevågenhed, de alle har fået) er, at de er uenige om, hvordan opdragelse skal konstrueres. På baggrund af dette, kan man have en formodning om, at disse implicite, samfundsmæssige 'krav' til opdragelse, i tråd med de andre udfordringer og dilemmaer, som forældre står overfor (mindre tid til børnene etc.) er med til at lægge et yderligere pres på dem og deres evner som forældre. Pædagog og forfatter Per Bjørn Foros og professoren i filosofi Arne Johan Vetlesen argumenterer i bogen *'Angsten for opdragelse'* fra 2014 for, at "*opdragelse og dannelse udgør en kollektiv opgave, men med et stort og personligt ansvar hos udøverne*" (forældre og til dels lærere) (Foros & Vetlesen 2014:195). Dermed ligger der en stor forpligtelse (både moralsk og eksistentiel) for alle, der vælger at sætte børn i verden. Den eksistentielle forpligtelse er bestemmende for liv og mening på den ene side hos dem, der opdrager, og på den anden side for dem, der bliver formet gennem denne (ibid.). Dette kan også ses gennem omfattende forskning om forældrenes indflydelse på børns liv, der antyder, at forældrenes opdragelse og indflydelse kan have store (både positive og negative) konsekvenser for børnenes videre liv (F.eks. Hetherington & Stanley-Hagan 1999; Izzo et al. 1999; Melhuish et al. 2001; Shelton & Harold 2008; Pendry et al. 2013). Men hvad sker der med denne 'formel', når man tilsætter tendensen til stigende overdragelse af børnenes tid til det tidlige undervisningssystem? Ifølge en undersøgelse fra 2006, foretaget af SFI om børnefamiliens balance mellem arbejds- og familieliv, er der visse faktorer, der giver børnefamilien problemer. SFI fandt bl.a. ud af, at det er ca. 40 pct. af alle kvinder og mænd, der finder det stressende at få hverdagen til at hænge sammen. Samtidigt er der flere stressede mænd og kvinder i 'børnefamilie-alderen' end i andre aldersgrupper (Deding, Lausten & Andersen 2006:70; Dencik, Jørgensen & Sommer 2008:96).

Ifølge Grover (2004:83), er der desuden masser af anden nødvendig forskning, der fokuserer på børnenes egne perspektiver, der også har vundet frem gennem den sidste årrække (se f.eks. Corsaro 2015; James & Prout 2015; Qvortrup 2015). Når man ser på de ovenstående tv-programmer og avisartikler, kan man ikke benægte, at opdragelse har haft *og stadig har* en vigtig samfundsmæssig interesse. Hermed er det et meget sociologisk relevant område at undersøge, da der er klare problemer og udfordringer på området – især for forældrene, som også dette speciale fokuserer på.

ET VIDTRÆKKENDE FORSKNINGSFELT

Før min problemformulering kan afgrænses i sin fuldendte form, er det nødvendigt at undersøge hvilket anden forskning (både dansk og udenlandsk), der er lavet på dette område.

Forskningen om forældre, børn og opdragelse er et betydeligt felt, der huser mange forskellige forskningsinteresser, discipliner og perspektiver. Denne litteraturgennemgang skal derfor ikke forstås som en udtømmende oversigt over alt den relevante litteratur, men i stedet en kritisk udvælgelse af tidligere forskning, der omhandler temaerne opdragelse, børn, familiestrukturer og/eller forældreskab - dog med plads til relevante afarter heraf. Det skal dog nævnes, at jeg primært har søgt inden for sociologiske, (social-)psykologiske og pædagogiske rammer samt afgrænset min søgning til samfund, der minder om det danske. Dette er gjort, da studier om skolesystemer, forældrepraksisser, barndom osv., som slet ikke ligner de danske, ikke er relevante i forhold til lige netop dette studie. Der kan dog muligvis være faldet relevant forskning fra ved at afgrænse på denne måde. Litteraturgennemgangen vil dog overordnet centrere sig omkring opdragelse, skole-hjem-samarbejde, ansvarsplacering, hverdagspraksisser og sidst, men ikke mindst, familiernes hverdagsliv.

SKOLE-HJEM-SAMARBEJDET

Inden for emnet opdragelse, kan man ikke komme udenom den forskning, der omhandler samarbejdet mellem skole og forældre (f.eks. Akselvoll 2016a, 2016b; Barr 2012; Bergnéhr 2016; Bråten 2014; Bæck 2013; Dannesboe et al. 2012; Dannesboe 2013, 2016; Forsberg 2007; Knudsen 2008, 2010; Knudsen & Andersen 2013, 2014; Lareau 2011; Nelson 2010; Nordahl 2003, 2008; Palludan 2012; Reay 2005; Aarseth 2014). Ifølge Røn Larsen m.fl. (2014:22), er forældre-skole-samarbejdet blevet en naturlig og integreret del af opdragelsen og forældreskabet.

Som forskeren Maria Ørskov Akselvoll (2016a:41) (på baggrund af Dannesboe et al. 2012:13-4) beskriver, er der inden for skole-hjem-forskningen på den ene side en handlings- og udviklingsorienteret forskningsinteresse og en kritisk interesse på den anden side. Overordnet set har den førstnævnte rod i 70'ernes interesse for skole-hjem-samarbejde som nyt retsligt og politisk tiltag og handler i det store hele (med nogle undtagelser selvfølgelig) om, hvordan samarbejdet mellem skole og hjem kan fremmes (f.eks. Bæck 2013; Epstein & Sheldon 2002, 2005; Nordahl 2008) (der dog er en lidt grov inddeling). Ifølge Dannesboe m.fl. (2012:15-6), er forskningsinteressen i en dansk kontekst mere kritisk fokuseret på konsekvenserne af et politisk og styringsmæssigt fokus på visse grupper af udsatte familier (etniske minoritetsgrupper og andre). Disse familier kan fra et politisk og professionelt synspunkt kategoriseres som utilstrækkelige. At bestemte grupper af familier ses som ude af stand til at socialisere deres egne børn, har været et dominerende rationale i den danske folkeskole frem til 60'erne, hvor tanken er blevet relanceret i 00'erne. Hvor tidligere politiske initiativer pålagde skolen ansvaret for at kompensere for forældrenes utilstrækkelighed, er det i nyere tid sådan, at forældrene selv skal kompensere for eller tage ansvaret for det, de (ifølge skolen) ikke kan finde ud af. I en international kontekst findes begge typer interesser i forskningen (Dannesboe et al. 2012:15-6). I det følgende præsenteres især

den kritiske del af forskningen om samarbejde mellem forældre og skole - såvel som ansvarsplacering for opdragelsen i al almindelighed i det følgende afsnit.

For det første viser noget af skole-hjem-forskningen, at forældrene kan opleve usikkerhed om, hvilke krav og forventninger, der pålægges dem i samarbejdet med skolen (f.eks. Akselvoll 2016a, 2016b; Dannesboe et al. 2012:55; Nordahl 2003, 2008; Palludan 2012:30-31). Inden for grenen af litteraturen findes også forskning, der beskæftiger sig med skolen som en styrende instans overfor forældrenes opdragelsespraksisser (f.eks. Bæck 2013; Knudsen 2008, 2010; Knudsen & Andersen 2013, 2014). En stor del af forskningen viser desuden, at forældres involvering i forældre-skole-samarbejdet er med til at bestemme og forme 'det gode forældreskab', som sammenkobles med at tage ansvar for sit barns fremtid, følge sit barns skoleliv tæt og bakke op om skolen (f.eks. Akselvoll 2016a; Bæck 2013:78; Forsberg 2009; Furedi 2002:114, 2008:86; Nelson 2010).

Der er, ifølge den ovenstående litteratur (især Akselvoll 2016a, 2016b; Dannesboe 2013, 2016; Nelson 2010), i de sidste få år om end kommet endnu mere fokus på skole-hjem-samarbejdet og dets rolle i forældrenes liv. Ansvar for opdragelsen har flyttet sig og senmoderne tendenser som teknologi er blevet vigtige faktorer i børnefamiliens hverdagsliv. Skønt dette speciale ikke agter at beskæftige sig udelukkende med skole-hjem-samarbejdet, er det umuligt at udelukke i opdragelsen, da det, som beskrevet ovenfor, er en stor del af barnets og forældrenes liv.

HVEM HAR ANSVARET FOR BØRNENE? OM ANSVARSPLACERING OG 'DET GODE FORÆLDRESKAB'

Som de skotske forskere Backett-Milburn & Harden (2004:433, 446n) foreslår, kan social klasse være en vigtig komparativ faktor i studiet af familier og opdragelse. Dette bliver særligt tydeligt, når man orienterer sig i den del af litteraturen, der beskæftiger sig med ulighed i forældrenes muligheder - hvor mange af dem benytter sig af et klasseperspektiv baseret på Bourdieus kapitalbegreb (f.eks. Akselvoll 2016a; Ball & Vincent 2007; Bæck 2013; Forsberg 2009; Nordahl 2003, 2008; Nelson 2012; Palludan 2012; Reay 2005; Stefansen 2008, 2011; Stefansen & Farstad 2008; Aarseth 2014). I forlængelse af dette, er der en politisk tendens til at se udsatte familier, som nogen, der har svigtet deres børn og samfundet som helhed, der så har større sociale konsekvenser som kriminalitet og fattigdom til følge (Gillies 2005, 2008:1081; Furedi 2002, 2008; Lee 2014). Dog er det, ifølge den ungarsk-engelske sociolog Frank Furedi (2002:234-5), ikke kun 'problemforældrene', som interessen er rettet mod. I takt med den voksende moralske usikkerhed op gennem 90'erne, er nu alle potentielle forældre i politikernes søgelys. Der hersker, ifølge Furedi (2002:75), i dagens samfund en tanke om, at forældres påvirkning er blevet en universalfaktor for alt, der har med et barns udvikling at gøre. Til denne tendens til at ansvarliggøre forældrenes handlinger

i opdragelsen, kobler Furedi (2002:57, 2008) et begreb, han kalder for 'parental determinism' (forældredeterminisme). Det betyder m.a.o., at forældrenes handlinger (på godt og ondt) determinerer alt, hvad der sker og kan ske i barnets liv. En anden del af litteraturen fokuserer, i forlængelse af dette, på, hvordan 'det gode forældreskab' konstrueres, opnås og opretholdes (f.eks. Akselvoll 2016b; Bergnéhr 2008; Bråten 2014; Dermott 2016; Forsberg 2009; Geinger, Vandenbroeck & Roets 2014; Sparrman et al. 2016). Ifølge den svenske sociolog Disa Bergnéhr (2008:20, 195), er 'det gode forældreskab' i moderne tider forbundet med intensivt og involveret arbejde. Det er dermed nødvendigt med mere tid, energi og kapital i en tid, hvor der kræves mere og mere af forældrene. Samtidigt bliver der, paradoksalt nok, mindre og mindre tid og energi tilovers, når de er indtrådt på arbejdsmarkedet (se f.eks. også Craig, Powell & Smyth 2014; Faircloth 2014; Furedi 2008; Hays 1996; Nelson 2010; Aarseth 2014).

I et internationalt perspektiv viser litteraturen, ligesom det ovenstående, hvordan opdragelse i dag overordnet ses som en løsning på sociale problemer. Som følge af dette, ses forældre som aktive individer, der gøres ansvarlige for at opdrage deres børn til gode samfundsborgere (f.eks. Bristow 2009; Forsberg 2009; Geinger, Vandenbroeck & Roets 2014). Som Furedi beskriver det:

So parents supposedly have the power to either damage their child, or to improve their life chances, through the exercise of everyday practices
(Furedi 2014:ix).

Hertil kan tillægges at søge hjælp og støtte i opdragelsen, kan ses som billedet på en god og ansvarsbevidst samfundsborger - opdragelse er m.a.o. blevet en samfundsopgave (f.eks. Faircloth 2014; Furedi 2002, 2008, 2014:xi; Geinger, Vandenbroeck & Roets 2014; Lee 2014). Som følge af denne tankegang, lægges der altså et stort pres og ansvar på forældrene som opdragere af fremtidens borgere (Furedi 2014:xi; Geinger, Vandenbroeck & Roets 2014:489). Dette er, ifølge en stor del af litteraturen, forbundet med en konstant angst for forældrene om at give barnet de bedste betingelser (F.eks. Gillies 2005; Lareau 2011; Reay 2005; Vincent & Ball 2007). Som den britiske socialantropolog Charlotte Faircloth (2014:48) præsenterer, er der i vesten fremkommet en bestemt opdragsstil, der i vid udstrækning betragtes som ideel. Den karakteriseres ved at være børnecentreret, vejledt af eksperter, altopslugende følelsesmæssigt, arbejdskrævende og omkostningskrævende. Denne opfattelse er, ifølge Faircloth, ikke opstået 'fra bunden' eller spontant fra forældrene selv, men er i stedet et produkt af kulturudviklinger og påvirkninger på ekspert-niveau, policy-niveau og forskelle generationerne imellem (Faircloth 2014:48).

Begrebet forældreskab bruges i en del af litteraturen på dynamisk vis, som Lind m.fl. (2016:2-3) beskriver. Forældreskab er mere end bare opdragelsespraksisser. Forældreskab kan gøres overalt (når de køber ind, i samspil med andre forældre, lærere og professionelle, når de indordner sig eller kritiserer de krav, skolen pålægger dem osv.). Også Andersen & Hestbæk (1999:174) beskriver forældreskabet som et begreb, der ikke kan ses som entydigt i social og kulturel forstand. Ifølge Geinger, Vandebroek & Roets (2014:494), gør konstruktioner af forældreskab og barndom ligeledes i stigende grad forældre til tilskuere til et problem, der egentlig burde være deres eget, gennem regulering og kontrol af opdragelsen. Gennem deres empiriske undersøgelse, konkluderer Geinger, Vandebroek & Roets (2014:491, 498) dog, at de undersøgte forældre ikke er passive modtagere af dominerende diskurser. De benytter i stedet andre forældres råd gennem det belgiske onlineforum 'Zappy Baby' med det formål at kritisere og stille spørgsmålstejn ved eksperterers rådgivning. Overordnet set har eksperterers rolle i opdragelsen og forældreskabet en meget bred forskningsmæssig interesse (f.eks. Bristow 2009; Furedi 2002, 2008; Geinger, Vandebroek & Roets 2014; Lee 2014; Ramaekers & Suissa 2012; Shirani, Henwood & Coltart 2012). I sin bog *'Standing up to supernanny'* problematiserer forskeren Jennie Bristow (2009:8-9), hvordan forældre først og fremmest bebrejdes og ansvarliggøres for alt, hvad der kan gå galt i opdragelsen, for dernæst at blive opfordret til at overlade opdragelsen til 'eksperterne'. Ifølge Bristow (2009:8-9), gøres forældre til nærmest barnlige og uduelige skikkelser, der skal søge støtte og hjælp til en opgave, som de, ifølge eksperter og embedsmænd, ikke kan magte. Som det paradoksale ved denne forældredeterminisme, beskriver docenten i socialpolitik Ellie Lee lignende:

The parent-God is a deity of a particular kind; he or she is a God who, as well as being all-powerful, is inadequate in the face of the task for which he or she is responsible. He or she has power, but should only use it under the tutelage of the expert (Lee 2014:71).

Den tiltagende folkelige og politiske interesse i forældre og opdragelse i moderne samfund, som Furedi (2014:ix) problematiserer, er bygget på antagelsen om, at der er et kausalt forhold mellem opdragelse og sociale konsekvenser. Dette er en tese, som især er blevet taget godt imod af de politiske beslutningstagere, der mener, at indblanding på opdragelsesområdet er mere ligetil end at tackle større sociale problemer (Furedi 2014:ix). En del af forskningen finder ligeledes positive såvel som negative konsekvenser ved styring af forældrene og deres opdragelse gennem f.eks. forældredannelse, politikker og det at regulere forældrenes praksisser (f.eks. Ball & Vincent 2007; Bergnéhr & Nelson 2015; Bridges 2008; Bristow 2009; Oelkers 2012; Ramaekers & Suissa 2012:14; Shirani, Henwood & Coltart 2012).

Inden for den danske velfærdsstat, har institutionaliseringen af barndommen og organiseringen af barnets liv i forskellige institutioner som f.eks. daginstitution og skole også, ifølge sociologien Karen Ida Dannesboe, ændret forholdet mellem stat og familie. I hendes optik gør det sig gældende ved professionelles stigende rolle i forbindelse med barnets opdragelse og velfærd, dernæst ved statens tiltagne interesse i familien (f.eks. i forhold til sundhed og uddannelse), og sidst, men ikke mindst, er familien blevet objekt for indgriben fra statens side (Dannesboe 2016:66). Derfor er dele af de danske familiers liv og opdragelse nødvendigvis også styret og reguleret mere af staten end de internationale lande med en mere liberal velfærdsmodel.

DEN INVOLVEREDE FORÆLDER

Den svenske professor Lucas Forsberg har i 2009 bidraget med en interessant skandinavisk ph.d.-afhandling, hvor han undersøger, hvordan svenske mødre og fædre 'gør' involveret forældreskab (Forsberg 2009:17). I studiet defineres involveret forældreskab som en kulturel norm, der foreskriver, at forældre skal være ansvarlige for deres børn, benytte så meget tid som muligt med dem og prøve at udvikle tætte relationer til dem (Forsberg 2009:11). For at mennesker kan ses som gode forældre, skal de 'overholde' de kulturelle og sociale forventninger, der findes for et involveret forældreskab (Forsberg 2009:17). Forsbergs fokus er især på, hvordan forældre er involveret i deres børns liv og velbefindende, og hvordan de forhandler denne involvering. Dette undersøges især inden for børnenes uddannelse, børnepasning og opdragelsen i hjemmet. Forsbergs andet fokus er at undersøge, hvordan forældrene relaterer til involveret forældreskab som en norm og de dilemmaer, de møder i deres hverdagsliv (Forsberg 2009:17). Forsbergs afhandling er en del af et større komparativt, etnografisk studie af familieliv i Sverige, Italien og USA. Forsbergs undersøgelse fokuserer dog på den svenske del af det komparative studie og undersøger 8 svenske middelklassefamilier, hvor begge forældre arbejder fuld tid eller næsten fuld tid (Forsberg 2009:55-6).

Forsberg konkluderer i afhandlingen, at selvom de undersøgte forældre bruger en del tid på arbejde, sætter de deres børn over alt andet i fritiden. For at bruge så meget tid som muligt på børnene og stadig arbejde fuld tid, benytter forældrene sig af forskellige strategier, der skal hjælpe dem med at bruge deres tid effektivt og samtidigt være så involveret som muligt (Forsberg 2009:160). Overordnet set viser han, hvordan deltagerne relaterer sig til normen om et godt forældreskab og sommetider stritter imod det (især skolen, børnene selv, når de er ældre og fædrene). Derudover konkluderer han, at den svenske velfærdsstat udtrykkeligt har forsøgt at styre forældreskabet for at gøre det mere involveret og kønsligeværdigt, og dermed har etableret normer, der virker som incitamenter for at leve op til et konstrueret ideelt forældreskab (Forsberg 2009:170-1).

Det svenske studie om involveret forældreskab ligner mit speciales problemformulering, metoder etc. en del, men hans og mit studie går grundlæggende forskelligt til værks. Selvom hans studie er baseret på forskellige kvalitative metoder ligesom min undersøgelse (ibid.:55), fokuserer mit speciale udelukkende på dilemmaer med opdragelsen set fra forældrenes perspektiv. Herudover vil jeg gå mere åbent til værks og undersøge forældres egne forståelser og oplevelser i opdragelsen. Dette speciale vil dog uden tvivl læne sig op ad og lade sig inspirere af Forsbergs undersøgelse, fordi de ligner hinanden så meget, som det også vil blive tydeligt i analysen.

ANSVAR OG VÆRDIER I FAMILIEN

I en dansk kontekst kan her præsenteres Dines Andersen & Anne-Dorthe Hestbæks (1999) undersøgelse om ansvar og værdier i børnefamilier. Undersøgelsen er kvantitativ og bygger på interview med ca. 1700 forældre i børnefamilier med børn mellem 3-15 år og derudover interview med ca. 1100 af familiernes 10-15-årige (Andersen & Hestbæk:1999:303). Dette store sample er endvidere kategoriseret i tre forskellige livsformer, som Andersen & Hestbæk (1999:60) kalder den selvstændige livsform, lønarbejderlivsformen og den karrierebundne livsform. I dette studie undersøges forældrenes holdninger til, hvordan forældreansvaret forvaltes og deres grundlæggende værdier i opdragelsen af deres børn (Andersen & Hestbæk 1999:71-2). Blandt en række forskellige mere eller mindre traditionelle værdier (disciplin over tolerance og ansvarlighed til selvstændighed), finder Andersen & Hestbæk (1999:72, 109), at de værdier, som forældrene angiver, er de vigtigste, er personlig frihed, konkurrence, ansvarlighed, solidaritet og ærlighed. Derudover finder de, at det at have en 'god' familie ikke længere er en selvfølge, men et reflektivt projekt, der overvejes nøje (Andersen & Hestbæk 1999:298-9). Samlet set konkluderer de, at de karriereorienterede familier i højere grad lader deres børn have medbestemmelse end de familier med lønarbejderlivsformen (ibid.:283). Selvom Andersen & Hestbæks undersøgelse har god repræsentativitet og generaliserbarhed, er værdierne, som undersøgelsen benytter sig af, baseret på over 20 år gammel forskning (f.eks. Gundelach & Riis 1992; Hestbæk 1995; Juul 1998) (Andersen & Hestbæk 1999:72). Der er dog sket voldsomme ændringer i forældreskabets forudsætninger i løbet af de sidste få årtier i Danmark. Sociale, strukturelle, kulturelle og teknologiske forandringer kendetegner vores samfund i dag. Eksempler for de strukturelle og kulturelle er arbejdsvilkår - og de ideologiske og kulturelle rammer som f.eks. vores forventninger til, hvad en god mor og far er (Hestbæk 2005:159-60; Nelson 2010:3). Der er derfor behov for en re-aktualisering af familiernes hverdagsliv i forhold til opdragelse, da der overordnet set mangler et fokus på forældrenes dilemmaer i en nutidig kontekst.

Dette speciale står dermed på skuldrene af og lader sig inspirere af den ovenstående litteratur og især Andersen & Hestbæks (1999) undersøgelse af ansvar og værdier i

børnefamilier. Dette speciales opgave er dermed at re-aktualisere forældrenes forståelse og oplevelse af opdragelse med særligt fokus på dilemmaer i opdragelsen. Ifølge litteraturen, er de dilemmaer, forældrene kan stå overfor i dagens samfund, ikke blevet mindre inden for de sidste to årtier (jf. litteraturen præsenteret ovenfor). Dette speciale differentierer sig dog på den måde, at der fokuseres på forældrenes oplevelser og forståelser. Det foreliggende speciale benytter sig af kvalitativ forskning, i stedet for fastsatte spørgsmål og svar, som Andersen & Hestbæk (1999) benytter sig af, og lader *forældrene* til en vis grad styre forskningen og præsentere det vigtigste i opdragelsen for dem. Som Andersen og Hestbæk (1999:30) også selv bekendtgør, er der brug for forskning, der går mere i dybden, da deres kvantitative studie er afhængigt af relativt korte og enkelte spørgsmål og forudbestemte svarmuligheder. Det er så den opgave, som det nærværende speciale vil påtage sig. Men mere om dette senere.

PROBLEMFORMULERING

På baggrund af den ovenstående præsentation af emnet og tidligere forskning, kan dette speciales endelige problemformulering nu anføres på følgende måde:

Hvilke dilemmaer oplever nutidens forældre, at de står overfor i forbindelse med opdragelsen af deres børn i den tidlige skolealder, og hvordan har disse ændret sig i en bredere social kontekst?

Problemformuleringen ønskes undersøgt empirisk og ligger til grund for hele specialet, dets opbygning, metode, videnskabsteori, teori og analyse. Fokuset i dette speciale vil ligge på opdragelsen af børn i den tidlige skolealder (6-12 år) i familien. Herudover vil fokuset være på *forældrenes* oplevelser af og med opdragelsen af deres børn i en alder, hvor barnet også styres og præges af andre end forældrene. Med en ændret måde at se og forstå børn på og en ændret struktur og dertilhørende prioriteringer i hverdagen, ser opdragelse helt anderledes ud i dag, end den gjorde for bare få årtier siden. Dilemmaer om valg, familie, krav, frihed, tillid, barnets rolle, og hvorvidt krav om en 'ideel' opdragelse kan tillægges forældrene er bare nogle af de emner, som specialet vil komme ind omkring. Dog er det nødvendigt først at argumentere for afgrænsningen af min problemformulering i sin færdige form.

AFGRÆNSNING AF PROBLEMET

Flere teorier giver barndommen en særlig betydning, fordi det er den periode i et individs liv, hvor der sker en slags identitetsmæssig kulmination. Barnet står mellem barndommens identificering med *betydningsfulde andre* (forældre eller værger) og voksenlivets sociale roller og muligheder og skal finde sin egen identitet. Derudover møder barnet for første gang i livet en fuldstændig ligeværdig relation i form af jævnaldrende (Corsaro 2015:227; Olsen 2013:219). Nærmere betegnet, er forholdet til forældrene for mindre børn uden tvivl den vigtigste kilde til støtte og omsorg. Dette mønster ændrer sig dog gennem barndommen, og op til de er voksne, hvor barnets

relationer til de jævnaldrende bliver stadig mere stabile, intime og får en personlig betydning. I modsætning til dette vil relationerne til forældrene i stigende grad være præget af daglige rutiner, der angår håndteringen af adfærdsmæssige og tidsmæssige normer (Erwin 2000:8-9). Jævnaldrende er endeligt, som nævnt ovenfor, et ligeværdigt og jævnbyrdigt forhold, som begge parter kan drage nytte af og bidrager til i lige høj grad. Mange andre af et barns relationer er hierarkisk og asymmetrisk bygget. Større børn og voksne har mere viden, ressourcer og indflydelse, der gør dem i stand til at afgøre en relations udvikling og relative resultat af relationen for barnet og dem selv (Erwin 2000:7).

Med større frihed på den ene side og manglende voksenstatus på den anden, er børn i den tidlige skolealder ofte i konflikt med de voksne. I kontrast til børnene i daginstitutionen, som kan (og vil) modsige de voksnes autoritet og regler, men ofte vil give efter i den sidste ende, er børn i den tidligere skolealder mere tilbøjelige til at modsætte sig de voksnes regler. Børn i denne alder er især følsomme over for det, de ser som voksnes dobbeltmoral og uretfærdighed og vil stå sammen for at kræve deres ret (Corsaro 2015:246).

Ifølge Faircloth (2014:39-30), anses børn dog i dag for at være sårbare og skal beskyttes fra *alle* synlige, såvel som usynlige risici. De praksisser, der var normale for bare et halvt århundrede siden (lade børnene lege selv, lade dem gå ud om natten, lade de ældre børn holde øje med de yngre osv.), vil kunne anses som omsorgssvigt i dag (ibid.). Som det blev tydeligt i den tidligere forskning, er dette forbundet med del ansvar og dermed også dilemmaer for forældrene.

I vore dage er der desuden sket en udvikling mod, at opdragelse er blevet et ansvar for andre end bare familien. Opdragelsen fordeles i stigende grad imellem forskellige samfundsmæssige institutioner som familien, daginstitutioner og skole, som allerede præsenteret. Barnets skoletid er blevet en så relevant del af barndommen, at udviklingspsykologien har døbt denne 'skolealderen' for at markere skoletidens afgørende betydning for menneskets livsforløb (Dencik, Jørgensen & Sommer 2008:78-9).

På baggrund af dette, har jeg, i dette speciale, afgrænset mig til børn i den tidlige skolealder (6-12 år), fordi de er i grænseområdet mellem at skulle lytte til og følge sine forældre og at skulle finde sin egen identitet. Denne periode er interessant, fordi forældrene bruger mindre tid med deres børn, men børnene er stadigvæk afhængige af og skal adlyde deres forældre. I denne periode af børnenes liv, hvor deres tid deles af forskellige institutionelle instanser (skole, SFO, fritidsaktiviteter etc.), kan man kan dermed formode, at det kan give forældrene en del dilemmaer. På den ene side kan det dog være nemmere for forældrene, fordi børnene kan mere selv, men på den anden side får de også relationer, som deres meninger formes af, uden for familien og modsiger og trodser forældrene mere, som Corsaro (2015:246) beskriver. Problemformuleringen afgrænses yderligere ved at udelukke børn i pubertetsalderen, da deres individualitet er mere udviklet og kan være forbundet med helt andre typer

dilemmaer (for mere om dette, se f.eks. Bruselius-Jensen & Sørensen 2017; Illeris et al. 2009; Kofod & Nielsen 2005; Nielsen et al. 2010).

VIDENSKABSTEORETISKE OVERVEJELSER

I det følgende vil det foreliggende speciales videnskabsteoretiske position blive klarlagt. I indeværende speciale er det målet at undersøge hvilke dilemmaer, forældre oplever at stå overfor i opdragelsen af deres børn. Til at undersøge fænomenet opdragelse, er socialkonstruktivisme relevant at benytte. Det vil sige, at opdragelse, i dette speciale, ses som en social konstruktion, der er styret af sociale praksisser. Herudover benyttes også den fænomenologiske sociologi til at indfange forældrenes oplevelser af opdragelsen af deres børn.

FÆNOMENOLOGISK SOCIOLOGI: HVERDAGSLIVET SOM OBJEKT

Den amerikansk-østrigske sociolog Alfred Schutz (1899-1959) interesserede sig for hverdagslivets indhold og strukturer. Han er derfor en helt central figur i hverdagslivs-sociologien og bliver ofte betegnet som den fænomenologiske sociologis fader (Zahavi & Overgaard 2014:178-9).

Schutz' tanker bygger videre på filosofen Edmund Husserls (1859-1938) fænomenologi og livsverdensbegreb. Han har m.a.o. bragt den filosofiske tænkens idéer ind i sociologien med det formål at undersøge menneskets sociale væren i en fælles kultur (Juul 2012a:82-3). Ifølge Schutz, erfarer vi nemlig verden som indeholdende en række relativt afgrænsede og uafhængige 'meningsprovinser', f.eks. drømme, leg, teaterforestillinger, religiøse erfaringer etc. - og derudover også videnskab og forskning. Alle disse meningsregioner har deres egen tidslige og rumlige logik. Men én region har dog, ifølge Schutz (2005:27, 112), en særstatus, nemlig livsverdenen, som er den verden, hvori vi overvejende lever vores hverdagsliv. Alle andre regioner eller virkeligheder er hver især modifikationer af livsverdenen (Zahavi & Overgaard 2014:179-80). Schutz forstår livsverdenen som den hverdagsverden, som vi mennesker lever i og erfarer umiddelbart. I denne verden hersker 'den naturlige indstilling', der er baseret på 'common sense'-viden, som vi udvikler i det praktiske liv sammen med andre (Juul 2012a:83). Den naturlige indstilling gør, at vi i vores hverdag ikke går og spekulerer på, om bygningerne falder ned i hovedet på os, frygter at blive overfaldet eller tænker over at trække vejret. Enhver tvivl om verdens beskaffenhed tilsidesættes i kraft af den naturlige indstilling (Bech-Jørgensen 2005:9; Bo 2008:34).

I forskningen er videnskabens virkelighed en verden, man går ind i ved så at sige at sætte 'parentes' om hverdagens livsverden. Dette kalder Schutz 'epoché' (Schutz 2005:107; Zahavi & Overgaard 2014:180). Som Schutz understreger, er videnskabsmanden også en del af den intersubjektive livsverden ligesom alle andre, og der nødvendigvis også er en bestemt 'habitus', som er bestemmende for hans interesser. Som forsker er det derfor nødvendigt at 'sætte parentes' om sin naturlige indstilling og iagttagelse det sociale liv udefra, som fluens på væggen (Juul 2012a:85-6; Schutz 2005:107). Socialvidenskabelige forskere ledes af andre, mere teoretiske interesser end dagligdagsmennesket. Dagligdagsmennesket er derimod handlende i stedet for teoretisk observerende som forskere. Det orienterer sig på basis af en 'common sense'-viden om og forståelse af, hvordan verden fungerer. Sociologiens rolle er at undersøge mennesker, der har interesser, motiver, selvforståelse og en forståelse af den verden, de lever i. Livsverdenen udgør rammen for det sociale liv, og derfor bør sociologien også, ifølge Schutz, tage udgangspunkt i den (Bech-Jørgensen 2005:9; Zahavi & Overgaard 2014:180-81). Den fænomenologiske sociologi har dog ikke til opgave, som det ovenstående måske kunne tyde på, at studere den naturlige indstilling i menneskers livsverden uden at fortolke på det, man ser. Dens opgave er på baggrund af udførlige iagttagelser at udvikle teoretiske modeller, der overskrider den naturlige indstilling og den aktuelle viden. Indimellem er livsverdenen også i stand til at inkorporere videnskabelig viden, der således bliver en del af 'common sense'-verdenen. Formålet med fænomenologiske undersøgelser er altså at overskride 'førstepersonsperspektivet' og udvikle begreber af 'anden orden' eller 'idealtyper', der overskrider den forhåndenværende viden, men som stadig kan føres tilbage hertil. Ifølge Schutz, er førsteordensbegreber de forståelser, som aktører i deres livsverden umiddelbart kategoriserer fænomener ud fra i dagligdagen (Juul 2012a:87; Schutz 1954:269). Et eksempel, som Søren Juul (2012a:87) giver, er et udsagn om 'ulækker mad', som nogle benytter til at beskrive mad, de ikke bryder sig om. Andenordensbegreber er derimod de kategoriseringer, som forskere producerer. Et eksempel i tråd med det ovenstående inden for forbrugsforskningen vil være 'madkvalitet'. Schutz' pointe er, at andenordensbegreberne skal kunne føres tilbage til hverdagsaktørernes førsteordensbegreber og sociologisk erkendelse må derfor være forankret i livsverdenen – i menneskers spontane og førvidenskabelige oplevelsesverden. Samtidigt er det sociologiens opgave at transcendere (overstige) hverdagsbevidstheden og udvikle et videnskabeligt sprog herom (Juul 2012a:87).

SOCIALKONSTRUKTIVISME: BERGER & LUCKMANNS VIDEREUDVIKLING AF SCHUTZ

De amerikansk-østrigske sociologer Peter Ludwig Berger (1929-2017) og Thomas Luckmanns (1927-2016) bog *'The Social Construct of Reality'* (1966, 2002) står som

en af socialkonstruktivismens klassiske værker. I bogen trækker de på tanker fra både Marx og Schutz (og herigennem også fænomenologiens forfader Edmund Husserl) (Collin 2012: 345). Bogen er deres forsøg på at reformulere videnssociologien og grundlægge sociologien på ny. De vil, ifølge Petersen (2005:75), gøre op med den sociologiske ontologi, der siger, at videnssociologien beskæftiger sig med den sociale 'væren' bag de formodede udtryk, som denne 'væren' giver i de sociale aktørers viden. I stedet for 'væren', taler de om en virkelighed, der består af viden eller mening: Dels den subjektive mening, individet danner sig for at kunne agere i hverdagen, og dels den objektive, individer i fællesskab danner og opretholder i forhold af sprog, teorier, samfundsmæssige institutioner og teknologier (Petersen 2005:75).

Berger og Luckmann (2002:13) indleder deres bog med det velkendte postulat, at *"virkeligheden er samfundsskabt"*, og at videnssociologien må analysere de processer, hvorunder skabelsen af virkeligheden finder sted. Som Berger og Luckmann formulerer det: *"Videnssociologien beskæftiger sig med forholdet mellem den menneskelige tanke og den sociale kontekst, hvori den opstår"* (2002:16). M.a.o er den sociale virkelighed, i Berger og Luckmanns optik, en virkelighed, der konstitueres af den fælles mening, den har for aktørerne (Collin 2012:354). Man kan dermed sige, at Berger og Luckmann definerer verden *"som en kvalitet knyttet til fænomener, som vi anerkender som eksisterende uafhængigt af vor egen vilje (vi kan ikke ønske dem bort)"* og viden definerer de *"som overbevisning om, at fænomener er virkelige og besidder specifikke karakteristika"* (Berger og Luckmann 2002:13, deres fremhævnings). Det bliver derfor også tydeligt, at Berger og Luckmann, til forskel fra Schutz med hans epoché-begreb, mener, at man ikke kan stille sig uden for sin sociale virkelighed som en fremmed iagttager (Pedersen 2012:228). Berger og Luckmann erklærer sig dog enige med Schutz i, at der er én virkelighed (livsverdenen), der har særlig status. Dette betyder, at denne virkelighed har en mere omfattende status og udgør et fælles udgangspunkt for de andre verdener. Men denne virkelighed er dog imidlertid ikke, i deres optik, mere virkelig end andre – og slet ikke den eneste virkelighed, der findes. Dette fører frem til en af socialkonstruktivismens hovedpointer, nemlig at alt inden for den sociale virkeligheds rammer er kontingent - alt kunne have været anderledes. Intet i den sociale virkelighed er i sidste ende nødvendigt eller uomgængeligt. Vores forståelse er aldrig påkrævet eller forlangt af 'det, der er' (fysisk). Eller med andre ord: Der er intet ved 'det, der er', der kræver netop de beskrivelser, det har (Esmark, Lausten & Andersen 2005:22). Det er dog vigtigt at tilknytte en kommentar om, at socialkonstruktivismens tanke ikke holder i praksis. Den sociale virkelighed har ikke frit spil over for den fysiske virkelighed. F.eks. står samfundets (menneskeskabte) institutioner som objektive strukturer, som den enkelte person eller sociale gruppe er nødt til at forholde sig til. Institutionerne bliver dog aldrig færdigskabte, da de hele

tiden er under konstruktion, og det processuelle forløb giver muligheden for at påvirke 'virkeligheden' gennem reflektive og politiske handlinger (Pedersen 2012:198-9).

I forhold til forskning og produktion af viden er det en af Berger & Luckmanns grundlæggende tanker, at der kan produceres forskellig og endda uoverensstemmende 'sand' viden om ethvert fænomen (Pedersen 2012:194). Som eksempel beskriver Kirsten B. Pedersen (ibid.:194) arbejdsløshed som forskellig alt efter, om man anlægger et perspektiv ud fra den arbejdsløses position, eller om det er ud fra en virksomheds ønske om at have adgang til billig arbejdskraft. Svarene på, om arbejdsløshed er et problem, kan derfor ses som forskellige, fordi de er produceret ud fra forskellige perspektiver. Det undersøgte fænomen står derfor skarpere, jo flere perspektiver, man ser det ud fra. For at få en dybere forståelse af menneskelige forhold, er det derfor, ifølge Berger & Luckmann (2002:22), forskningens opgave at undersøge og analysere fænomenet ud fra flere perspektiver, der hver især indeholder hver sin 'sandhed'. Som Berger og Luckmann så rammende fastsætter: *"Hvad der er 'virkeligt' for en tibetansk munk, er ikke nødvendigvis 'virkeligt' for en amerikansk forretningsmand"* (2002:15). Sociologens opgave er m.a.o. at spørge, hvordan det kan være, at f.eks. ideen om 'frihed' tages for givet i ét samfund, men ikke i et andet (ibid.). Det hele ligger derfor i tanken, beskrivelsen og opfattelsen af det 'virkelige'. Det handler altså for socialkonstruktivismen om at vise, at det, der opleves naturligt og selvfølgeligt, reelt er socialt konstrueret (Esmark, Lausten & Andersen 2005:23-4). Den viden, vi har om verden, er altså, i et socialkonstruktivistisk perspektiv, en forståelsesramme, vi har konstrueret i interaktion med andre. Magtforhold er dog en vigtig faktor i fastsættelsen af bestemte 'sandheder', der deles af de fleste, hvorledes de er blevet institutionaliseret i samfundet, og på den måde er blevet en herskende diskurs (Pedersen 2012:188-9). Et sigende eksempel, som Pedersen (2012:189) giver, er, hvorvidt det er produktiviteten i landbruget eller sikring af grundvandets kvalitet, der tæller mest i fastsættelsen af anvendelse af pesticider og kunstgødning. Denne type spørgsmål om, hvad der 'bør' gøres, og hvorledes naturen skal se ud, afgøres i sidste instans af forhandlinger og magtspil mellem samfundets aktører (industrien, landbruget, politikere, borgere og videnskabsfolk) (ibid.).

Samlet set kan siges om socialkonstruktivismen, at den fremmer vigtigheden af at have en kritisk distance til måder at forstå verden på, der tages for givet. Dette inkluderer også vores egen måde at forstå verden på. Man kan ikke være sikker på, at det, vi observerer, 'viser sit sande jeg' for os. På denne måde tager socialkonstruktivismen også afstand fra positivismen og de empirisk funderede videnskabsforståelser, der mener, at vi kan opnå sand og objektiv viden gennem empiriske iagttagelser. I forhold til, hvordan vi forstår verden, er vores virkelighedsopfattelse diskursivt konstrueret, dvs. at hver vores forforståelse og historie er afgørende for, hvordan vi ser og forstår verden

(Pedersen 2012:201). Dette har også konsekvenser for mig som forsker, som jeg vil diskutere i et kommende afsnit om kvalitet i kvalitativ forskning.

OPDRAGELSE SOM SOCIAL KONSTRUKTION I FORÆLDRENE'S HVERDAGSLIV?

Dette speciales konkrete problemformulering lyder: *Hvilke dilemmaer oplever nutidens forældre, at de står overfor i forbindelse med opdragelsen af deres børn i den tidlige skolealder, og hvordan har disse ændret sig i en bredere social kontekst?* I bestræbelsen på at besvare denne problemformulering og ud fra de ovenstående afsnit, skriver dette speciale sig altså ind i en fænomenologisk og socialkonstruktivistisk tradition. Dette valg er foretaget, da denne tilgang stemmer overens med specialets overordnede problemformulering, der både inddrager opdragelsens sociale kontekst (socialkonstruktivismen) og forældrenes oplevelser og forståelse af samme (fænomenologien).

De fleste forældre vil nok betragte deres liv med og opdragelse af deres børn, som noget privat og meget individuelt, men det er i virkeligheden, i socialkonstruktivismens optik, indlejret i forskellige sociale praksisser. Ses opdragelse som en social konstruktion (som her), er de dertilhørende idealer, handlinger og forventninger til bestemte opdragelsesmetoder også socialt konstrueret (Collin 2012:346). Samtidigt ser man i den tidligere forskning, at opdragelsen også i høj grad er styret af institutionelle og strukturelle rammer som f.eks. skolen (jf. Akselvoll 2016a; Ball & Vincent 2007; Bergnéhr & Nelson 2015; Bæck 2013; Bridges 2008; Bristow 2009; Furedi 2002, 2008; Knudsen 2008, 2010; Knudsen & Andersen 2013, 2014; Oelkers 2012; Ramakers & Suissa 2012:14; Shirani, Henwood & Coltart 2012). Inden for de sidste par årtier er ansvaret for børn i stigende grad blevet lagt over på det offentlige, hvor børn nu om dage er i skole, SFO etc. 7-8 timer eller mere om dagen. At opdragelse er socialt konstrueret, kan man se ved, at der er en slags social konsensus, som kan anerkendes af de fleste, om, hvordan man opdrager sine børn. Det er bl.a. den, der før i tiden har gjort det legitimt at have en hårdere tilgang til opdragelsen af sine børn (f.eks. kæft, trit og retning-metoden) (Madsen 2015:10, 29-30; Sommer 2010:167, 176). Fordi disse fænomener, heriblandt opdragelse, er socialt indlejrede, varierer de derfor også, ifølge socialkonstruktivismen, fra samfund til samfund. Dette kan ses både gennem langtidsperspektiv, hvor disse fænomeners forandringer betragtes gennem historien og i et tidsperspektiv, hvor fænomenernes forskellighed fra kulturkreds til kulturkreds, kan undersøges. Herudover kan endda også ses forskelle fra én samfundsklasse til en anden (Collin 2012:335), som dette speciale dog ikke vil beskæftige sig så meget med. Specielt børneopdragelse har dog en interessant social historie og udvikling, som følge af forandringen fra en hårdere form for opdragelse til

den mere 'anerkendende' opdragelsesform, som vi kender i dag (Øland 2017:379; Koch 2016:200).

Den 'menneskebevidstlige' del af problemformuleringen, det *at opleve*, tilhører dog i højere grad den fænomenologiske tradition (Collin 2012:347), hvorved Schutz' fænomenologi også trækkes ind som en vigtig inspirationskilde for specialet. Herudover trækkes på den socialkonstruktivistiske tanke om, at opdragelse er en social konstruktion, som ikke kan adskilles fra de institutioner, idealer og diskurser, der er med til at styre den. Med socialkonstruktivismens tanker skal der desuden, i modsætning til kvantitativ forskning, tages hensyn til, at specialet bygger på hver enkelt forælders *personlige* position, såvel som min egen position som forsker (og individ) og sidst, men ikke mindst, også den tidligere forskning og litteratur - med de forforståelser, fordomme og idéer, som dette medfølger (Pedersen 2012:228).

OPSAMLING AF DEN VIDENSKABSTEORETISKE POSITION

Dette speciale anlægger altså en fænomenologisk og socialkonstruktivistisk position med Schutz (2005) og Berger og Luckmann (2002) som hovedfigurer. Den socialkonstruktivistiske position benyttes til at forstå opdragelse som et socialt konstrueret fænomen, der har en lang udvikling bag sig og indeholder bestemte praksisser. Socialkonstruktivismen kobler sig også på anden del af problemformuleringen, der omhandler ændringen af opdragelse i en bredere social kontekst. Den fænomenologiske tradition benyttes som en måde at forstå forældrenes oplevelser af dilemmaer med opdragelse og kobles derfor på forældrenes egne erfaringer med forskellige typer dilemmaer i opdragelsen. Med andre ord er det altså forældrenes *egne* oplevelser og forståelser af børneopdragelsen som *socialt konstrueret* og de dertilhørende dilemmaer, der kan forekomme ved en sådan praksis, som dette speciale ønsker at undersøge.

TEORETISK BEGREBSAPPARAT

I dette kapitel vil jeg give en kort redegørelse for den adaptive teori, som dette speciale bygger på, samt de orienterende begreber, der er udvalgt inden for fænomenet børneopdragelse. Herudover vil dette kapitel indeholde et teoretisk overblik over de udvalgte, orienterende begreber. Dette kapitel skal dog ikke forstås som en redegørelse af teori i original forstand, men mere som en ramme om specialet, der skal give en forståelse for det ståsted, som specialet pragmatisk og indledende vil bevæge sig inden for.

ADAPTIV TEORI: EN ÅBEN TILGANG TIL FORÆLDRES OPLEVELSE AF BØRNEOPDRAGELSE

Da dette speciale bygger på en ret åben problemformulering, der ikke afgrænser sig *helt* snævert, lægger den op til en mere åben tilgang til sociologisk vidensproduktion. Til dette er den adaptive teori særlig relevant, da den forsøger at bryde med barrierer, der kan forhindre nytænkning i sociologien. Også særligt fænomenet opdragelse har en social kontekst, som er vigtig at holde sig for øje. Dette vil dog blive udspecificeret i kapitlet om metodiske overvejelser.

Professor emeritus Derek Layder præsenterede i 1998 den adaptive teori som et opgør med den klassiske dikotomiske tænkning mellem induktion og deduktion. Layders hensigt var at forene den induktive og deduktive tilgang og drage nytte af styrkerne fra begge tilgange for at skabe en ny tilgang med alternative strategier og anvendelsesmuligheder (Layder 1998:1; Jacobsen 2007:262). I Layders (1998:1) optik, skal tilgangen dog ikke forstås på den måde, at den gør de tidligere metoder og tilgange ubrugelige eller forældede. Det *adaptive* i teorien henviser både til den forudgående teori, man benytter og modificerer i sit arbejde og som vejledende ressource. Derudover henviser det også til den færdige teori, der bliver resultatet af forskningsprojektet. Der sker dermed i den adaptive teori en kontinuerlig vekselvirkning mellem empiri og teori gennem hele forskningsprocessen (Layder 1998:38; Jacobsen 2007:261).

Der findes forskellige måder at benytte adaptiv teori på, nemlig den slaviske efterfølgelse af alle metodens retningslinjer eller en mere fri og fleksibel tilgang, der inkluderer en forståelse for metodens grundprincipper - men kan modificeres og tilpasses

til en bestemt problemstilling (Jacobsen 2007:261). I dette speciale om forældres dilemmaer i opdragelsen af deres børn benyttes netop en åben og fri tilgang, fordi denne problemstilling er forholdsvis bred – dog med vigtige afgrænsninger til forældre, alder på børnene osv. De overordnede grundprincipper i teorien, om f.eks. orienterende begreber og en mere åben tilgang til en blanding af induktion og deduktion, anvendes dog.

PROBLEMER OG MULIGHEDER FOR DEN ADAPTIVE TEORI

De problemer, der kan siges at være med den adaptive teori, handler især om den måde, man benytter metoden på. Fordi Layder ikke præsenterer en ret præcis og konkret måde at benytte metoden på, og den samtidigt er en fri og kreativ proces, gør det det svært at producere og følge en fast forskningsstrategi. Dette lægger et stort ansvar på forskeren (Jacobsen 2007:279). I forhold til denne problemstilling om forældre og opdragelse, der søges besvaret gennem forskellige metoder og ved forskellige orienterende teoretiske begreber, har processen ikke været klar og struktureret (set i forhold til den lineære vej i især positivistiske forskningsprojekter) (Pedersen 2012:227), som også den adaptive teori foreskriver det (Layder 1998:38).

Ved at vælge frit fra forskellige teoretiske baggrunde, kan også opstå en række problemer. Disse kan være, at de teoretiske begreber ikke medfører en videre forståelse af og kendskab til resten af teorien og dens forudsætninger og konsekvenser. Hermed er det problematisk, at man, som forsker, ukritisk vælger bestemte begreber, der passer ind i en konkret forskningssammenhæng, og som måske ontologisk eller epistemologisk ikke kan forenes med hinanden (Jacobsen 2007:282-3), som vil blive diskuteret sidst i kapitlet.

Den adaptive teori er dog anvendelig i forhold til kvalitativ sociologisk forskning, fordi den tilbyder en forudgående teoretisk ramme, som forskerens ofte begrænsede empiri kan gøres meningsfuld i forhold til. Den er anvendelig, fordi den stræber efter at indsætte mikrosocial handling i større strukturelle eller institutionelle sammenhænge, hvorved generaliserbarheden og rækkevidden af spredte empiriske studier kan udbredes. Dog skal man være forsigtig med at hænge sig for meget i den forudgående teori. Derfor skal man også være forsigtig med en alt for slavisk anvendelse af den adaptive teori. Teoriens styrke er især, at den kan bruges som et redskab i stedet for en fast og konkret analytik. Den åbner desuden op for den metodiske værktøjskasse og giver en anderledes og utraditionel måde at tænke teori og empiri på (ibid.:284).

EN KORT INTRODUKTION TIL ORIENTERENDE BEGREBER

Det er vigtigt, at de orienterende begreber skal have en vis udsigelses- og forklaringskraft. Disse begreber er teknisk definerede begreber, der vælges for deres klarhed,

såvel som deres evne til at beskrive og forklare. Gennem denne metode kan man både låne begreber fra eksisterende teorier og/eller skabe sine egne fra den indsamlede empiri. Layder betegner dette som fantasifuld afprøvning, hvor man indledningsvist lader sig inspirere af andres teoretiske begreber og forståelser og forener dem på forskellige måder med henblik på at konstruere sin egen teori. De nedenstående orienterende begreber bruges derfor som baggrundsbegreber, der skal være med til at guide og retningsbestemme det foreliggende speciale (Jacobsen 2007:266-7; Layder 1998:101-2). Først er det dog nødvendig at komme lidt mere ind på, hvordan de kan udvælges og bruges.

Ifølge Layder (1998:102-6), findes der forskellige måder at udvælge orienterende begreber:

- Bevidst søgning efter begreber
- Fokusering på bestemte temaer
- Lån af begreber fra lignende discipliner
- Søgning uden for teoretisk og faglig litteratur

De orienterende begreber er med til at skabe meningsfulde mønstre til data, hjælpe med kodning af data og transskriptionerne samt fortolkning af data. Herudover kan de indledende begreber modificeres på et senere tidspunkt, hvis det er nødvendigt. På denne måde leder de indledende, orienterende begreber gennem processen forhåbentlig hen på andre begreber, som vil udvikle sig mod en mere færdig og veludviklet teori (Layder 1998:108-111). Dette vil jeg dog komme nærmere ind på i forbindelse med redegørelsen for analysemetoden, fordi den er speciel for den adaptive teori.

DET FORELIGGENDE SPECIALES ORIENTERENDE BEGREBER

Det foreliggende speciale benytter en blanding af Layders (1998:102-3) måder at udvælge orienterende begreber. Specifikt benytter dette speciale: bevidst søgning efter begreber, fokusering på bestemte temaer og lån af begreber fra lignende discipliner. Dog med særlig fokus på den bevidste søgning og fokusering på bestemte temaer (Layder 1998:102-3). Herudover udvælges og lånes også temaer fra andre discipliner som f.eks. barndomssociologi, familiesociologi, barndomspsykologi og socialpsykologi.

I forhold til det fokus på nutidens forældre, barndom og opdragelse, som dette speciale forelægger, ville det være helt utænkeligt ikke at bringe et begreb som senmodernitet i spil. Derfor har jeg valgt en række nyere sociologiske teorier om den

(sen-)moderne¹ barndom og barndommens udvikling for at 'sætte scenen'. Til dette formål har jeg taget fat i Lars Denciks (1999, 2005) teorier om socialisering herunder auto- og dobbeltsocialisation samt Dion Sommers (2010) teori om børnecentrering i senmoderniteten. Herudover bringes også Ulrich Beck & Elisabeth Beck-Gernsheim (1995, 2002) (vil flere steder være nævnt som B&BG) teorier om modernitet og forældre og børn i spil. Gennem B&GBs beskrivelse af ændringer i familien og individets rolle i *'The Normal Chaos Of Love'* (1995) & *'Individualization'* (2002), er begreber som den forhandlede familie, barnets vigtighed og ansvarliggørelse af forældre udvalgt. Sidst vil Jürgen Habermas' begreb om systemverdenens kolonisering af livsverden give en orden på de mulige tendenser mod effektivisering af familielivet. For at give et overblik, er de udvalgte orienterende begreber altså:

- Auto- og dobbeltsocialisation
- Børnecentrering
- Den forhandlede familie
- Barnets vigtighed
- Ansvarliggørelse af forældre
- Systemverdens kolonisering af livsverden

Det skal dog siges, at, som Layder (1999:108-9) proklamerer, er disse begreber ikke faste. Det vil sige, at de udvalgte begreber er gennemarbejdet og giver mening i forhold til empirien og analysen, men samtidigt er der mulighed for ændringer og tilføjelser. En nærmere præsentation af de orienterende begreber vil blive præsenteret i det følgende afsnit. Herudover ligger disse begreber også til grund for interviewguiden, som dette speciale benytter sig af. Dette vil dog blive nærmere forklaret i det efterfølgende kapitel om de metodiske overvejelser i specialet.

LARS DENCİK: BARNETS SOCIALISERING I DET 21. ÅRHUNDREDE

I det danske velfærdssamfund har vi særlige institutioner til at varetage pasning og uddannelse af børn. Disse institutioner forener professoren i socialpsykologi Lars Dencik (2005:19) under samlebetegnelsen 'Udenoms-Familiære Institutioner' (forkortet UFO) uanset deres forskellige uddannelsesfilosofier eller funktion i praksis. Det er i disse ekstrarfamiliære institutioner, at barnet i stigende grad socialiserer sig selv gennem de udfordringer og oplevelser, det har i institutionen (Dencik 1989:227, 1992:162, 2005:19). Børn engagerer sig i en proces, som Dencik (2005:68) kalder

¹ Sommer (2010) benytter begrebet senmoderne, mens Beck & Beck-Gernsheim (1995, 2002) benytter moderne. I dette speciale kategoriseres disse to som de samme, selvom der er forskelle i synet på, hvordan denne anden modernitet eller senmodernitet er opstået (se f.eks. Sørensen & Christiansen 2013:37).

autosocialisation (eller selvsocialisation). Det handler ikke om, at børn bliver socialiseret, men i stedet, at de socialiserer sig selv. Denne autosocialisation sker, ifølge Dencik, som en del af barnets forhåbninger om sociale tilhørsforhold med andre børn og sker i en given orden: Først overvejer barnet sin sociale sammenhæng, så imiterer barnet vigtige 'andre' i omgivelserne, for til sidst at konformere sig med de adfærdsforsventninger og normer, der hersker i den bestemte gruppe, barnet gerne vil tilhøre. Dermed bliver barnet én af dem og har succesfuldt socialiseret sig selv (Dencik 2005:30-1, 68). Ved at barnet i denne forstand kan leve op til de sociale forventninger, udvikler det sit eget handlingsrepertoire – altså tilegner sig adfærdsmønstre og kompetencer og udvikler sig selv (Dencik 1999:30-1). På denne måde betragter Dencik (ibid.:32) de relationer, barnet møder uden for familien, som vigtige – f.eks. de jævnaldrende og personalet i institutionen.

Ifølge Dencik (1992:159-60), lærer børnene desuden i stigende grad sig selv at forholde sig til deres sociale virkelighed. Dette eksemplificerer Dencik med en femårig på besøg ved sine bedsteforældre, der ringer hjem til forældrene for at få sit yndlingsprogram i fjernsynet optaget til dagen efter, fordi hun ellers ikke kan nå at se det. På denne måde beskriver Dencik, at barnet ret kompetent benytter bestemte elektroniske apparater, som f.eks. telefon, videomaskine og TV, som et sammenhængende kommunikativt netværk, som hun styrer for, at det kan tjene hendes egne interesser i at opleve noget, hun ellers ville gå glip af (ibid.). Her over 25 år efter, kan man formode, at denne kompetence, som børn tillærer sig, er endnu mere udbredt i takt med, at elektroniske hjælpemidler er blevet mere og mere almindeligt – også i en ung alder (Beyer et al. 2015:9).

Ifølge Dencik (2005:28), har børnenes tid i UFO'er i dag haft en stor indvirkning på familielivet. Det moderne familieliv har ændret sig og ser nu ud til at være meget forskelligt fra det traditionelle familielivs mønster (ibid.:24). Denne tendens har Dencik m.fl. (1988) kaldt for dobbeltsocialisation. Med dette begreb menes, at det moderne barns hverdagsliv er tidsmæssigt delt mellem (mindst) to forskellige kontekster eller rammer, nemlig familien og daginstitution. Hver af disse kontekster har hver deres specifikke forventninger og opførselsmæssige udfordringer for barnet. Barnet skal håndtere de sociale betingelser, der hører til hver social arena, ved at tilpasse sig forholdene i hver af dem. Det forventes dog også af barnet, at det kan kombinere de to verdener og samtidigt holde dem adskilt (Dencik 2005:24-5). Barnets institutionelle position er også grundlæggende forskellige i de to sociale arenaer. Inden for familien er barnet unikt og uerstatteligt, hvorimod barnet i UFO'en er ét barn ud af andre og behandles derfor lige. Når nogen – et barn eller personale – forlader arenaen, både kan og skal han eller hun erstattes af en anden. Aktørerne på denne arena er principielt udskiftelige frem for unikke (Dencik 1999:247).

Ifølge Dencik (ibid.:259), er forældreautoriteten også ændret i familier, hvor barnet går i en UFO. I disse familier er forældrenes autoritet skiftet ud med forhandlinger

med deres børn, som de lærer i samspejlet med jævnaldrende i daginstitutionen (Dencik 2005:27). Dencik (1999:259) eksemplificerer dette med forhandlinger om, hvad tiden skal bruges til. Børnene gøres medansvarlige i den 'fælles' beslutning om at gå i seng på et bestemt tidspunkt, som de så må tage ansvaret for. Moderniteten, som har skabt barnets UFO-tilværelse, har skabt en forskydning i, hvad opdragelsen i familien kommer til at omhandle. Den moderne opdragelse har sat sig andre mål end at få barnet til at spise op og gå i seng på bestemte tidspunkter. Trækker man videre på eksemplet med tiden, handler opdragelsen nu om at lære barnet at kunne tænke fremad og regulere sin tid. Den temporale regulering overtager derfor, ifølge Dencik (1999:259-60), den position, som traditionel disciplinering af barnet havde tidligere. Han afviser dog ikke, at børn stadig er underlagt krav, men bare nogle andre end før. Nemlig krav om indordning under det sociale system gennem en delvis ny form for tidsmæssig disciplinering (ibid.). Med andre ord, er de traditionelle opdragelseskrav om opførsel svækket, og nye krav om time-management er blevet forstærket. Det opdragelsesmønster, der praktiseres i moderniseringen, synes, ifølge Dencik (2005:26-7), at være et ønske om at udvikle børnenes evner til at *selv*regulere snarere end at adlyde. I nutidens evigt forandrende sociale hverdagsliv er det nødvendigt, at individet udvikler mange forskellige sider af sig selv. Individet må være fleksibelt for at kunne bevæge sig i det sociale landskab og effektivt kunne tilpasse sig og veksle mellem forskellige ulige 'koder', f.eks. følelsesmæssig i sociale interaktioner i sin familie, men instrumentel i sine sociale interaktioner på arbejdet. Dencik (ibid.:31-2) udpeger følgende sociale egenskaber, som har en tendens til at blive fremelsket hos børn, der vokser op i moderne velfærdssamfund: Social og mental fleksibilitet, social sensitivitet, at mestre selvartikulation, at have adgang til og effektivt bruge sprog i sin sociale kommunikation, høj empatikompetence og det at kunne kontrollere sit følelsesliv og impulser – m.a.o. at mestre sig selv (ibid.).

Denciks begreb om dobbeltsocialisation lægger særlig vægt på barnets perspektiv og situation mellem familien og institutionen (Dencik 2005:17-9). Jeg vil derfor, som en del af den adaptive teori, tillade mig at vende Denciks begreb på hovedet og lade mig inspirere af, hvordan *forældrenes* oplevelser af dette fænomen må være. Selvom Dencik overordnet beskæftiger sig med dobbeltsocialisation i daginstitutionen, oplever børn i den tidlige skolealder også dette fænomen i skole, fritidshjem og SFO. Man kan forestille sig, at bestemte dilemmaer kan forekomme for forældrene, når familierformer, forældreautoritet og børns livsbetingelser i al almindelighed har ændret sig.

DION SOMMER: UDVIKLING MOD BØRNECENTRERING I SENMODERNITETEN

Begrebet børnecentrering har rødder helt tilbage til starten af det 19. århundrede fra opfinderen af børnehaven, den tyske pædagog Friedrich Fröbel (1782-1852) – om end i en anden form nu end dets oprindelse (Chung & Walsh 2000:216). I en nutidig,

dansk kontekst er professoren i udviklingspsykologi Dion Sommers (1948-) senmoderne definition af begrebet dog meget mere relevant at trække på.

Ifølge Sommer (2010:39), skal man anlægge et dobbeltperspektiv på barnet: Samtidigt med, at børn kan anskues som en alders- og minoritetskategori i et samfund, der er organiseret af voksne, bliver barnet i stigende grad set som et selvstændigt og aktivt individ. Dette kan f.eks. ses på den individualiserede måde, man opdrager børn på i senmoderniteten, hvor der tages hensyn til deres individualitet. Den senmoderne forhandlingskultur vil slet ikke kunne være mulig, hvis ikke parterne grundlæggende respekterer og accepterer hinanden som individer. Også i loven tages hensyn til barnet som individ. Barnet er et retssubjekt med egne rettigheder – i princippet unikt og adskilt fra samfundets og familiens interesser. Selvom lovgivningen er med til at beskytte børn som en minoritetsgruppe, sker det i dag på individets egne præmisser (ibid.). Barnets perspektiv er ikke kun blevet et retsligt fænomen, men børns egne syn på deres verden har også fået en vigtig og alvorlig forskningsmæssig interesse (ibid.:41-2).

I Sommers optik, ændrer dette nye børnesyn også omstændighederne for den moderne opdragelse. Man er m.a.o. nødt til at leve sig ind i og forstå barnets perspektiv. Uanset om man er forældre, pædagog eller forsker er der en tidstypisk konsensus om at acceptere den anden som et ligeværdigt menneske i sin egen ret og om at respektere individets ukrænkelighed (ibid.:38, 41).

ULRICH BECK & ELISABETH BECK-GERNSHEIM: OM FORANDREDE VILKÅR FOR FAMILIEN

De tyske sociologer Ulrich Beck (1944-2015) og hans enke Elisabeth Beck-Gernsheim (1946-) undersøger med deres studier '*The Normal Chaos of Love*' (1995) og '*Individualization*' (2002) kritisk det moderne menneskes vilkår for at leve i familien, kærligheden og samfundet.

Før de orienterende begreber kan præsenteres, er det nødvendigt først at tolke dem i deres teoretiske kontekst. Ulrich Beck var en udbredt individualiserings- og modernitetsteoretiker med fokus på de risici, der kan være forbundet med livet i det moderne samfund (se f.eks. Beck 1997). Individualiseringen er, ifølge B&BG (2002:107), en historisk proces, der i stigende omfang anfægter og bryder med menneskers traditionelle livsrytme – det som sociologer kalder den normale biografi. Resultatet er, at flere folk end nogensinde før er nødt til at skabe deres egne biografier og få komponenterne til at passe ind. De beskriver, hvorledes mennesker i nutiden fratages uanfægtelige antagelser, opfattelser og værdier og står overfor et væld af institutionel styring og begrænsninger, der udgør det moderne liv (velfærdsstat, arbejdsmarked, uddannelsessystem etc.). Det normale liv viger m.a.o., ifølge B&BG (2002:107), for en 'gør det selv-biografi' (benævnes også som reflektiv biografi eller valgbiografi). 'Gør det selv-biografien' er også altid, i deres optik, en risikobiografi, der kan beskrives som

en tilstand af vedvarende (dels åbenlys, dels skjult) fare. Ifølge B&BG, er velstand og forbrug med til at få os til at glemme, hvor grueligt galt det kan gå. Eksempler på dette, er valg af det forkerte arbejde eller branche og private ulykker som skilsmisse, sygdom og boligtab. Ifølge B&BG, er der ikke langt fra valgbiografi til sammenbrudsbiografi. De traditionelle, selvfølkelige og forudbestemte tilknytninger erstattes af princippet 'indtil videre' – altså at alt er på en bestemt måde '*until further notice*' (2002:27-8). Sørensen & Christiansen (2013:49-50) eksemplificerer dette med en af de største modsætninger, der findes i nutidens samfund – nemlig mellem arbejdsliv og familieliv. På den ene side, kræver det moderne arbejdsliv store mængder moderne egenskaber som effektivitet, fleksibilitet og mobilitet. Familien på den anden side er ikke så nem at udskifte, 'rykke op med roden' eller flytte på (ibid.).

DEN FORHANDLEDE FAMILIE

B&BGs (1995) bog '*The Normal Chaos of Love*' handler, ifølge dem selv, om en kollision mellem kærlighed, familie og personlig frihed. Den traditionelle familie er brudt sammen og erstattes af noget nyt: "*the family, of course! Only different, more, better*" (Beck & Beck-Gernsheim 1995:2). De argumenterer for, at de traditionelle familieformer er blevet erstattet af 'den forhandlede familie' (*the negotiated family*). I B&BGs optik, består den nye familieform af en alliance mellem individer, og den er et tilflugtssted i et upersonligt, velhavende og usikkert samfund, der er frataget alle traditioner og mærket af alle slags menneskeskabte risici (ibid.).

Det er ikke længere muligt definitivt at erklære, hvad familie, ægteskab, forældreskab eller kærlighed betyder - hvad de bør eller kan være. I stedet varierer indholdet, forventningerne, normerne og moraliteten fra individ til individ og familie til familie (Beck & Beck-Gernsheim 1995:6). Som B&BG (ibid.) beskriver, skal svarene på disse spørgsmål udarbejdes, forhandles, arrangeres og berettiges på alle mulige måder. Som de præciserer, ligger ansvaret altså hos individet selv – for at tage sine egne beslutninger og sætte sit eget liv og kærlighed i fare. I det moderne samfund er dette opgaver, individet ikke er forberedt på og som dets opvækst ikke har rustet det til. Individualiseringen har gjort at individer frigøres fra traditionelle familieformer og -roller, og samtidigt, som B&BG (ibid.) stærkt problematiserer, er de tvunget til at bygge deres eget liv op. Hermed er familien blevet en forhandling mellem to individer og bliver et produkt skabt af dem. Mere præcist er familielivet i dag bygget op omkring arbejdsmarkedet. I en historisk kontekst derimod, findes traditionelle tanker om, at en arbejdsmarkedsbiografi (den arbejdende mand og far) kan kombineres med en livslang husmorbiografi (husmor og kone). Det samme gør sig dog ikke gældende om to arbejdsmarkedsbiografier (nutidens arbejdende mand og kvinde), siden deres indre lo-

gik kræver, at de begge skal sætte sig selv først (ibid.). Som B&BG (1995:5-6) konkluderer, er forbindelsen mellem to 'selvcentrerede'² biografier, der stigende sker i dag, en præstation. En balancekunst, som aldrig, i lige så stort omfang, var forventet af tidligere generationer, men som nu vil blive krævet af efterfølgende generationer, efterhånden som flere og flere kvinder stræber efter at frigøre sig fra traditionelle roller (ibid.). B&BG (1995) beskæftiger sig ikke (om end meget lidt) med forhandling mellem forældre og børn, men snarere med 'genetisk ingeniørarbejde' (gendiagnostik, fosterdiagnostik osv.), kærlighed mellem to individer, forandrede familietyper, børns betydning og barnløshed i det moderne samfund (Beck & Beck-Gernsheim 1995, 2002). Dog om børnene i det moderne samfund, beskriver de overordnet:

If children manage to come to terms with changing family forms, this means that they have had to learn to sever close bonds, to cope with loss. They learn early what it means to be abandoned and to part. They see that love does not last for ever, that relationships come to an end, that separation is a normal occurrence in life (Beck & Beck-Gernsheim 2002:114).

Hermed lægges også grundlaget for tanken om, at børn lærer denne 'gør det selv'-biografi tidligt og bliver aktive individer i det moderne samfund.

Den forhandlede familie som begreb ses også i den danske og skandinaviske forskning (se f.eks. Ahlberg 2009; Ahlberg, Roman & Duncan 2008; Bäck-Wiklund 2001; Dencik 1999; Dencik, Jørgensen & Sommer 2008; Sommer 1996a, 1996b). I dette speciale benyttes forhandling i familien overordnet som en ramme for, hvordan og hvad familien forhandler om, hvor f.eks. den svenske sociolog Jenny Ahlberg (2009:179) inddeler forhandling i forbindelse med skilsmisse i forskellige typer - implicite, eksplicite og indirekte forhandlinger.

BARNETS VIGTIGHED: BARNET SOM OPLEVELSE AF BETYDNING OG SELV

B&BG (1995:102) udpeger en tendens i den vestlige verden til lavere fødselsrater - en tendens, der stadig gør sig gældende over tyve år efter bogens udgivelse (jf. World Bank 2018). De forklarer denne tendens med, at børn ikke længere er et økonomisk gode. I præindustrielle samfund fik man børn af økonomiske og praktiske grunde (f.eks. hjælp til forældrene, til at arve gården, videreføre familienavnet etc.). Traditionelt set hang kærlighed, ægteskab og forældreskab uløseligt sammen og kom ganske naturligt i forlængelse af hinanden. Sidst i 1900-tallet var ægteskabet dog ikke længere

² Der er ikke nogen gode oversættelser for det, Beck & Beck-Gernsheim (1995:6) kalder 'centrifugal biographies', derfor er 'selvcentreret' det tætteste - men det skal endelig ikke forstås, som en udelukkende negativ ting

uløseligt og uundgåeligt forbundet med forældreskab. Industrialiseringen splittede familien som en økonomisk enhed, de økonomiske fordele ved at få børn faldt langsomt, og i stedet blev det dyrere at have børn (Beck & Beck-Gernsheim 1995:102-4).

Siden de traditionelle forestillinger om familie herskede, er der sket drastiske ændringer, der, ifølge B&BG (ibid.:104), groft kan opsummeres som: *"from children as a blessing to children as a burden"*. Dem, der så vælger at få børn i dagens samfund, gør det ikke, ifølge B&BG (ibid.:105), fordi de forventer, at det giver fordele i ægteskabet. I stedet har barnet fået en psykologisk nytte for individet. Børn har ikke længere nogen økonomiske fordele, men giver i stedet goder i form af den følelsesmæssige værdi, de har for forælderen: Nemlig den vigtige følelse af at have ansvar og være følelsesmæssigt uundværlig, men vigtigst er det dog, mener Beck & Beck-Gernsheim, at se sig selv legemliggjort i næste generation og repræsenteret i menneskelig form igen. Videre argumenterer de for, at det at få børn i stigende grad forbindes med håb om at forankre sig selv og få et meningsfuldt og lykkeligt liv. Samlet set er familiens, i stil med ægteskabets, overlevelse (i traditionel forstand) ikke længere det vigtigste (ibid.). I B&BGs (1995:106-7, 2002:27) optik kan individualiteten i det moderne samfund være svær, og det at få børn, passe det og sørge for det, kan give livet ny mening og betydning. Nærmere betegnet, er menneskets forhold til sine børn, ifølge B&BG (1995:37, 107-8), det eneste stabile i en evigt forandrende verden, hvor relationer, der tidligere var faste (f.eks. ægteskab), kan ende hvert øjeblik, det skal være.

I moderne samfund er egenskaber som rationalitet, disciplin, effektivitet, succesfuldhed det vigtigste, men barnet er alt det modsatte – den naturlige del af livet. Hvis man forpligter sig til et barn, betyder det, at man går imod sin kognitive side og finder m.a.o. en levende modvægt til sin 'sjælløse' rutine i dagligdagen. Sat lidt på spidsen, beskriver B&BG (1995:106) det på følgende måde: *"Children come into the world intact and alive, while our hearts have turned into rubble and dust"*. Børn kan m.a.o. give et håb om, at kvinder og mænd kan genfinde deres talenter og udtrykke nogle af deres behov, som de savner i nutidens højteknologiske samfund: at være tålmodig, rolig, bekymret for andre, sensitiv og lidenskabelig.

ANSVARLIGGØRELSE AF FORÆLDRE

Der lægges en del større ansvar på forældrene end før i tiden. Ser man tilbage på præindustrialiserede samfund, blev barndommen set som en ubetydelig overgangsfase til voksenlivet. Der blev ikke taget specielle hensyn til børnene, og de fik ikke nogen form for omsorg, som vi kender det i dag. Hvad der skete med et barn, var i det store hele i Guds hænder. Det, der nu forventes og anbefales af alle eksperter, er at give barnet den bedst mulige start (Beck & Beck-Gernsheim 1995:127-8). At få og opdrage børn, er dog ikke nemt for forældrene. Eksperters hjælpsomme råd presses ned over forældrenes hoveder (ibid.:130). Hver eneste handling (måltider, leg, gåture etc.) er

blevet en læringsmulighed, der skal stimulere kreativitet, fremme følelsesmæssig udvikling og opmuntre barnets læring. Over de sidste årtier har instruktioner til, hvordan man kan opdrage sit barn, fundet vej ind i familierne gennem massemedierne. På denne måde er barndommen, i B&BGs optik, blevet til et uddannelsesprojekt indeni familien (ibid.:132-3).

I moderniteten bliver der dog i stigende grad lagt pres på forældrene til at gøre deres del af arbejdet. Det er ikke længere nok at acceptere barnet, som det er, med de mentale og fysiske mangler, det måtte have. Barnets udvikling og succes er blevet en bestræbelse for forældrene. Det bliver vigtigt at rette så mange af barnets brister (adfærdsmæssige og fysiske problemer) som muligt og opmuntre barnets færdigheder (sprog, sport, musik osv.) (Beck & Beck-Gernsheim 1995:128-9). Refleksivitet og (de rigtige) valg om børneopdragelse har altså stor betydning i nutidens samfund. Ifølge B&BG (1995:129-30), bliver hullet mellem, hvad en forælder *ved* om børn, og hvad han/hun *burde vide*, dog stadig større. De beskriver, at nutidens voksne ikke ved meget om børneopdragelse - meget mindre end foregående generationer. De fleste vokser op i dag i små familier uden mange søskende og møder først et mindre barn, når det er deres egen førstefødte. På den anden side er det i dag forventet af forældre, at de er mini-eksperter i deres børn. Med alt den viden og forskning om menneskers udvikling, som er blevet akkumuleret gennem de sidste tre årtier og gjort bredt tilgængeligt gennem massemedierne, forventes det af 'ideelle' forældre at gøre brug af denne fremgang for at gavne deres børn. Dette er, ifølge B&BG (ibid.), populært blevet kaldet at 'gøre opdragelse til en videnskab'.

JÜRGEN HABERMAS: KOLONISERING AF FAMILIELIVET

Den tyske sociolog Jürgen Habermas (1929-) har gennem sit store teoretiske værk '*Teorien om den kommunikative handling*' fra 1981 beskæftiget sig med et begreb, han kalder *kolonisering af livsverdenen* (Habermas 1996). Før man dog kan komme ind på systemets kolonisering af livsverdenen (og dermed familielivet) i forhold til forældre og opdragelse, er det nødvendigt først kort at gøre rede for (og til en vis grad simplificere) Habermas' abstrakte, men anseelige, teori om system og livsverden. I nærliggende speciale, vil Habermas' teori bruges som inspiration til orienterende begreber indenfor effektivisering og kolonisering (overtagelse) af familielivet.

FORSKELLEN MELLEM SYSTEM OG LIVSVERDEN

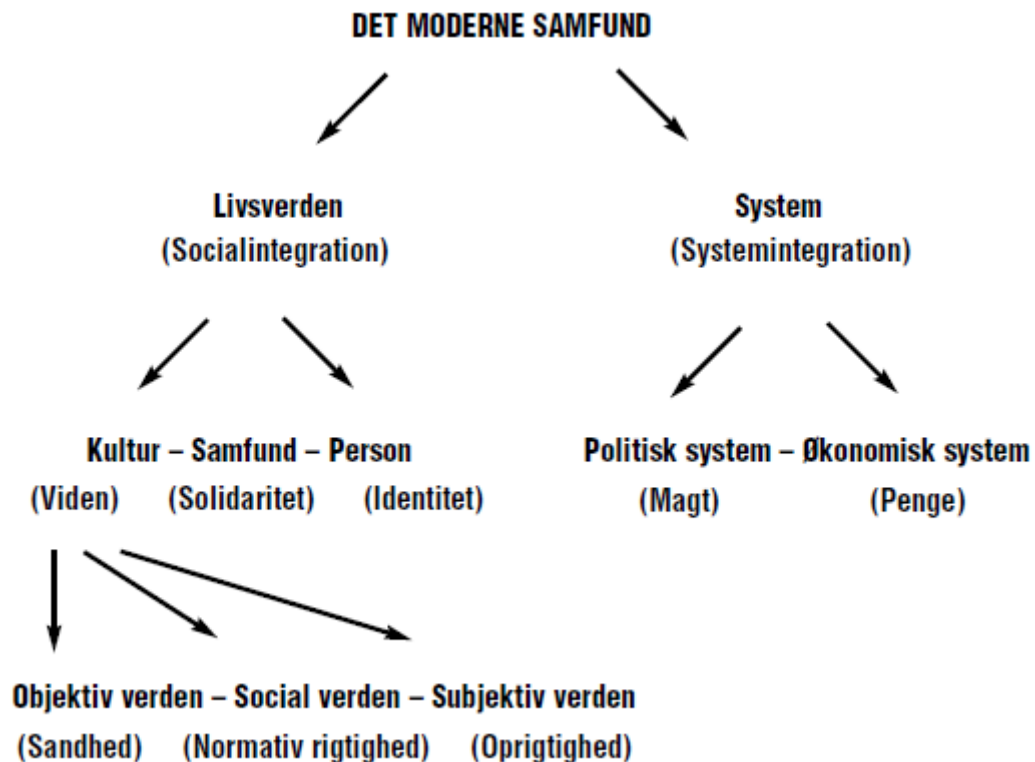
Grundlæggende består det sociale liv, ifølge Habermas, af to handlingstyper: den målrationelle handling og den kommunikative handling. *Den målrationelle handling* (udformet på baggrund af Max Webers handlingsteori) karakteriseres ved, at en aktør kalkulerer, hvilke midler, der er mest hensigtsmæssige, for at nå et bestemt mål. Her-

udover kalkulerer aktøren også de potentielle sideeffekter, som en fyldestgørende succes kan have. Aktøren er m.a.o. styret af egoisme og effektivitet. Denne type handling er dermed systemorienteret og ses især inden for det politiske og økonomiske system. De målrationalle handlinger integreres og koordineres ved hjælp af penge og magt. Et eksempel på et område, hvor der er brug for et minimum af aktørhandlinger og et fælles værdisystem for at udføre handlinger, er markedet. Markedet fungerer effektivt i den forstand, at det i høj grad styres af udbud- og efterspørgselsmekanismerne. Pengene er midlet til, at systemet fungerer, fordi virksomheder såvel som individer altid vil handle efter egne interesser, hvor også varepriserne bliver midlet til at informere og styre aktørerne på markedet (Kaspersen & Blok 2011:75, 78; Habermas 1996:208). Penge er m.a.o. det eneste 'sprog', som markedet kan forstå (Carleheden 2001:413).

Den kommunikative handling styres i stedet af en gensidig forståelsesorientering blandt aktørerne og er dominerende i familie- og fritidssfæren (livsverdenen) (Kaspersen & Blok 2011:75). Livsverdensbegrebet er lånt fra Husserl og Schutz' fænomenologi (Habermas 1996:283). Begrebet, som det findes i tidligere former, skal dog omdefineres i Habermas' optik. Han mener nemlig, at de enkelte subjekters livsverden i fænomenologien ses som isoleret fra hinanden. Denne tanke umuliggør intersubjektivitet og kommunikative handlinger som helhed (Kaspersen & Blok 2011:76).

Ifølge Habermas (ibid.:305, 293), mødes individer om produktionen af en fælles gyldighed og konsensus i livsverdenen. Her kan de gensidigt gøre krav på, at deres ytringer er i overensstemmelse med verden (den objektive, sociale og subjektive verden) og samtidigt kan kritisere og/eller bekræfte disse gyldighedsforklaringer (ibid.). Gennem den sproglige kommunikation kan aktørerne altså m.a.o. indgå forpligtende aftaler parterne imellem. I familien kan det f.eks. være dagligdagens aftaler om fritidsaktiviteter, mad, planer etc. Forudsætningen, for at disse handlinger kan finde sted, er et fælles sprog at kunne udtrykke sig på og i høj grad et fælles norm- og værdisystem (Kaspersen & Blok 2011:75). Livsverdenen kan kun reproducere ved hjælp af de kommunikative processer. Disse er medvirkende til overførelse og fornyelse af viden, opretholdelse af solidaritet samfundets borgere imellem, og til at personlig identitet udvikles gennem socialiseringsprocesser (ibid.:77). I Habermas' optik, kan opbygningen af det moderne samfund ses endnu tydeligere i figur 1 nedenfor.

Figur 1: Det moderne samfunds opbygning (ifølge Habermas)

(Kilde: Carleheden 2001:408)

KOLONISERING AF LIVSVERDEN: SYSTEMETS OVERTAGELSE AF FAMILIELIVET

Set ud fra Habermas' perspektiv kan systemet og livsverdenen ikke ses adskilt fra hinanden, og begge er nødvendige for at opretholde og udvikle samfundet. Ifølge Habermas er der dog i senmoderniteten kommet en uligevægt mellem de to sfærer, da systemet koloniserer livsverdenen. Hermed dominerer strategiske og egoistiske handlinger i stigende grad de kommunikative, som er med til at ødelægge og forstyrre livsverdenen. Eksemplerne på dette kan være bureaukratisering af fritidssfæren, hvorved målrationaliteten bliver styrende. Penge og magt bliver m.a.o. de styrende elementer og f.eks. offentlige fritidsordninger og den tidligere, frivillige idræt bliver rationaliseret og professionaliseret (Kaspersen & Blok 2011:78-9). Resultaterne af denne kolonisering er patologier, som ifølge Habermas, kan vise sig som meningsstab, legitimationstab og fremmedgørelse (Habermas 1996:413, 313-4).

Ud fra denne teori, kan det måske se ud som om, at livsverdenen er ved at blive koloniseret fuldstændig af systemet. Dette afviser Habermas dog muligheden af, da viden, solidaritet og identitet (se figuren ovenfor) ikke kan reproducere uden livsverdenens tilstedeværelse. Samtidigt behøver det politiske system legitimitet for at kunne

fastholde magten (Carleheden 2001:415; Kaspersen & Blok 2011:77). Selvom Habermas' teori om kolonisering af livsverdenen kan virke kritisk i sin tankegang, ses den ikke kun som en negativ udvikling i samfundet i dette speciales optik.

Denne overordnede teori er meget abstrakt, men som orienterende begreb, om-dannet og afpasset til mit speciales fokusområde, kan man se tendenser til, at mange forældres arbejdsliv og karriere betyder mere og mere, hvorved pasning og en ret stor del af opdragelsen af børnene udliciteres til eksperter i form af pædagoger. Mål om effektivitet sniger sig m.a.o. ind i familielivet, hvilket også kan ses i dagens Danmark med ægteskabets svækkede betydning, stigningen af skilsmisser og kunstig befrugtning, der giver muligheder for de par/enlige, der ikke kan få børn (f.eks. homoseksuelle par og enlige kvinder med ønske om børn) (Bø & Olsen 2008:16).

OPSAMLING OG DISKUSSION AF DE UDVALGTE ORIENTERENDE BEGREBER

Endvidere er det nødvendigt at sammenligne disse forskelligartede teorier inden for emnet forældre og opdragelse for at kigge på deres styrker og svagheder i forhold til hinanden og besvarelsen af problemformuleringen. Denne sammenholdelse vil overordnet set fokusere mest på Habermas og Beck & Beck-Gernsheim, da de hver især har størst anseelse og indflydelse (af de udvalgte) inden for disciplinen. Sommer og Dencik vil jeg dog ikke lade blive tilbage, da de hver især også har stor anseelse herhjemme inden for den social- og udviklingspsykologiske børne- og familieforskning. Overordnet er det måske indlysende, at alle teorierne på en eller anden måde omhandler familien og dens ændrede status i det moderne samfund. Der er dog alligevel klare forskelle og ligheder mellem dem. F.eks. snakker Dencik (m.fl.) (1999, 2008), Sommer (1996a, 1996b, 2010) og Beck & Beck-Gernsheim (1995, 2002) alle om det store pres på forældre, der hersker i dagens samfund, mens de også omtaler forhandlingsfamilier som et vigtigt begreb (dog i varierende grader og forståelser), som også er et vigtigt begreb i den overordnede familie- og forældreskabsforskning (jf. Ahlberg 2009; Ahlberg, Roman & Duncan 2008; Bäck-Wiklund 2001).

Herudover retter Sommer i flere af hans publikationer (se f.eks. Sommer 2003, 2016) kritik mod barndomspsykologiens fokus på objektive systemteoretiske perspektiver. Ifølge ham, er et fænomenologisk perspektiv på børn nødvendigt, da han, som kan man se ovenfor, også benytter børnecentrering som begreb. Han problematiserer børneperspektiv vs. barnets perspektiv og barndoms perspektiv vs. børneperspektiv. De objektive systemteoretiske sider dominerer, ifølge Sommer (2003:29), overordnet set i formidlingen af udviklingspsykologi til den brede befolkning - på bekostning af subjektets fænomenologi. Han efterlyser m.a.o. et 'bottom up' børnesyn og et større fokus på barnets *egen* oplevelse af barndommen ud fra en fænomenologisk tradition (Sommer 2003:91, 2016:29). Han ser barnet som et aktivt og meningsskabende subjekt, hvor barnets konkrete livsverden og fænomenologi nødvendigvis må være i fokus

(Sommer 2003:90). Sommers fokus ligger især på barnets oplevelse, hvor dette speciale vender perspektivet til forældrenes oplevelse – uden selvfølgelig at ignorere barnets subjektposition i den udviklingspsykologiske tradition.

Denciks (1995) empiriske forskning med fokus på barnet og dets egne socialiseringsprocesser har affødt hans begreber om auto- og dobbeltsocialisation. Disse begreber har, inden for de sidste få årtier, vundet indpas i de nordiske lande, hvor daginstitutioner er en stor del af barnets hverdag fra en ganske tidlig alder. Dencik og Sommers begreber er i høj grad børneorienteret og må derfor nødvendigvis 'vendes på hovedet' for at tilgodesee forældrenes oplevelser i dette speciale. De benyttes derfor m.a.o. som baggrund for, hvordan forældrene oplever og forholder sig til henholdsvis socialisering og børnecentrering i moderniteten og de dilemmaer, der kan være forbundet med dette.

Habermas og Beck & Beck-Gernsheim er strukturelle og kigger mere på de forandringer i strukturerne, der har ændret familien og opdragelsen. Ligesom mange andre individualiseringsteoretikere (f.eks. Giddens 1991; Bauman 2000; Ziehe 1983) ses forhold og familie, på baggrund af det ovenstående, som skabt og opretholdt af individerne selv – 'indtil videre' (Beck & Beck-Gernsheim 2002:27-8). Heroverfor er Dencik og Sommers forskning mere empirisk baseret og individ-orienteret (Dencik 1995, 1999, 2005; Dencik, Jørgensen & Sommer 2008; Sommer 1996b, 2010, 2016). Derimod kan man se Beck & Beck-Gernsheim og Habermas' teorier som 'grand theories', der beskriver større samfundsmæssige tendenser og har bred forklaringskraft (Sørensen & Christiansen 2013:123; Carleheden 2001:406). Herudover er de hver især en del af den kritiske teori, der har det overordnede formål at placere sig i spændingsfeltet mellem det '*virkelige*' og det '*mulige*', og undersøge underliggende udviklingspotentialer (Nielsen 2010:342) – selvom de ikke er helt enige om, hvordan moderniteten skal beskrives (jf. Sørensen & Christiansen 2013:27). I forhold til den socialkonstruktivistiske position, som dette speciale også indtager, er det også nødvendigt at stille henholdsvis B&BG og Habermas overfor. Socialkonstruktivismen og den kritiske teori deler de samme epistemologiske antagelser om, at videnskab ikke kan være neutral, objektiv og værdifri. Forskellen på de to ligger i de epistemologiske spørgsmål om, *hvordan* man kan og skal bedrive kritisk forskning. Ifølge den kritiske teori, skal forskningen, gennem afsløringen af de bagvedliggende styrende magtinteresser i samfundet, føre til en bevidstgørelse af samfundets undertrykkende strukturer med henblik på at skabe grundlag for forandring. Herudover tager den kritiske teori udgangspunkt i et normativt ideal, som f.eks. Habermas gør med sit ideal om, at systemet ikke skal dominere. Socialkonstruktivismens opgave er derimod at dekonstruere 'naturligheder' og synliggøre magten bagved disse for at se nye muligheder og skabe nye konstruktioner. Med andre ord, har socialkonstruktivismen altså ikke et normativt udgangspunkt og mener heller ikke, at forskningen kan udtale sig om, hvordan verden

bør være (Juul 2012b:324-5; Pedersen 2012:219-20). Det kritiske potentiale i socialkonstruktivismen er dog at afsløre selvfølgeligheder, for at der kan *"kæmpes om sandheden"*, som Pedersen (2012:220) udtrykker det.

Herudover har Habermas klare linjer til Schutz' livsverdensbegreb, som han benytter til sin system-livsverden dualisme. (Mortensen 2013:63). Livsverden har dog, ifølge Habermas, ikke i sig selv den store samfundsmæssige rækkevidde. Han mener, at begrebet om livsverden er for deskriptivt og har risiko for at blive en form for reformulering af mere eller mindre trivial hverdagsviden (Mortensen 2013:69-70). Den mangler derfor den økonomiske og statslige udviklings egendynamik. De systemiske mekanismer skaber, ifølge Habermas, gennem en uddifferentiering af livsverdenens strukturer, deres egen sociale og normfrie struktur, der rager ud over livsverdenen (Mortensen 2013:64). Dermed har Habermas klare forbindelser til den fænomenologiske tradition, selvom han kritiserer dens grundlag som en bevidsthedsfilosofi. Med andre ord, mener fænomenologien, at alle udsagn kan analyseres i form af udsagn om enkeltsubjekters handlinger. Hermed udelukkes altså, ifølge Habermas, de overindividuelle forhold som roller, institutioner, værdisystemer osv. (Mortensen 2013:73-4). Habermas tænker systemets indvirkning som skjult. Dog kritiseres Habermas for at bibeholde systemteoriens mangel på subjektets tilstedeværelse – ligesom Luhmann, som han har systemtænkningen fra (Juul 2012b:325; Mortensen 2013:80).

I forhold til Habermas bruges hans begreb om kolonisering af livsverden lidt frit, jf. den adaptive teori, da individets oplevelse og erfaring er vigtig i forhold til dilemmaer med opdragelse. Med andre ord bruges Habermas ikke i sin tanke om relationer mellem individer, der besidder en kommunikativ evne, men i stedet i hans idé om kolonisering og effektivisering af livsverdenen – altså at strategiske og egoistiske handlinger stiger sig ind i familielivet (i stil med Beck & Beck-Gernsheims (2002:64, 107) tanke om selvcentrerede og refleksive individer) (Habermas 1996:313-4). Skal Habermas benyttes i sit fulde potentiale som teori og analyse, ville det kræve en større filosofisk diskussion af hans position, da den ikke har en klar placering i forhold til den fænomenologiske og socialkonstruktivistiske position, som dette speciale indtager.

Overordnet set kan det dog konkluderes, at der er tale om teorier på forskellige niveauer. Hvor Dencik og Sommers begreber er specifikke og individorienteret (altså på mikroniveauet), er Habermas & Beck & Beck-Gernsheims begreber en del af en kritisk samfundsteori-tradition, der også bearbejder større samfundsændringer og tendenser (makroniveauet). Dette afspejler specialets ærinde som på den ene side er fænomenologisk og mikrosociologisk: Hvordan oplever lige netop disse forældre opdragelsen? Og på den anden side socialkonstruktivistisk på makroniveauet: Hvordan har opdragelsen og dilemmaerne ændret sig i den større sociale kontekst? Hermed kan man ikke sige, at dette speciale arbejder med et afrundet (videnskabs-)teorigrundlag, der har en indiskutabel ontologisk og epistemologisk sammenhæng. Der er dog

tegn på kritiske teoristrømninger gennem Habermas og B&BG såvel som den social-konstruktivistiske videnskabsteori, men også træk fra den fænomenologiske tradition gennem Sommer og Habermas. Såvel som ligheder i synet på, om man kan forske neutralt, mellem socialkonstruktivismen og den kritiske teori. Overordnet set kan man dog sige, at en kombination af forældrenes oplevelser og erfaringer med opdragelse med de diskurser, systemer og idealer, de direkte eller indirekte styres af, er nødvendig.

I det efterfølgende kapitel vil jeg komme ind på, blandt andre metodiske overvejelser, hvordan disse begreber præcist er blevet brugt til at konstruere interviewguiden og indledende dermed at styre undersøgelsen.

METODISKE VALG OG OVERVEJELSER

Formålet med specialet er at undersøge forældres dilemmaer med opdragelsen af deres børn i den tidlige skolealder. Dette speciale er opbygget som et casestudie af dilemmaer i forbindelse med opdragelsen. Hermed undersøges dette fænomen overordnet gennem f.eks. tidligere forskning og opdragelsens større sociale kontekst, hvorved også interview med informanterne (forældrene), gennem deres oplevelse af opdragelse og dilemmaer, hver bidrager til at undersøge dette fænomen mere i dybden. Alt dette gøres for at give et større nutidigt indblik i fænomenet dilemmaer i opdragelsen som helhed på forskellige niveauer (de Vaus 2001:220-1), nemlig samfunds- og individniveauet. Der benyttes altså en blanding af observation og semistrukturerede interviews. De to observationer benyttes for at få en fornemmelse for feltet, og de semistrukturerede livsverdensinterviews med specialets seks informanter bruges for at få en dybere forståelse for *forældrenes* oplevelser af opdragelsen. Andre metodiske overvejelser, f.eks. etik og kvalitet i kvalitative undersøgelser, vil også blive præsenteret og diskuteret.

OBSERVATION SOM BAGGRUND FOR INTERVIEWS

Raymond L. Gold (1958:219-222) skelnede i sin berømte artikel fra 1958 mellem fire forskellige typer observatørroller. Den totale deltager, deltageren som observatør, observatøren som deltager og den totale observatør. Overordnet om disse fire roller kan siges, at de varierer i forskerens engagement og deltagelse i feltet. Den totale deltager holder sin forskerrolle skjult og interagerer med feltets personer, som han ville med enhver anden, mens den totale observatør i den anden ende af spektret ingen kontakt har med feltet, og dermed ved informanterne i princippet ikke, at de bliver observeret. På denne måde kan man med den totale observatør studere informanterne og deres børn i deres 'naturlige omgivelser' – dog stadig i offentlige, sociale omgivelser, jf. tilstedeværelsen i et offentligt kulturhus, som jeg vil præsentere yderligere nedenfor. Der kan nemlig være en tendens til at opføre sig anderledes, når man ved, at man bliver observeret – specielt, hvis det er observationer over kortere tid, som det vil være i dette tilfælde (Kristiansen & Krogstrup 1999:100).

Den totale observatør bliver dog sjældent brugt, da den har en række problemer. Nogle af disse problemer er en øget risiko for etnocentrisme og misforståelser. Med

etnocentrisme menes, at forskeren ikke kan/vil sætte sig ind i informanternes synspunkter og handlinger for at forstå dem. Hermed kan misforståelser om informanternes hensigter og handlinger også ske. Denne type observation fjerner samtidigt muligheden for at stille uddybende spørgsmål og lade informanterne forklare deres ordvalg (Gold 1958:221-2). Derfor benyttes observationerne indledende som en slags 'pilotundersøgelse' og kan give en adgang til feltet og de opdragelsesmæssige problemstillinger, som forældre kan stå over for. I forbindelse med min rolle som den totale observatør, er det også vigtigt at gøre sig en række etiske overvejelser om denne metode, som jeg vil gøre senere i dette kapitel. Denne type observation har dog også sine fordele i forhold til dette speciales problem, som allerede præsenteret.

Med denne metode var tanken ikke en egentlig empiriindsamling, men i stedet, i tråd med den adaptive teori, som blev præsenteret i det forrige kapitel, at undersøge feltet nogle gange før en egentlig empiriindsamling for at forsøge at styre interviewguide og forskningsinteresse i den retning, der er naturligt for feltet (Layder 1998:68). Som Gold (1958:222) også forklarer, kan denne type observation være en god start for efterfølgende interaktion med feltet. Sagt på en anden måde vil observationerne være en stor hjælp til, hvordan forholdet mellem forældre og barn kan se ud. Dermed kan det gøre det nemmere at frembringe nogle situationer til de semistrukturerede interviews, hvor forældrene måske står over for et opdragelsesmæssigt valg, og om hvorvidt det er en god idé at hjælpe eller opdrage sit barn eller ej. Dermed benyttes også observationerne (se evt. feltnoter i bilag 3) sammen med de orienterende begreber, som det vil blive præsenteret senere i dette kapitel, til konkret at udforme interviewguiden.

ET OFFENTLIGT KULTURHUS SOM OBSERVATIONSOMRÅDE

Observationerne (bilag 3) foregik på kulturhuset DOKK1 i Aarhus, som på mange måder er et perfekt sted for den totale observation. DOKK1 er en forholdsvis ny bygning, der indeholder bl.a. bibliotek og borgerservice. Herudover er det et populært sted for børnefamilier at tage hen i weekender og ferier, fordi der er aktiviteter for børn i alle aldre. Stedet indeholder legepladser, spillemaskiner og mange andre aktiviteter for børn i skolealderen. Herudover er det også et populært sted for studerende specielt i projekt- og specialesæsonen, fordi der mulighed for at sidde flere sammen og skrive. Dermed er DOKK1 altså et godt sted at lave observation, fordi det giver adgang til den ønskede gruppe forældre og børn, samt jeg, som forsker, kan sidde skjult på den måde, at jeg falder i med alle de andre studerende, der sidder på biblioteket og arbejder. På denne måde kan man se forældre og børns interaktion i deres 'naturlige element' uden nogen indblanding fra forskerens side. Det skal dog lige forklares, at interaktionen mellem forældre og barn dog stadig foregår i et offentligt rum,

hvor handlingen også vil være derefter. Modsat f.eks. deres almindelige liv inden for hjemmets vægge.

Observationerne foregik som udgangspunkt i 'Tweens'-afdelingen (8-12-årige) af DOKK1, som indeholder spillemaskiner, bordspil og andre aktiviteter for denne aldersgruppe. Ved turen rundt i bygningen for at finde de bedste steder at observere, var dette det sted, hvor langt de fleste børn i den relevante aldersgruppe (6-12-årige) befandt sig. Der var en række andre steder, hvor der var en højere koncentration af forældre og børn under 6 år, der ikke var særlig relevant for specialet. Ved begge observationer var det nødvendigt at flytte lidt rundt efterhånden som aktiviteterne flyttede sig rundt i biblioteket. Hermed var det også besværligt at fange alt aktivitet, fordi der i perioder skete noget hele tiden forskellige steder, mens der andre steder intet skete. Et lidt ærgerligt eksempel på dette var, at jeg sad ét sted og kunne høre et op-hidset barn og dets forældre rundt om hjørnet, men jeg nåede ikke flytte mig, eller se hvad der skete, før personerne og den sociale situation var forsvundet.

Det var også under disse observationer, at jeg fandt ud af, at min første indskydelse om at inddrage hele skolealderen måske ikke var så relevant som først antaget. Dette blev berettiget af, at langt de fleste børn med deres forældre nærmere var mellem 6-12 år. De få ældre elever, der var på DOKK1 var der i større grupper uden deres forældre. Dette ledte mine tanker hen på, at de måske generelt er mere adskilt fra deres forældre, fordi de er ældre. Denne antagelse støttes også af Erwins (2000:8-9) bog om venskaber blandt børn og om betydningen af børns forældre versus jævnaldrende, som beskrevet i afgrænsningen af problemet først i specialet. Selvom der helt sikkert også er en række (måske helt andre) dilemmaer med teenagere, som forældrene står overfor, opdrager forældrene måske ikke helt så meget og på samme måde på dem, som de børn der for nyligt er begyndt i skole, og hvor den begyndende adskillelse fra forældrene finder sted.

OBSERVATIONSGUIDE

Da observationen ikke virker som en stor eller fast del af undersøgelsen, men nærmere som en præsentation af feltet, har der ikke været en fast og struktureret observationsguide. Dog har følgende punkter været i mine tanker før og under observationerne:

- Alder (især børnene jf. min problemformulering)
- Familiens 'normale' sociale interaktion
- Konflikter parterne imellem
- Kommunikation parterne imellem

Først og fremmest var det vigtigst, at børnene så ud til at være i den tidlige skolealder (6-12 år). Hernæst var det især konflikter mellem forældre og børn, der både fangede min opmærksomhed, men måske også ville kunne afsløre nogle dilemmaer i opdragelsen. Det var dog ikke kun konflikter, der blev observeret – familier i 'almindelige' sociale situationer og interaktioner blev ikke udelukket, da konflikter og dilemmaer formodentligt kan opstå pludseligt og uventet. Kommunikationen parterne imellem var også vigtig at undersøge, da dilemmaerne måske ville fremstå tydeligere. Sidst, men ikke mindst, blev forældrenes vurderede alder også skrevet ned som en sidenote med ønsket om ikke at udelukke mulige aldersmæssige forskelle i specialets opstartsperiode, som dog ikke viste sig at have den store relevans i forhold til besvarelsen af min problemformulering – som følge af fokuset på dilemmaer, og ikke typer og alder af forældre.

SEMISTRUKTURERENDE LIVSVERDENSINTERVIEWS

Som navnet lyder er semistrukturerede livsverdensinterviews ikke styret af spørgsmålene, men i højere grad af svarene. Det vil sige, at der er plads til at bevæge sig i forskellige retninger i løbet af interviewet og ikke kun holde sig fast til spørgsmålene, der er specificeret i interviewguiden (Kvale & Brinkmann 2009:186). På baggrund af den adaptive teori, som dette speciale benytter sig af, er semistrukturerede livsverdensinterview optimale, fordi de giver mulighed for opståen af nye emner eller forståelser, som kan tages med videre i de andre interviews. Hermed kan man tilpasse og revidere sin interviewguide, så man kan opdage nye retninger for forældrenes dilemmaer i opdragelsen. Livsverdensinterviews, der er fænomenologisk inspireret, forsøger at forstå temaer fra den daglige livsverden, som forældrene bevæger sig i, ud fra deres egne perspektiver (ibid.:45).

Omvendt kan observation af folks interaktion i den sociale kontekst være ret tidskrævende, og man er ikke sikker på, om man fanger den interaktion, man ønsker. Omvendt kan man, ved kun at benytte interview, gå glip af en masse relevant viden ved ikke at kunne se, hvordan forældrene og børnene interagerer med hinanden. Fordi der både benyttes observation og semistrukturerede interview, ønsker jeg at opfange den sociale interaktion mellem forældre og børn på to forskellige måder. Dels gennem direkte interaktion mellem forældre og børn og dels forældrenes forskellige oplevelser af de sociale interaktioner med børnene.

Pga. den store risiko for misforståelser af informanterne i den totale observation, som beskrevet ovenfor, er det desuden helt relevant at kombinere denne metode med andre for at sikre, at man får en forståelse for forældrene og deres børns interaktion med hinanden. I tråd med den adaptive tilgang, er der også plads til både at benytte forskellige metoder, samt at afpasse de data, som bliver indsamlet i den videre indsamling (Gold 1958: 222; Layder 1998:178). Derfor har jeg også valgt at afholde seks

semistrukturerede interview dels for at have nok empiri at arbejde med, og dels for at kunne afpasse data efterhånden, som processen skrider frem for at skabe den bedste empiri som overhovedet muligt.

INTERVIEWPROCESSEN

Alle informanterne indvilligede i at afholde livsverdensinterviewene i deres hjem eller på deres arbejdsplads (en enkelt informant). Det gjorde det nemmere i forhold til ikke at skulle blive enige om et sted at mødes, som både skulle være offentligt og helst så stille som muligt. Dette valg kom dog også med en række udfordringer, som jeg heldigvis har kunnet arbejde mig igennem. Næsten alle interviewene blev i større eller mindre grad afbrudt af børn, hundehvalpe og kollegaer. Dette er dog fuldt forståeligt, da den informanttype, som dette speciale undersøger, er travle individer, som også skal jonglere arbejde, børn, hverdag osv. Man skal også huske, at de har været så venlige at tage tid ud af deres hverdag, så derfor har det også været vigtigt, at alt foregik på forældrenes egne præmisser. En konsekvens af dette valg er dog, at transskriberingen af interviewene til tider har været lidt besværlig pga. 'unødig støj' (Kvale & Brinkmann 2009:201-2), men i de færdige transskriptioner er alt dette kun beskrevet i små kommentarer for at give kontekst til, hvad der bliver sagt, og hvordan samtalerne udvikler sig. Herudover opdagede jeg i transskriberingen af disse interviews, at jeg, som interviewer, både er blevet bedre, men også har plads til udvikling og forbedring. Her tænker jeg især på at udvikle en større omtanke for, hvordan uforberedte spørgsmål bliver formuleret. Herudover også hvordan min egen tilstedeværelse har været støjgivende (med brug af ja, øhm, mmh osv.), mens det stadig er vigtigt at vise forståelse og indsigt i, hvad informanterne fortalte. Dette kan dog gøres uden lyd, så det ikke forstyrrer informanterne, og rent lavpraktisk til tider gør det svært at høre, hvad der egentlig bliver sagt på lydfilerne (ibid.). Interviewene foregik på forskellige dage og tidspunkter, hvilket var fuldstændig styret af og på informanternes muligheder og præmisser.

De fleste interview lå på omkring en time og 15 minutter til halvanden time. Et enkelt interview foregik over to timer og det interview, der skiller sig mest ud, er interviewet med Natalia, som varede næsten fem timer. Det skal dog lige siges, at Natalia, som hun også selv udtrykker i løbet af interviewet, tidligere har haft (og stadig har) lidt svært ved at holde fokus: *"... så meget, som jeg talte, og jeg sprang meget i det"* (Natalia 57:23). Dette udfordrede absolut min evne som interviewer til at holde fokus på emnet, og set i bakspejlet havde det været nødvendigt at styre interviewet mere – især når informanten taler om andre ting, der slet ikke har relevans for specialet. Dermed er der også skåret nogle ting fra i transskriptionen, som ikke er relevante i forhold til mit speciale. Hermed kan man sige, at Natalia var den, der åbnede sig mest, var mest forberedt med noter osv. og dermed kom hun også ind på mange forskellige, interessante og relevante oplevelser med børneopdragelse, som kunne give inspiration

til de videre interviews gennem mine noter fra interviewet. Derfor var det også yderst nyttigt, at det kun var det andet interview, jeg afholdte, så muligheden, for at sammenligne og styre resten af interviewene i nye retninger, var der. Det var mit overordnede indtryk i løbet af alle interviewene, at informanterne syntes at være meget interesseret i at fortælle dels om deres erfaringer med opdragelse, og dels om deres børn i al almindelighed. Herudover var de også alle interesseret i at få en digital kopi af specialet.

Nogle af informanterne åbnede sig hurtigt op og viste afslappethed i forhold til spørgsmålene og deres svar. Andre skulle bruge lidt mere tid på at åbne op, hvor det faktisk for nogen først var, da vi flyttede os mere væk fra interviewets 'formelle' del (for dem selve spørgsmålene som strukturerende), at de åbnede mere op (Kvale & Brinkmann 2009:187-8). Det blev derfor indimellem nødvendigt at benytte en del af Kvale & Brinkmanns (2009:155-7) forslag til forskellige typer spørgsmål, som gennem erfaring med interviewmetoden kom frem helt af sig selv gennem interviewene. Det var især opfølgende spørgsmål, sonderende spørgsmål, direkte såvel som indirekte spørgsmål, strukturerende spørgsmål og sidst, men ikke mindst, tavshed mellem svar, der blev benyttet for at opfordre informanterne til at uddybe deres svar (ibid.:155-7, 187-8). Dette var særligt vigtigt, da mit formål med specialet og metoden var ret åben, jf. brugen af den adaptive teori, og derfor skulle de øvrige spørgsmål tilskynde forældrene til at bringe andre emner frem, som de fandt vigtige.

REKRUTTERING AF INFORMANTER

Fordi hele processen i dette speciale har været pragmatisk i sin natur, har udvælgelsen af informanter også haft karakter af at være det. Det vil sige, at de eneste krav til forældrene var, at de havde mindst 1 barn i alderen 6-12 år. På denne måde lukker man ikke ned for mulige, ukendte sociale sammenhænge eller forklaringer ved yderligere at indskrænke på baggrund af f.eks. køn, generationsforskelle eller socioøkonomiske forskelle. Men det giver dog også risiko for skævvridning af dataene, som jeg vil komme ind på i et senere afsnit om kvalitet i kvalitativ forskning.

Rekrutteringsprocessen har dog i høj grad været præget af trial and error, da jeg forsøgte flere ting, som ikke fungerede og genererede nok deltagere. Den originale tanke var at kontakte folkeskoler rundt omkring i mit nærområde (Aarhus) med henblik på at få adgang til deres ForældreIntra. Dette kunne i de fleste tilfælde ikke lade sig gøre, da flere skoler har lukket for den slags anmodninger fra studerende, fordi de ellers får for mange. Derudover benyttede jeg forskellige typer annoncering. Jeg hang blandt andet 'pull tab flyers' med mit speciales emne, hvad jeg søgte og mine kontaktinformationer på lapper, der kunne rives af, op forskellige steder i Aarhus, hvor der som regel er mange mennesker (se bilag 1). Fordelen ved at hænge dem op i mit eget

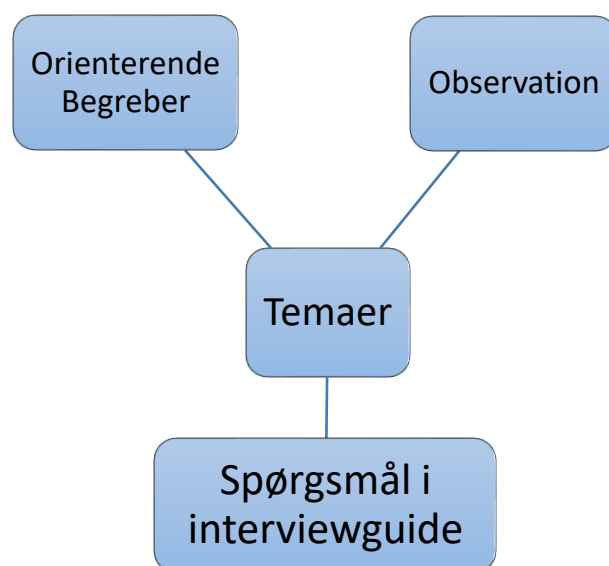
nærområde var, at jeg kunne bemærke, når jeg alligevel kom forbi, hvor mange lapper, der var taget. I denne forbindelse gjorde jeg en observation, som er værd at notere. Et af stederne (en stor dagligvareforretning) var næsten alle lapperne med min kontaktinformation revet af, hvilket kan vidne om en stor interesse i emnet. At denne rekrutteringsmetode ikke genererede de store mængder deltagere, er rigtigt ærgerligt, da interessen ellers helt tydeligt var der. Dog skal man huske på, at der kan være langt fra at se en seddel, interessere sig for emnet og tage en lap til at tage tid ud af sin dag til at kontakte mig, aftale tidspunkt og blive interviewet. Herudover benyttede jeg også opslag på forskellige Facebook-grupper i Aarhus-området for at bringe invitationerne ud til så mange som muligt. Den rekrutteringsmetode, der dog helt klart viste sig mest velfungerende, var at benytte mit eget netværks bekendte til at finde forældre, der havde lyst til at deltage og passede på kravene. Det var denne metode, der næsten genererede alle informanterne, da den gav fire ud af seks forældre, hvorimod henholdsvis Facebook og ForældreIntra gav de to sidste.

INTERVIEWGUIDE

Fordi specialet benytter sig af en åben tilgang til teori og empiriindsamling, består interviewguiden af åbne spørgsmål med plads til dybere og friere svar fra informanternes side. Dette hænger også sammen med den semistrukturerede interviewform, der benyttes. Der vil altså være plads til at interviewet kan udvikle sig i forskellige retninger alt efter interviewperson og dens dertilhørende erfaringer og oplevelse af opdragelse (Kvale & Brinkmann 2009:186). Interviewguiden bruges derfor kun som en *guide* til interviewets gang mere end en nøjagtig forfølgelse af spørgsmålene.

Selve interviewguiden bygger dels på de orienterende begreber og dels på observationerne på DOKK1. Først blev henholdsvis observationsnoterne og de orienterende begreber skrevet op, herefter blev de omdannet til mulige spørgsmål, hvor jeg til sidst udvalgte de bedste og mest sigende spørgsmål.

Figur 2: Proces fra observation og orienterende begreber til færdige spørgsmål i interviewguiden

For en tydeligere afbildning af udviklingen mellem observation, orienterende begreber og interviewguide, se figuren ovenfor og bilag 3-5. (observationsskema, skema over orienterende begreber og interviewguide). I tabellen nedenfor vises interviewguidens, indledende, grove opbygning, temaer og formål, inden de blev transformeret til egentlige spørgsmål i den færdige interviewguide. Denne tabel præsenteres for at gøre udviklingen så gennemsigtig, grundig og systematisk som muligt (Riis 2012:353). Dette gør den ved at vise udviklingen fra abstrakte, orienterende begreber over temaer til de mere færdige spørgsmål i interviewguiden.

Tabel 1: Interviewenes temaer og formål

<i>Tema</i>	<i>Formål</i>
<i>Briefing</i>	Briefingen bruges til at præsentere specialets formål, hvad interviewet skal bruges til, optagerens funktion osv., deltagerens anonymitet osv.
<i>Baggrundviden om informanterne</i>	Fordi dette speciale har en ret åben problemformulering og ikke afgrænser sig yderligere end aldersgruppe på børnene, gør dette tema plads til evt. forskelle i socioøkonomiske forhold. Sammenfald eller forskelle kan måske desuden give plads til andre orienterende begreber eller resultater
<i>Børnenes betydning for forældrene</i>	Dette tema er baseret på Sommers (2010) begreb om børnenecentrering samt barnets vigtighed af Beck & Beck-

	Gernsheim (1995). Herudover er det også baseret på observationer af børn, der var meget styrende på DOKK1. Spørgsmålene under dette tema bruges til overordnet at afklare børnenes betydning for forældrene. Bl.a. hvor meget forældrene lader børnene bestemme osv.
<i>Skole vs. forældre</i>	Dette tema er baseret på Denciks (2005) begreb om dobbeltsocialisation. Spørgsmålene har til formål at afklare forholdet mellem skole og hjem, og om hvorvidt forældrene er enige i den måde skolen håndterer deres børn på.
<i>Forældre og autoriteter</i>	Dette tema er baseret på Beck & Beck-Gernsheims (1995) begreb om ansvarliggørelse af forældre og har til formål at inddrage de moderne tendenser for skiftende autoriteter (skole, professionelle osv.) og den usikkerhed, der kan være som resultat af dette.
<i>Frihed under ansvar</i>	Dette tema bygger på Beck & Beck-Gernsheims (1995) begreber om barnets vigtighed og ansvarliggørelse af forældre samt Denciks (1999, 2005) begreb om autosocialisering. Hvor meget frihed giver forældrene deres børn, og hvor meget holder de øje med dem?
<i>Den bedst mulige opdragelse ifølge de enkelte forældre</i>	I tråd med det forrige tema, er dette tema baseret særlig på ansvarliggørelsen af forældre, her fokuseres i stedet på, hvad forældrene synes er den bedste opdragelse, samt hvordan de balancerer deres valg i forhold til børnene.
<i>Håndtering af tid: Familieliv vs. arbejdsliv</i>	Dette tema er baseret på Habermas' systemverdens kolonisering af livsverden, som skal bruges til afklare, hvorvidt effektivisering er tilstede i familien.
<i>Materialisme og kunsten at passe ind</i>	Dette tema er hverken baseret på en bestemt teori eller observation, men er skabt på baggrund af mine egne almindelige, dagligdagsobservationer af børn og teknologi. Dette tema skal bruges til afklare, hvorvidt forældrene er villige til at give børnene teknologi (som giver dem meget magt) for at få dem til at passe ind eller få dem til at holde op med at plage.
<i>Afsluttende spørgsmål</i>	Det afsluttende spørgsmål giver forældrene mulighed for at trække andre emner ind, som er relevante, og som interviewereren måske ikke lige har tænkt på.
<i>Debriefing</i>	Debriefingen bruges til at afslutte interviewet med forældrenes vurdering af, hvordan det var at blive interviewet om dette emne. Sidst, men ikke mindst, får informanterne

viden om muligheden for videre kontakt efter interviewet.
Interviewet sluttet af med en tak for hjælpen.

Tabel konstrueret af mig med inspiration fra Kvale & Brinkmann (2009:149-50)

For at gøre denne proces tydelig, vil jeg tage fat i et par eksempler og vise, hvordan de er blevet operationaliseret, og hvordan de skal kunne indfange dilemmaerne i opdragelsen.

Habermas' teori om kolonisering af livsverdenen handler overordnet set om, hvordan effektiviseringer sniger sig ind i familielivet. Det kunne f.eks. være ekstra pasning, når det er nødvendigt, tilpasning af tid, så børnenes fritidsinteresser ligger samme dag som forældrenes osv. Spørgsmålet, der skulle stilles, skulle derfor handle om, hvordan deres tid blev organiseret i familien. Derudover handler dette spørgsmål også om, som man så i indledning og præsentation af forskningsfeltet, at forældres tid i stigende grad er styret af børnenes såvel som det faktum, at stress er udbredt i børnefamilier (jf. Deding, Lausten & Andersen 2006; Forsberg 2009; Faircloth 2014; Furedi 2002, 2008; Hays 1996; Nelson 2010). Alle disse overvejelser blev til spørgsmålet:

Hvordan fordeler du tiden med dit barn/dine børn, f.eks. i forhold til at være sammen med ham/hende/dem eller alene-tid?

Herudover var det vigtigt, jf. den adaptive teori, at holde spørgsmålet åbent og følge de retninger, som informanterne valgte at gå i forbindelse med besvarelsen af spørgsmålet. Det var f.eks. tilfældet i interviewet med informanten Sigrid (bilag 7), som vil blive præsenteret nedenfor. Hun fortæller, at hun ofte står i et dilemma, hvor hun skal vælge mellem på den ene side at have for lidt tid for sig selv (jf. hendes arbejde) eller distrahere børnene med tablets og telefoner, skønt hun går meget op i, at børnene ikke bruger for lang tid foran skærmene. Men mere om dette i analysen. Et andet eksempel på, hvordan de orienterende begreber er blevet operationaliseret, er et spørgsmål om, hvor meget frihed, forældrene giver deres børn i et usikkert samfund, hvor barnet, ifølge B&BG (1995), er det den eneste 'stålfaste' relation tilbage. Spørgsmålet er derfor baseret på Beck & Beck-Gernsheims begreber om ansvarliggørelse af forældre og barnets vigtighed:

Hvor meget frihed lader du dit barn/dine børn have? Går de f.eks. rundt selv, hvis I er nogen steder henne? Har du andre eksempler på dette?

Dette spørgsmål er desuden inspireret af Sommers (2010) tanke om barnet som selvstændigt individ, såvel som Frank Furedis (2002:57, 2008) begreb om parental determinism samt Charlotte Faircloths (2014:29-30) perspektiv på barnet som sårbart, der skal beskyttes, som litteratursøgningen fandt frem. I dette spørgsmål blev det også ofte

nødvendigt at bruge opfølgende eller afklarende spørgsmål for at få forældrene til at uddybe, hvorfor de vælger, som de gør. Dette var, på baggrund af interviewene, selvfølgelig meget aldersbestemt, da de fleste af de børn, der var tættere på seks fik langt mindre frihed end dem, der var tættere på tolv år.

Hvor dilemmaerne ikke blev tydelige, prøvede jeg at få dem frem gennem opfølgende spørgsmål eller stilhed, der skulle få informanterne til at uddybe deres svar yderligere. Der blev dog ikke specifikt stillet spørgsmål til dilemmaer, men nærmere deres erfaringer og oplevelser, som afslørede en masse dilemmaer i familiernes hverdagsliv.

ETISKE OVERVEJELSER I FORHOLD TIL FORÆLDRE OG DERES BØRN

Etiske problemer opstår på grund af de komplekse forhold, der er forbundet med at udforske menneskers private liv og offentliggøre resultaterne af vores undersøgelser. De etiske retningslinjer for samfundsforskning findes derfor for at sikre etisk forsvarlig forskeradfærd og beskytte deltagerne for de mulige konsekvenser, der kan være ved at deltage (Kristiansen 2007:239; Kvale & Brinkmann 2009:80). I det følgende diskuteres de etiske overvejelser, der er blevet gjort, i forbindelse med først dette speciales totale observation og dernæst de semistrukturerede livsverdensinterviews.

OM DEN TOTALE OBSERVATION

Med valget af den totale observation som én af metoderne i nærværende speciale, er der også en række etiske overvejelser, der er nødvendige at gøre sig. Disse omhandler især skjult forskning. Problemet med dette kan være, at man kan blive for meget observatør og ødelægge den sociale samhandling i feltet. Det er derfor vigtigt at signalere, at man ikke er en udefrakommende, der studerer sine subjekter. Dette kan man f.eks. gøre ved at have en række sideaktiviteter som at læse avis, en bog eller studere. Det kan virke stressende og påfaldende for dem, man undersøger, hvis man er fuldstændig passiv og bare kigger på den sociale interaktion (Kristiansen 2007:231). Mit 'dække' for at observere på DOKK1 var, at jeg i princippet var en studerende med min computer ligesom alle de andre, der benytter biblioteket til at studere. På denne måde skilte jeg mig derfor ikke ud og forsøgte heller ikke at kigge nærmere og mere fokuseret på folk, end en normal studerende ville gøre det. Et område, som normalt prioriteres højt inden for etisk forsvarlig forskning, er informeret samtykke. Dette kan man dog argumentere for ikke er noget stort problem i dette studie, fordi de observerede befinder sig i et offentligt rum, og selvfølgelig vil opføre sig derefter. Desuden er observationsnoterne så overfladiske, at de beskrivelser, der præsenteres, ikke på nogen måde kan spores tilbage til de oprindelige personer. Ingen af de observerede personer kan derfor blive genkendt eller udstillet på baggrund af denne undersøgelse, og

dermed vil der heller være nogen konsekvenser for de observerede (Kristiansen 2007:238; Kvale & Brinkmann 2009:92).

OM DE SEMISTRUKTUREREDE LIVSVERDENSINTERVIEW

I forhold til livsverdensinterviewet er det også vigtigt at gøre sig nogle etiske overvejelser, om end nogle lidt andre end med observationerne. Deltagerne har krav på at vide formålet med specialet, dets overordnede design og eventuelle risici og fordele ved at deltage. Herudover har de også ret til at vide, at de kan trække sig ud af undersøgelsen på ethvert tidspunkt. Til forskel fra observationerne er informeret samtykke netop vigtigt. Det er derfor, interviewene startedes med en præsentation af specialets formål og emne. Gennem rekrutteringen var der også mulighed for information om specialet og mig som forsker, samt muligheden for at trække sig ud, hvis man havde lyst til det. På baggrund af alt dette, kan de derfor tage en informeret beslutning, om de har lyst til at deltage eller ej (Kvale & Brinkmann 2009:89).

Fortrolighed i forhold til forskningsarbejde indebærer, at private data og informationer, der kan identificere deltagerne, ikke afsløres eller offentliggøres. Anonymitet er altså en vigtig faktor i dette speciale. Specialet vil indeholde en kort beskrivelse af informanterne, men alle kendetegnende faktorer både i speciale og transskription vil blive udeladt (Kvale & Brinkmann 2009:91). De mulige konsekvenser, som deltagelsen i undersøgelsen kan have, er også nødvendige at tage hensyn til. Dette indebærer den mulige skade, undersøgelsen kan påføre deltagerne og de fordele, den kan have. Optimalt, bør fordelene og betydningen af den opnåede viden veje mere end risikoen for at skade deltagerne. Dette er især gældende for emner, der er meget personlige, f.eks. interviews med mennesker med psykiske lidelser eller mennesker, der er blevet misbrugt. Dette indebærer selvfølgelig private og intime emner, som kræver en del etiske overvejelser. Dette speciale beskæftiger sig med et følelsesmæssigt 'lettere' emne, nemlig børneopdragelse og forældreskab. Da dette speciale ikke beskæftiger sig med f.eks. psykiske lidelser, misbrug eller andet, kan man ikke sige, at den potentielle fare for deltagerne er ligeså stor, som den ville være for mennesker med sociale eller psykiske vanskeligheder af den ene eller anden art (ibid.:92). Et eksempel på en vigtig etisk overvejelse, jeg gjorde mig, var i forhold til det sidste interview med informanten Tristan. Selvom nogle af de andre informanter beskrev, hvordan opdragelse for forældrene kan være *"enormt sårbar"* (Helena 29:20), og hvordan de kan være bange for at have fejlet (Sigrid 32:38), var der dog ingen af informanterne, der reagerede som Tristan. Han fortalte, at spørgsmålet om hvorvidt forældrene følte, de havde gjort noget forkert i forbindelse med opdragelsen, ramte ham personligt: *"Du kan også godt mærke, at det var det spørgsmål, der ramte mig dybest. Det var, fordi det er det der med, at man synes, man er en dårlig forælder"* (Tristan 37:35-7). Videre fortalte han, at: *"nogle ting gør man jo bare, fordi det er noget i ens opvækst, man har*

haft, og det sværeste er jo at erkende, at man har gjort nogle fejl som forælder” (Tristan 37:39f).

De etiske overvejelser i forhold til beskyttelse af informanten blev derfor (om muligt) endnu vigtigere. Hermed blev det også i situationen vigtigt for mig at tydeliggøre overfor Tristan, at han kunne kontakte mig på et senere tidspunkt, hvis han fandt det nødvendigt. Det har været vigtigt hele vejen gennem specialeprocessen at skabe balance mellem etisk forsvarlige valg og relevant vidensproduktion, da det er mennesker, man har med at gøre (Brinkmann 2010:437).

OVERVEJELSER OM KVALITET I KVALITATIV FORSKNING

Det, som den kvalitative forskning ofte bliver kritiseret for, er dens videnskabelige kvalitet. Den har historisk set fået kritik for bl.a. ikke at være videnskabelig, pålidelig eller generaliserbar nok (se f.eks. Campbell & Stanley 1966; Diamond 1996; Dogan & Pelassey 1990). Disse kan dog også vendes på hovedet og fortolkes som styrker for den kvalitative metode. Lige meget hvad, kan man ikke fornægte den kvalitative forsknings unikke og privilegerede adgang til informanternes dagligdagsverden. Her er det en styrke for dette speciale, da det fokuserer på en gruppe *forældres* oplevelser af børneopdragelse, og dermed har dette speciale fået et unikt og dybdegående indblik i, hvilke dilemmaer disse forældre oplever i hverdagen med deres børn (Riis 2012:352). Som professoren Bent Flyvbjerg (2010:468) postulerer, findes forudsigende teorier og universelle begreber ikke i studiet af mennesker og samfund.

Ifølge Flyvbjerg (2010:470) stammer flere opdagelser fra intensiv observation end fra statistisk analyse på store grupper og nævner indflydelsesrige tænkere som Isaac Newton, Albert Einstein og Niels Bohr. Derfor er casestudiet en vigtig og ofte overset kilde til videnskabelig udvikling gennem ’eksemplets magt’. Med så store navne og forventninger i ryggen, er det dog ’kun’ dette speciales håb at lære noget af identificeringen af de dilemmaer, som forældre står overfor i opdragelsen af deres børn. Dette casestudie handler desuden om forældrenes virkelige liv med al den kompleksitet, modsigelser og dilemmaer, som dette må indeholde. Det kan altså ikke reduceres til videnskabelige formler eller sammenfattes i generelle teser og teorier, sådan som den mere kvantitative del af forskningen foreskriver (Flyvbjerg 2010:473, 481). Som Schutz også beskriver det:

The primary goal of the social sciences is to obtain organized knowledge of social reality. By the term "social reality" I wish to be understood the sum total of objects and occurrences within the social cultural world as experienced by the common-sense thinking of men living their daily lives among their fellow-men (1954:261).

Derfor vil teorien heller ikke være en rigid rettesnor for hele specialet og casen. Hermed kan man, på baggrund af Flyvbjerg (2010:483), sige, at læserne af specialet kan bringe deres egne fortolkninger i spil og sammenligne dem med mine for at forstå forældrenes dilemmaer. I kraft af dette, er kvalitativ forskning og casestudier heller ikke generaliserbare i traditionel (kvantitativ) forstand (ibid.:470-1).

Det er, ifølge Flyvbjerg (2010:478, 481), en udbredt misforståelse om casestudiets evne til at verificere forskerens forudindtagede mening. Der er ingen større tendens til bias for verifikation end mange andre undersøgelsesmetoder. Derimod mener Flyvbjerg, at casestudiet er brugbart til at falsificere forskerens forudindtagede meninger. Dette var også tilfældet i mit første møde med feltet, som disse forældre bevæger sig indenfor i hverdagslivet. Som Schutz (2005:181ff) skriver om i essayet *'Den fremmede'*, stod jeg lidt som en fremmed i disse forældres dilemmaer med opdragelse, da jeg selv er en del af en tidligere generation af opdragelsesmodtagere og ikke selv er blevet forælder endnu. Kort er jeg selv vokset op i 90'erne og starten af 00'erne og har aldrig sat spørgsmålstejn ved min opdragelse. Hermed var og er mine egne fordomme og forventninger (om jeg vil det eller ej) med til at styre interessen for emnet, såvel som de første 'spadestik' til specialet. Disse var i første omgang præget af en ret kritisk holdning til forældrenes måde at opdrage på, der dog har ændret sig i retning af en mere positiv forståelse af det ansvar, der pålægges forældrenes. Hermed har jeg specificeret mine personlige forventninger, værdier og antagelser samt deres rolle i forståelsen. Dette mener Tanggaard & Brinkmann (2010:492) er en vigtig opgave for forskeren at klargøre sammen med de teoretiske og metodiske overvejelser og valg. Dette giver nemlig mulighed for, at andre kan vurdere sammenhængen mellem mine data og min forståelse inden for dette felt. Hermed er metode, fremgangsmåde og overvejelser gjort tydelige hele vejen gennem specialet for at gøre det så begrundet, gennemsigtigt, grundigt og systematisk som muligt (og som den adaptive teori tillader) med henblik på at opfylde dette kvalitetskriterium.

Informationerne indhentes fra mennesker og fortolkes af mennesker, der har fordomme, forventninger eller holdninger til det fænomen, der undersøges, og de præges i høj grad af dem (Riis 2012:352-3). Dette er bestemt også gældende ved børneopdragelse, som de fleste har en klar holdning til (Børne- og socialministeriet 2018).

Derudover er det, ifølge Tanggaard & Brinkmann (2010:492), vigtigt i kvalitativ forskning, at konklusionerne i højere grad skal afhænge af informanternes udtalelser og observationer end mig selv som forsker. Som det også er vigtigt i Schutz' fænomnologi, skal vidensproduktionen altså baseres på informanternes erfaringer (Schutz 1954:261; Zahavi & Overgaard 2014:180). Hermed bliver det endnu tydeligere, at Schutz' begreb epoché, som allerede diskuteret, ikke er muligt, da det, som Brinkmann & Tanggaard (2010:498) beskriver, er: *"umuligt at sætte en helt lukket parentes*

om livserfaringer, men man kan tilstræbe en åbenhed og en eksplorativ tilgang til det felt, man undersøger”.

Sidst, men ikke mindst, er det vigtigt ikke at lægge informanternes udsagn alene til grund for hele specialet, men også fremstille information fra andre kilder. Hermed kan jeg, som forsker, fortolke informanternes udtalelser ved at sammenstille forskellige deltagerperspektiver, klargøre begrænsningerne i deres horisonter og derudover inddrage andre kilder, der kan kontekstualisere informanternes fremstillinger i virkeligheden. Dette gøres i anden del af analysen og dels også løbende gennem hele specialet ved at sammenligne og drage nytte af litteratursøgningen, som specialet baserede sin afgrænsning og emne på for at skabe analytisk generaliserbarhed (Kvale & Brinkmann 2009:186, 289; Riis 2012:356-7).

METODISKE KONSEKVENSER FOR VALGET AF DEN SOCIALKONSTRUKTIVISTISKE POSITION

Den videnskabsteoretiske position, jeg har valgt, har også betydning for, hvordan god forskning opfattes i dette speciale. Som ovenfor, kan den naturvidenskabelige, kvantitative ’jagt’ på sandhed og korrekte beskrivelser af virkeligheden, ikke bruges her. I dette socialkonstruktivistiske speciale, med baggrund i den adaptive teori, er det i stedet vigtigt med en begrundelse af valg i alle led af processen, som udgør dettes speciales forskningsstrategi, som beskrevet ovenfor. Hermed bliver gennemsigtighed også et vigtigt kvalitetskriterium, som nævnt ovenfor, i den socialkonstruktivistiske position (Pedersen 2012:227-8).

Jeg er, som forsker, bevidst om, at jeg, gennem mine egne forforståelser, også er med til at påvirke feltet i bestemte retninger gennem min interesse i (og implicite forventninger til) området. Ifølge socialkonstruktivisterne, er mennesker placeret i og kan aldrig sætte sig helt ud over kulturen, sproget og historien. Både feltets og mine egne forforståelser bliver dermed også en vigtig del af analysefeltet. Analysens resultater vil dermed ikke være udtryk for endegyldige sandheder, da det, ifølge socialkonstruktivismen, ikke er muligt. I stedet vil de være udtryk for en ny forståelse eller konstruktion af det fænomen, der undersøges – forældres dilemmaer med børneopdragelse (ibid.:218-21, 228). Herudover er fænomenet, i dette speciale, også skabt ud fra brugen af de orienterende begreber, der er med til at styre retningen af specialets arbejdsgang.

OM AT TRANSSKRIBERE INTERVIEWS

For at gøre rapporteringen af interviewene nemmere og mere tydelig i specialet, har jeg, med informanternes godkendelse, optaget interviewene. På denne måde kan jeg også som interviewer i et semistruktureret livsverdensinterview være mere åben for andre retninger end spørgsmålene foreskriver (Kvale & Brinkmann 2009:89, 187).

Efter de 6 interviews var fuldført, blev de transskriberet til en samlet mængde data, som ligger til grund for den analytiske proces og det analytiske materiale. På denne måde er transskriptionerne blevet til fysiske dokumenter (se bilag 6 og 7), som kan bruges til at begrunde og eksemplificere mine fortolkninger (Kvale & Brinkmann 2009:202).

Transskriptioner er, af erfaring, en vigtig, men også langvarig proces. Fortolkningen under og efter interviewet er en vigtig del af den begyndende analyse. Transskriberingerne har virket som en måde at give et overblik og er samtidig en begyndende del af den analytiske proces. Hvert eneste interview er gået igennem flere gange, hvor der blev skrevet noter, det analytiske overblik blev skabt, samt de videre fortolkninger blev gjort (da mange af de indledende fortolkninger allerede blev gjort i løbet af interviewene) (ibid.:202, 212).

Fordi dette speciale ikke har fokus på specifikke, detaljerede sproganalyser, er transskriptionerne gengivet på en måde, så de er letlæselige og -forståelige, men ikke mister deres overordnede mening. Ordret skrevet talesprog kan fremtræde som usammenhængende og forvirret tale, der endda kan tyde på en lavere intelligens, end informanterne i virkeligheden har. Hermed er talepauser, ufuldstændige sætninger, gentagelser, emotionelle aspekter (latter, smilen osv.), tøvelyde (øhm, hm) og andre almindeligheder i talesproget (f.eks. udtrykket 'ikke også?') slettet, da de ikke har nogen relevans i forhold til mit område. De ses derfor bare som naturligt forekommende i dagligdagssproget (ibid.:206-7, 209). Og der hvor de forekommer i transskriptionerne er det kun for at give kontekst og afhjælpe forståelsen af, hvad informanterne prøver at sige. Grundet for lidt tid og et ønske om bedst mulig effektivitet i specialeskrivningen, har jeg også arbejdet forholdsvis hurtigt med transskriptionerne. Det vil sige, at de måske ikke kan ses som 'perfekte' i forhold til kommaer, gentagelser, tryk på bestemte ord osv., da det ville tage alt for lang tid, og da det samtidigt ikke er nødvendigt for besvarelsen af mit speciales problemformulering (Kvale & Brinkmann 2009:202). Derfor skal det også siges, at transskriptionerne i bilagene vil fremstå i en mere 'rå' form, hvor eksemplerne udtaget i analysen er mere sprogligt rensat for talesprogets faldgruber, uden de, som beskrevet overfor, mister essensen af det mente.

ANALYSE OG RESULTATER

Nu, hvor alle de teoretiske og metodiske overvejelser og valg er gjort, kan analysen præsenteres. Først præsenteres dog de interviewede forældre. Den efterfølgende analyse er delt op i 2 dele, der hver afspejler problemformuleringens to dele. Først undersøges, hvilke dilemmaer nutidens forældre oplever, at de står overfor i forbindelse med opdragelsen af deres børn i den tidligere skolealder. Til dette formål benyttes den fænomenologiske sociologi til at belyse forældrenes oplevelser med dilemmaer i opdragelsen i deres hverdagsliv. Hernæst undersøges den bredere sociale kontekst, som opdragelse og dilemmaer nødvendigvis må holdes op imod. I forbindelse med dette ses opdragelse som en social konstruktion, der synes virkelig og uomtvistelig og har en stor social og historisk udvikling i bagagen. I denne del af analysen samles desuden nogle af de tråde, som præsentationen af den tidligere forskning har efterladt.

KORT PRÆSENTATION AF DE 6 FORÆLDRE OG DERES BØRN

Af hensyn til beskyttelse af informanternes, og især også deres børns, privatliv og identitet, er alle forældrenes navne ændret. For at få et hurtigt overblik over informanterne, ses i tabel 2 en kort oversigt over informanterne samt deres vigtigste informationer. Tabellen er kun brugbar i forhold til at give et overordnet overblik over informanterne, hvorefter en kort præsentation af informanterne og deres baggrund vil blive beskrevet.

Da 3 af informanterne har professionel erfaring med opdragelse i form af deres arbejde og/eller uddannelse, kunne min sociologiske nysgerrighed ikke styre sig. Jeg så det derfor både interessant og nyttigt for besvarelsen af specialets problemformulering også at benytte disse informanter som en slags ekspertvidner. Dermed var det en mulighed for et bredere erfaringsmæssigt og professionelt perspektiv, jeg ikke kunne eller ville gå glip af. Hvorvidt deres store interesse for dette emne er styret af deres erfaring og arbejde med børneopdragelse, eller om det er en ren tilfældighed (som følge af rekrutteringsmetoden), kan ikke besvares definitivt.

Tabel 2: Oversigt over informanterne og deres børn

Inter-view	Forælder	Antal børn	Børnenes alder	Alder	Erhverv
1	Sigrid	2	6 (p), 10 (d)	37	Kok og selvstændig
2	Natalia	2	3 (d), 9 (p)	29	Udd. kontorassistent, men langtids-sygemeldt
3	Helena	2	3 (d), 7 (p)	38	Pædagog
4	Mynthe	1 (+1 på vej)	7 (p)	34	Dagplejer
5	Patrick	2	2 (p), 9 (p)	40	Ingeniør og rådgiver
6	Tristan	2	6 (p), 10 (d)	46	Socialpædagog (udsatte unge)

(d = dreng, p = pige)

SIGRID

Sigrid er 37 år, uddannet kok og driver en kantine på en folkeskole, mens hun samtidigt driver take away- og cateringfirma. Hun er kæreste med børnenes far, som er underdirektør i et stort dansk firma. De har sammen to børn (en pige og en dreng) på henholdsvis 6 og 10 år. Som Sigrid selv formulerer, er de begge travle mennesker, der dog sætter pris på at være sammen med deres børn, når de kan. Derudover bruger de meget tid på at rejse alle sammen i den lille familie og hygger sig sammen på den måde væk fra hverdagens travlhed.

NATALIA

Natalia er med sine 29 år specialets yngste informant. Hun er uddannet kontorelev, men har været langtidssygemeldt og er i skrivende stund i praktik som medarbejder i Føtex. Natalia er inden for de sidste få år skilt fra børnenes biologiske far, og er nu kæreste med en mand, der, ifølge hende, opfostrer børnene mere end hendes eksmand. Faren er cykelmekaniker med egen butik, mens Natalias kæreste er uddannet finansøkonom og account manager i en spilimportvirksomhed. Natalia har to børn, en dreng på 3 og en pige på 9. Den lille familie sætter stor pris på tid sammen og bruger gerne en fridag engang imellem for at indhente den 'tabte' tid.

HELENA

Helena er 38 år, pædagog og gift. Hendes mand er sælger i en entreprenørvirksomhed, som sælger materialer til storbyggerier. De har sammen to børn, en dreng på 3 og en pige på 7. Familien sætter stor pris på tid med hinanden, og Helena udtrykker et ønske om at tilbringe så meget tid som muligt med familien, når det kan lade sig gøre. Det er en prioritet for dem at tilbringe tid sammen som en familie, som de gør ved at planlægge specifikke ting spredt ud og kompensere med familietid, hvis de har haft for travlt i perioder.

MYNTHE

Mynthe er 34 år, gift og arbejder som dagplejer i sit eget hjem. Hun har til hverdag fire børn i sin dagpleje. Hendes mand er uddannet lastvogsmekaniker og er for nyligt blevet færdig med en læreplads, hvor han havde travlt og skulle køre ret langt for at komme til og fra arbejde. De har sammen en pige på 7 år samt en lille ny på vej. Som følge af Mynthes arbejde har hun den mulighed for at kunne være hjemme, når deres datter kommer hjem og samtidigt ordne det huslige arbejde, mens børnene sover til middag, så familien kan komme i første række om aftenen og i weekenderne.

PATRICK

Patrick er 40 år, gift og er uddannet ingeniør og arbejder som rådgiver ved et energiselskab. Hans hustru er på vej til at blive ph.d. i medicinalkemi og er mellem jobs lige nu. De har sammen to piger på henholdsvis 2 og 9 år. Patrick har travlt med fuldtidsarbejde, og samtidigt er de i fritiden ved at ombygge det hus, de bor i. Mens det står på, gør det det svært at få familielivet til at hænge sammen. Han beskriver dog sig selv som et familiemenneske, der bruger meget af sin fritid sammen med familien - så meget som det er muligt.

TRISTAN

Tristan er med sine 46 år specialets ældste informant. Han er uddannet socialpædagog og arbejder med udsatte unge på et bosted. Tristan er gift. Hans hustru er cand.mag. og arbejder i en stor virksomhed, der leverer udstyr og systemer inden for fødevarersektoren. De har sammen to børn. En dreng på 10 og en pige på 6. Tristan er ramt af sit arbejde ved at have nogle senere arbejdstider, der gør det svært for ham at nå at se børnene de dage, han arbejder. De får dog hverdagen til at hænge sammen med hjælp fra Tristans far. Han fortæller dog, at det, at være sammen med familien, har en vigtig plads i deres hverdag.

EN 'ADAPTIV' ANALYSESTRATEGI

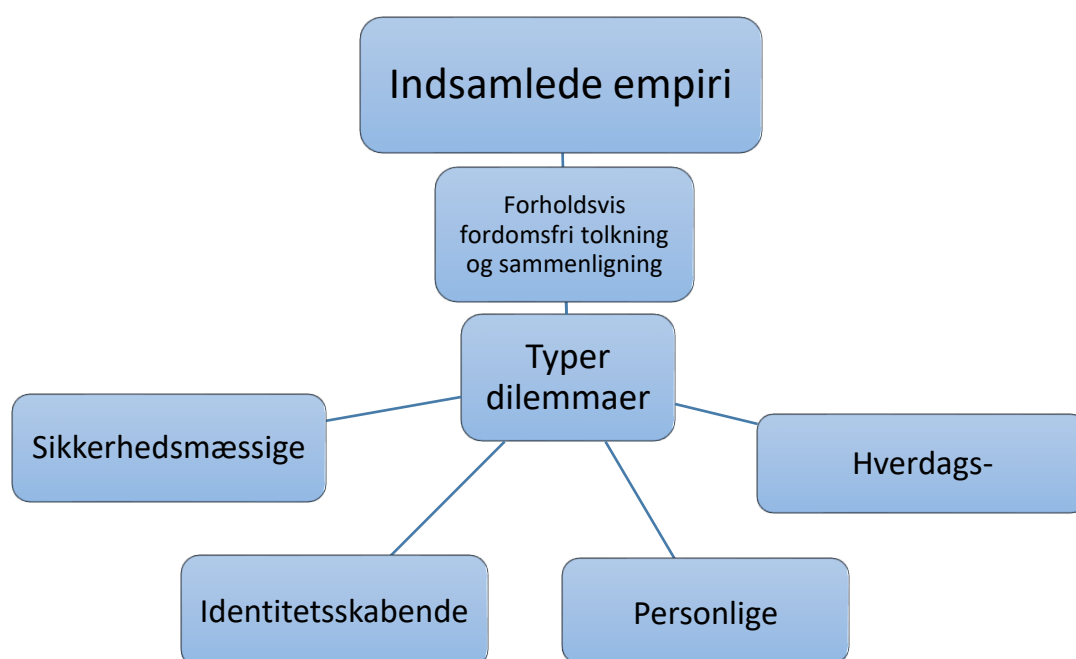
Som følge af den vekselvirkning mellem teori og empiri, som den adaptive teori opfordrer til, er det vigtigt ikke at blive fanget i de kategorier og temaer, som jeg har

udvalgt og skabt på baggrund af observationerne og de orienterende begreber. De orienterende begreber benyttes som en indledende hjælp til empiriindsamlingen, og er ikke en fast rettesnor, som hele analysen er styret konsekvent efter (Layder 1998: 108-9). Når det så er sagt, har de orienterende begreber stadig en betydning, da der er empirisk belæg for, at de kan være forbundet med dilemmaer for forældre. Desuden er empirien indsamlet på baggrund af disse ting, så det vil ikke være muligt at fralægge sig dem helt.

Efter interviewene sad jeg tilbage med flere stakke af papir og over 12 timers lydfiler transskriberet til tekst. For at sammenligne og kigge efter nye kategoriseringer, der ikke var styret alt for meget af de forudindtagne begreber, vidste jeg, at det var vigtigt at strukturere analysen. Gennem gennemlæsningen af transskriptionerne blev det tydeligt, at en række forskellige typer dilemmaer kunne lokaliseres. Disse dilemmaer er skabt på baggrund af Schutz' tanke om andenordensbegreber. Disse kategoriserede dilemmaer går altså ud over forældrenes egne oplevelser af og erfaringer med opdragelsen, men hænger stadig, som Schutz også fastslår, uløseligt sammen med deres oplevelser (Juul 2012a:87; Schutz 1954:269). Det var interviewet med Sigrid (altså allerede det første interview), der satte tanker i gang om den mulige kategorisering af forskellige typer dilemmaer, som så de specifikke typer dilemmaer blev udviklet ud fra. Denne del af analysen har altså til opgave at besvare, dels hvilke slags dilemmaer, forældrene oplever, og hvordan de oplever dem.

Anden del af problemformuleringen omhandler, hvordan dilemmaerne har ændret sig og indeholder også et bredere perspektiv på de strukturelle rammer gennem opdragelsens sociale kontekst. For at besvare denne del af problemformuleringen og, i tråd med socialkonstruktivismen, hæve sig over individniveauet, er det nødvendigt at trække på dels den store mængde af tidligere forskning og Andersen & Hestbæks (1999) undersøgelse fra 90'erne. Dette vil jeg diskutere i anden del af analysen. Her er det dog svært at fralægge sig de orienterende begreber, da de samtidig er en vigtig del af emnet opdragelse og derfor ikke kan udelukkes. Som det vil vise sig i analysen, er der dog også taget kreative friheder i analysen, som har været med til at generere anderledes måder at tænke om dilemmaer og opdragelse. Figuren nedenfor (figur 3) viser hvilke typer dilemmaer, der er blevet afdækket fra empirien og dels også de orienterende begreber:

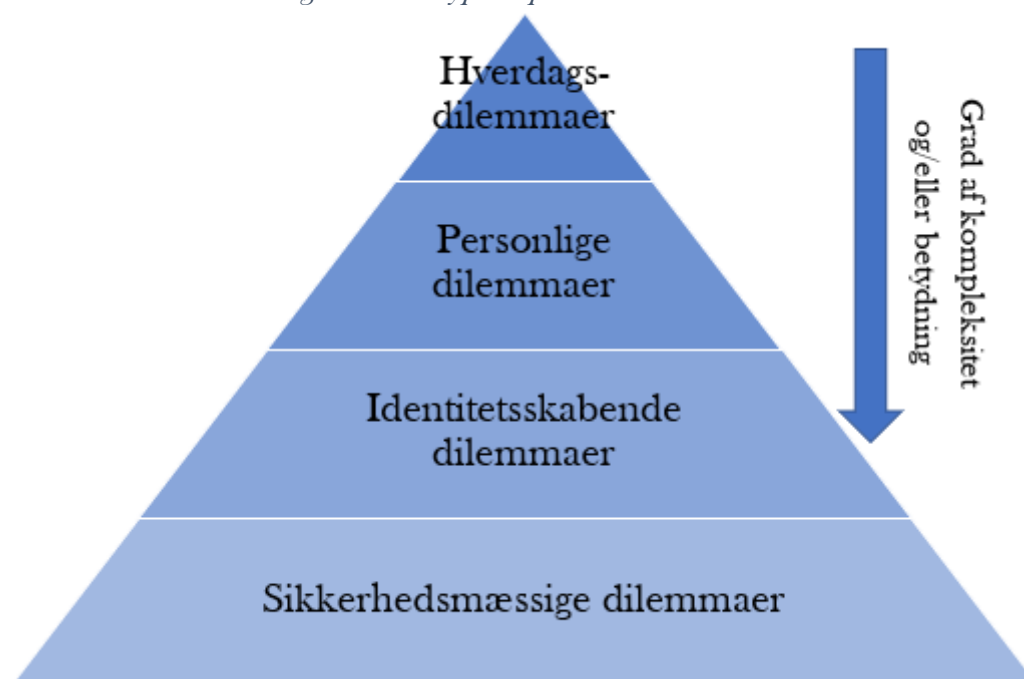
Figur 3: Processen fra empiri til analyse (del 1)

DEL I: FORSKELLIGE TYPER OPLEVEDE DILEMMAER

Gennem empiriindsamlingen viste sig det, jeg har valgt at placere i fire typer dilemmaer: De *identitetsskabende* dilemmaer, *sikkerhedsmæssige* dilemmaer, *personlige* dilemmaer og *hverdagsdilemmaer*. Disse typer kan dog ikke ses hver for sig, men er idealtyper, der kan findes forskellige variationer af. Desuden hænger de uløseligt sammen. Eksempler på dette kan være, at respekt for trafikken formodentlig hænger sammen med respekt for andre mennesker, og personlige valg, som forældrene tager, kan hænge sammen med identitetsskabende elementer som lighed og respekt i familien. Overordnet set kan man sige, at forældrene, som dette speciale bygger på, er meget refleksive og bevidste om de store dilemmaer, som f.eks. de sikkerhedsmæssige og identitetsskabende. De bliver hermed også de vigtigste og/eller mest komplekse. Omvendt kan hverdagsdilemmaerne lempes på i hverdagens kaos. Disse vil formodentlig også have mindre betydning i det store perspektiv. Man kan dog formode, at det kan have store konsekvenser at lempe for meget på hverdagsdilemmaerne, så barnet ikke lærer de basale evner, som at spise op og rydde op efter sig selv. De store dilemmaer bruges derimod en del tid og energi på. Eksempler på dette kan være mobning, it-sikkerhed, legemlig sikkerhed/beskyttelse, forståelse og respekt for andre mennesker, hvilke værdier skal mit barn lære osv. Fokusset vil derfor også hovedsageligt ligge på de 'store' identitetsmæssige og personlige dilemmaer i opdragelsen, da det også er dem, som forældrene gav mest udtryk for.

Figur 4: Fire typer oplevede dilemmaer

SIKKERHEDSMÆSSIGE DILEMMAER

Som det blev tydeligt igennem specialet, kan der anlægges et dobbeltperspektiv på barnet. Barnet ses nemlig på den ene side som et sårbart menneske, der skal beskyttes, og på den anden side som et selvstændigt og aktivt individ, som Dencik (1999), Faircloth (2012:29-30, 42) og Sommer (2010) beskriver. Hermed bliver de sikkerhedsmæssige dilemmaer vigtige, da de sikrer barnets sikkerhed og eksistensgrundlag. Under de sikkerhedsmæssige dilemmaer er det, f.eks. ikke at gå med fremmede og at have respekt for trafik og andres hunde, som forældrene tillægger stor betydning. Naturligvis er der derfor tale om ting, der kan få katastrofale og fatale konsekvenser, inden for denne kategori. Af de nyere teknologiske tendenser, nævner forældrene også sikkerhed på nettet. Et eksempel i forhold til sikkerhed på nettet er med Sigrid (15:10-1) fortæller: *"Vi undersøger rigtig meget, hvad de laver, og jeg tjekker hans telefon hver dag"* for at beskytte dem mod de farer, som nettet kan forårsage. Hun beretter om en episode, hvor hendes 10-årige søn og nogle kammerater har lagt en video på nettet af sig selv: *"Så har de lavet en video, hvor de moonede f.eks. med bukserne nede og syntes det var rigtig sjovt, [...] men der er bare så mange mennesker, der tænker helt forkert"* (Sigrid 15:5-7). Hermed kommer hun altså til at stå i et dilemma, som hun har taget klar stilling til, om hun på den ene side skal respektere sønnens ret til privatliv eller på den anden side bryde den ret for at beskytte ham. De andre forældre beretter dog ikke om samme grad af opsyn med deres børn. Det er i stedet vigtigt for dem at lære børnene respekt for farlige situationer. Om det er en fremmed hund, de ikke må gå hen til, som Natalia fortalte i vores snak, eller det er respekt for trafikken, som både Patrick (3:24-5) og Sigrid (15:33-5) fortæller. Jeg vil ikke beskæftige mig for meget med denne type dilemma, da der ikke er mange eksempler på den fra forældrene, men alligevel skal den dog nævnes, da den er en vigtig og nødvendig del af opdragelsen også.

IDENTITETSSKABENDE DILEMMAER

De identitetsskabende dilemmaer har rod i informanternes beskrivelser af, hvilke egenskaber deres børn skal have. Et godt eksempel på dette, er f.eks. Sigrid i hendes beskrivelse af, hvilke værdier hun og hendes mand ønsker for deres børn: *"Vi vil have, at de opfører sig ordentligt [...] over for andre mennesker. Vi vil have, at de har respekt for andre mennesker, lige meget hvad for et andet menneske, du er"* (Sigrid 5:34-5). Lignende fortæller Patrick også om de værdier, han ønsker sine døtre skal have: *"Kvinder skal være stærke og selvstændige. Det forsøger jeg også at lære mine døtre at være"* (21:1-2). Hermed er flere af forældrene også meget bevidste om, hvilke værdier de gerne vil lære deres børn. Desuden fortæller flere af forældrene, hvordan de er enige med deres ægtefæller på de store eller grundlæggende værdier, de gerne vil lære deres børn. F.eks. fortæller Helena: *"Jeg tror egentlig i bund og grund, så har vi*

meget den samme [holdning], og vi snakker også meget om, hvis der er nogle ting, som vi ikke har været enige i, at hinanden har gjort” (15:18-20).

Selvom mange af værdierne ser ud til at være uændret (f.eks. ansvarlighed, ærlighed osv.), er der stadig sket store ændringer i familien. Habermas mener, at effektivisering overtager livsverdenen (som også indeholder familielivet), der i sidste instans kan føre til menings- og legitimeringstab, da alle agerer på egne interesser (Andersen & Hestbæk 1999:84, 87; Habermas 1996:413, 313-4; Kaspersen & Blok 2011:78-9). Effektiviseringen i familien kan (om end i en mindre drastisk type end Habermas) ses ved forskellige strategier, som forældrene implementerer, for at effektivisere hverdagen (og til dels også opdragelsen). Her skal især fremhæves de helbredsmæssige ting som børnenes søvnmønstre (Natalia 12:30-5), skadelige øjensygdomme som følge af elektroniske skærme (Patrick 24:3-4) og barnets overordnede velvære (Sigrid 13:14-6). Desuden er disse strategier i høj grad enten erfarings- eller ekspertbaseret. Et eksempel kan tages fra Natalia, der, sammen med sin kæreste, på et tidspunkt undersøgte (eller ’nørdede’, som hun selv kalder det) forskning om søvnmønstre med henblik på at skabe bedre velvære for dem selv og deres børn. Dette gav positive resultater i deres hverdagsliv. Om denne succes, fortæller hun: *”Jeg er hurtig til at beslutte mig, hvis noget, der føles rigtigt, og min kæreste han havde gået sådan lidt og luret med det”* (Natalia 13:1-2). Resultatet, af denne afpasning af daglige rytmer, blev, ifølge Natalia, at hendes datter, der før havde problemer med sin søvn, *”faktisk [er] ret hurtigt ude om morgenen og er frisk”* (13:14-5). Hvis man sætter Natalias oplevelse lidt på spidsen, kan man sige, at datterens søvnmønster blev effektiviseret for at få en mindre besværlig start på morgenen. På denne måde kan familien undgå flere af de hverdagslige dilemmaer. Andre eksempler er en regulering af børnenes ansvar alt efter alder, og hvordan de klarede sig tidligere, som bare er nogle af de eksempler på, hvad undersøgelsens informanter implementerer i deres opdragelsesmetoder. F.eks. fortæller Helena og Mynthe, hvordan de langsomt prøver sig frem med det ansvar, som de giver deres børn og tager det tilbage igen, hvis det ikke fungerer:

”Så er det mere vigtigt, vi tager beslutningen om: »Jamen, det ansvar skal du faktisk ikke have, skat. Nej, det er du ikke gammel nok til at tage det ansvar, det er at kunne passe på sådan en« [tablet]” (Mynthe 31:6-8).

”Vi har haft nogle situationer, hvor hun ikke kunne finde ud af selv at gå hjem og hvor det tog for lang tid, og hvor hun gik omveje, hvor vi så ligesom tog en snak om det, at... og så fik hun lov igen ligesom til at vise, at det var hun ansvarsfuld nok til” (Helena 31:6-8).

Disse to oplevelser kan sammenlignes med, hvad Andersen & Hestbæk (1999:280) finder i deres studie. De konkluderer bl.a., at børnenes med- og selvbestemmelse stiger med alderen. Der er altså klare ligheder med Andersen & Hestbæks undersøgelse, der er næsten 20 år gammel. Selvom jeg gennem mit speciale, ikke undersøger dette specifikt, er det tydeligt i interviewene, at de ældre børn har/får større ansvar, og forældrene stoler mere på deres egen dømmekraft. *"Hvis [datteren] er gammel nok til det, så bliver hun barnepige til at hente [kommende lillesøster eller -bror] ovre i børnehaven"* (Mynthe 10:25-6).

Med forældrenes forsøg på forskellige strategier og metoder, der enten har virket eller ej, kan man se opdragelsen som et konstant evalueret projekt fra forældrenes side. Flere af forældrene problematiserede også deres tidligere metoder som mislykkede og forkerte, fordi resultaterne af disse metoder ikke var det mest effektive i barnets trivsel og hverdag. Et klart eksempel på dette, er informanten Sigrid. Om sin søn fortæller hun, at han er en dreng, der kan have lidt svært ved at koncentrere sig – specielt i skolen. Herved fandt de det derfor nødvendigt at skælde ham en del ud, når han gjorde noget, der var forkert i skolens og forældrenes optik. Denne vej er dog, ifølge Sigrid (32:33-4), ikke vejen frem. Efter en snak med en nær slægtning af familien, der er lærer med en bachelor i psykolog, bestemmer familien sig for at ændre kurs til en mere forstående opdragelsesform. Om denne afmagt, af at stå som en hård opdrager overfor sit barn, der knapt kan forsvare sig selv eller forklare sine valg, fortæller Sigrid: *"Jeg kan jo også se, det virker faktisk også bedre, at man får en god dialog"* (17:12-3), og hun uddyber deres reviderede krav for og forventninger til opdragelsen med: *"Vi prøver simpelthen at være lidt mere anerkendende"* (Sigrid 17:15).

Som det blev beskrevet tidligere, er børnene i skolealderen delt mellem flere forskellige institutioner og hjemmet og de jævnaldrende kommer til at betyde mere og mere. Dette blev særligt tydeligt i observationerne (bilag 3), hvor børnene bestemte meget. I interviewene var dette derimod ikke så tydelig. Om det er manglende spørgende ind til det eller deres alder, er ikke til at besvare. Et eksempel er dog Patrick (14:13-5), der beskriver et hypotetisk tilfælde: *"Så kan hun sagtens sige: »A. har sagt, at jorden er flad«. Så jorden er flad. Altså, fordi når A. siger det, så har det en helt anden vægt, fordi A. hun er veninde"*. Heroverfor bruger han så logik til at vise sin datter og få hende til at forstå, at det ikke forholder sig sådan:

Så kan jeg godt sige: Næh, det er den ikke. Men det hjælper ikke noget, [...] så sætter jeg jo bare en mur op imod hendes mur, men så kan vi begynde at kigge på billeder fra rummet af og så tage en snak om, hvorfor det er, vi tror, jorden er flad (14:17-20)

Dette eksempel er med til at vise, at det ikke hjælper noget at være autoriteten, der sætter sin overlegenhed mod datteren, men i stedet kan være en hjælper, der viser vejen.

I KONFLIKT MED SKOLEN

Også konflikter med skolen kan give anledning til dilemmaer i opdragelsen. Som man så i den tidligere forskning, er skole-hjem-samarbejdet blevet en enorm vigtig del af den moderne families liv og opdragelse. Tristan beskriver f.eks. en konflikt, han har med skolen i forhold til brug af teknologi. Tristans søn har nemlig behov for en mobiltelefon til at tage billeder i naturen til skoleprojekter. Derfor fandt Tristan sig selv stående i dilemmaet mellem at give sin søn mobilen, eller egentlig (sat lidt på spidsen) holde ham uden for fællesskabet på skolen. Man kan formode, at når teknologien har så stor betydning for undervisningen, som Tristan også stærkt problematiserer, at det kan skabe ulige vilkår for hans søn. Tristan beskriver: *"Han har fået den her mobiltelefon, som jeg har været stor modstander af. Jeg har jo ment, at han først skal være 12, men desværre så bruger de mobiltelefonen i undervisningen"* (15:21-3). I forbindelse med dette problem, som Tristan og hans familie står overfor, bliver skolens mulighed for at styre deres opdragelsespraksisser særlig evident, som også henholdsvis Akselvoll (2016a) og Knudsens (2008, 2010) forskning beskæftiger sig med. Tristan agter dog også at tage dette op med skolen:

Det er en af de få ting, jeg ikke har fået snakket med skolen om, fordi der ikke har været forældremøde endnu for min dreng. [...] Jeg vil godt udfordre dem i og spørge dem - hvorfor fanden har man valgt at bruge telefonen i undervisningen? (15:25-8)

Denne mobiltelefon, som Tristan har været nødt til at købe til sin søn, har også haft store konsekvenser for den måde, opdragelsen har udformet sig. Som Tristan beskriver, har det fremelsket nogle ufordelagtige egenskaber ved sønnen, som f.eks. at bruge telefonen, når det burde være familietid. Konsekvenserne af Tristans (og formodentlig hans hustrus) valg er derfor til at tage og føle på i familiens hverdagsliv: *"De siger jo, at unge i dag får sværere og sværere ved at kigge hinanden i øjnene, [...] og derfor bliver jeg så sur på min søn om morgenen, når han starter med at tænde mobiltelefonen"* (32:30-3). Endvidere har teknologien en vigtig rolle i familien og har givet anledning til dilemmaer i opdragelsen. Nærmest alle de interviewede forældre (undtagen Natalia grundet den sparsomme teknologi til rådighed for børnene) beretter om, hvordan teknologien i hverdagen er blevet en vigtig del af forhandlingen med børnene.

PERSONLIGE DILEMMAER

De personlige dilemmaer er direkte koblet til forældrene selv og bevæger sig måske lidt ud over selve opdragelsen. De personlige dilemmaer omhandler forældrenes behov, som individer, til tid alene eller arbejde. Ved at koble Beck & Beck-Gernsheims (2002) tanker om forældrene, som individer med hver deres 'gør det selv'-biografi, kan man dog sige, at de værdier, som forældrene sætter højt, vil de også overføre til børnene. Det er indirekte værdier om at forstå andre, respektere hinanden og vigtigst af alt lighed og forhandling i familien. Forældrene har m.a.o. også ret til tid alene og til deres egne interesser – præcis ligesom børnene. Et eksempel på en forælder, der sætter sine egne interesser højt og gør meget ud af at få sine børn til at forstå dette, er Natalia. Hun udnytter nemlig lejligheden, hvor hendes datter går til spejder om mandagen, til at dyrke sine egne interesser der. Denne fordeling minder om den, som Andersen & Hestbæk (1999:243) finder tilbage i 1999. Langt de fleste børn dyrker deres fritidsaktiviteter alene, som det f.eks. er tilfældet med Natalias datter. Eksempler på det modsatte er, f.eks. Helena (13:15-6) og Mynthe (15:12-3), der dog ikke deltager, men støtter op om deres børns svømning i byens svømmehal, hvor det er muligt at sidde i forhallen og følge børnenes svømning og fremgang, som de dog beskriver som en del af hyggen. Overordnet set, fortæller Natalia dog også, at det er vigtigt, at børnene forstår, at hun skal have lov til at sidde alene og tegne (som er en af hendes store passioner), uden de er en del af alting:

Det hele det handlede om, at jeg skulle... Så kom jeg til at sidde mere og tegne det der, og det gad jeg ikke til sidst. Eller også så havde hun begyndt og tegne på mine... det jeg var i gang med (dybt suk og kraftig indånding)
(Natalia 4:27-30)

Som hun uddyber, bliver hun indimellem nødt til at lægge sin interesse fra sig, fordi hun hører: *"Nej, mor, du skal lige tegne den her til mig"* (4:27) og ikke kan holde det ud mere.

Nogle af de andre forældre giver ikke tiden for sig selv den store betydning i interviewet. Det var f.eks. Helena (18:15-8), Mynthe (24:28-9) og Patricks families 'firsomhed' (8:34-8), der alle, selvom de også indimellem har brug for tid for sig selv, beskriver sig selv (eller kan karakteriseres) som udprægede familiemennesker. I Sigrids interview blev det dog tydeligt, at hendes alene-tid betyder meget for hende, ligesom det gør for Natalia, og at hun nogle gange sætter børnene til at spille på tablets, når hun har brug for lidt ekstra tid, selvom hun er meget kontant i hendes holdning til tiden, som børnene bruger på deres telefoner og tablets. Som hun uddyber: *"I dag, der skal jeg vinde noget [...] tid, så giver jeg dem en ekstra time"* (Sigrid 27:27-8). Hermed bliver hendes alene-tid nødvendig på bekostning af hendes holdning til børnenes eksponering for elektronik, som uden tvivl betyder meget i deres familie: *"Vi har sådan*

en aftale om, at de må allerhøjest kun have 7 timer om ugen, så [...] en sjælden gang, der kan de så få lov til, at den kommer op på 10, men 10 er så smertegrænsen" (Sigrid 27:29-31). Sigrid fortæller videre, at hun er en meget travl person i kraft af hendes arbejde, som tager meget af hendes tid. Men: *"det, som jeg kalder kvalitetstid, det vil jeg rigtig gerne have mere af. Men man kan sige, jeg er jo også selvstændig, så jeg har jo også truffet et valg om, at det er sådan her"* (29:12-3). Det er tydeligt, at Sigrids arbejde er et projekt, der er en stor del af hendes liv, og hun taler varmt om det. Det kommer dog til at fylde mere, end hun ønsker, og går også ud over familielivet indimellem. Der er derfor mange dilemmaer forbundet med at vælge mellem, hvornår det er familie, og hvornår det er arbejde: *"Der er også mange aftener om ugen, hvor det er barnepigen, der giver dem mad, [...] så de her [aftener], hvor vi alle sammen sidder og spiser aftensmad... Det er det, som jeg kalder kvalitetstid"* (Sigrid 29:10-2).

Det kan måske lyde som om, familien nærmest ingen tid tilbringer sammen, og det gør de heller ikke til hverdag pga. Sigrid og hendes mands arbejde, men bruger så familiefrier i udlandet i stedet. Dog vender hun det, som det bliver tydeligt i løbet af interviewet, til en værdi i opdragelsen: *"Så det er egentlig det, jeg håber, at kunne give dem en god, en rigtig god ballast [...] Det er derfor, vi kan bo, hvor vi bor og sådan nogle ting. At det kan godt svare sig at arbejde"* (Sigrid 19:13-6). Hermed bliver det til et ideal, som Sigrid har for sig selv, men i høj grad også ønsker, at hendes børn skal have. En anden forælder, der dog har det rigtig dårligt med at efterlade sit barn i andres varetægt, er Mynthe. Hun fortæller om, at hun for få år siden arbejdede meget mere, end hun gør nu, og måtte have sin datter i SFO og skole fra før klokken syv og til halv fem i hverdagene: *"Hun har jo været et af de børn, der har brugt institutionen næsten 48 timer om ugen, så der gik jeg og havde dårlig samvittighed hele tiden"*. Dette er et tydeligt eksempel på det, som Habermas kalder målrationalitet. Selvom Mynthe tydeligvis ikke var glad for det, var de nødt til at benytte børnepasning uden for familien for at få deres hverdag til at hænge sammen. Dette hænger dog sammen med de strukturelle ændringer, der er sket i samfundet de sidste få årtier. Dette vil jeg dog komme nærmere ind på i anden del af analysen. Men som Mynthe konkluderer om sin familie, som den hænger sammen nu især om morgenen:

Jeg kan sende hende stille og rolig af sted og give hende et kys på kinden og sige: Hej, hej, F.! Hav en dejlig dag [...] Det er fantastisk. Så samvittigheden er ikke så dårlig nu. Jeg har mere tid med hende nu, end jeg har haft de sidste seks år. De første seks år, ja... (Mynthe 26:6-9)

På denne måde er det ikke nødvendigt at vælge mellem arbejde og tiden med sit barn, da det hele hænger bedre sammen som følge af hendes nye arbejde, som dagplejemor ud af sit eget hjem.

HVERDAGSDILEMMAER

Hverdagsdilemmaer er de dilemmaer, der hører med til den daglige opdragelse i hjemmet. Eksempler på dette er at spise op, rydde op etc., som alle forældrene beskrev. Forældrene gjorde det også tydeligt i deres oplevelser, at 'hverdagstingene' lettest kan lempes på og oftest bliver lempet på.

Et eksempel på, hvordan et hverdagsdilemma er blevet lempet på, er med Patrick og hans familie. Han fortæller, at de under aftensmaden nogle gange *"sidder og vrøvler, mens vi spiser og for den sags skyld måske sidder og kaster lidt med maden, selvom det må man jo selvfølgelig ikke, men der skal også være plads til at [...] være lidt tosset"* (Patrick 14:33-5). Som Patrick beskriver det, handler det om *"at skabe et frirum"* (14:32), hvor ikke alt handler om opdragelse, men der også er plads til, at familien bare er sammen. Denne oplevelse er et eksempel på, at de små ting sagtens kan lempes lidt på engang imellem. Det, der er vigtigst for Patrick, er hyggen og det gode samvær i familien, så er der nogle ting, der godt kan tillades, som man egentlig normalt ikke må. Alting behøver m.a.o. ikke at blive til en læringsmulighed, som B&BG (1995:132-3) beskriver i deres diagnostik af den moderne familie. Et andet eksempel på dette, er Natalia, der gerne tager sine børn ud af skolen til en 'pjækkedag' engang imellem for at prioritere familietiden med børnene:

Så kan børnene stadig alligevel komme og sige »Må vi ikke snart få noget mor og noget far-tid? Hvornår kan vi lave et eller andet sammen og sådan nogen ting?« Nogle gange er det altså bare lige sjovere at sige: »Vi tager lige en dag midt på ugen« (Natalia 56:34-6)

Hermed bliver denne hyggetid med familien, i Natalias familie, også til forhandling, og B&BGs begreb om den forhandlede familie er særligt tydeligt. Det er dog ikke kun familien, der er i forhandling, det er også tiden, som familien tilbringer sammen. Dette støttes også af de skandinaviske studier af henholdsvis Dencik (2005), Forsberg (2009) og Aarseth (2014). Forældreskabet er forbundet med intensivt arbejde, der kræver mere tid end nogensinde før. Tid er dog en ressource, som modernitetens forældre ikke har i så stor grad som før, som Forsberg (2009:12) og Bergnéhr (2008:195) også problematiserer. Dette bliver også tydeligt hos forældrene, f.eks. fortæller Helena om et dilemma, hun (og flere af de andre forældre) ofte har haft, i forbindelse med tiden og opdragelsen: *"Det kan godt være nogle gange, at jeg måske har ladet en iPad komme frem ved middagsbordet, hvor jeg måske ikke lige har haft overskud til at tage kampen"* (Helena 4:37-9). Hun forklarer dette med, at både hende og hendes mand arbejder meget. Der synes overordnet at være konsensus blandt forældrene, at det nogle gange er den *"nemmeste løsning"*, som Tristan (14:32-3) beskriver det. Endvidere problematiserer han om nutidens forældre: *"Hov, jeg glemte lige at være en god forælder, så nu køber jeg mig lige til noget ekstra tid"* (14:33-4). Dette udsagn giver

tanker til Habermas' (1996:208) begreb om effektivisering i familien. Som han skriver, er det den målrationelle handlen, der sniger sig ind i familien, der dog også er nødvendigt i den tid, vi lever i, hvor idealet er intensivt forældreskab, mens arbejdet tager mere og mere tid. Det er især gældende med tiden, som familien tilbringer sammen og hver for sig. Forsberg (2009:12) finder i én af de familier, han interviewer, der beskriver sit liv som et puslespil (*livspusle*, som han kalder det). Tristan fortæller også, hvordan deres liv er et større puslespil, der *"nogle gange [hænger] lige på neglespidserne"* (32:4) og kun fungerer, fordi de har Tristans far til at hjælpe sig. I en travl hverdag, kan man forvente, at der er nogle dilemmaer med og forhandlinger om, hvordan tiden skal fordeles, og hvorvidt der er tid til individerne for sig selv, men også sammen. Som Dencik (2005:26-7) og Forsberg (2009:98) også finder, er time-management en stor del af familien for at få tingene til at hænge sammen.

Det blev tydeligt i forældrenes oplevelser, at hverdagslivet og de dilemmaer, det medfører, er under konstant forhandling: *"Der er sådan mange små hverdagsting, som jeg egentlig synes, vi tilbagevendende diskuterer, diskuterer, diskuterer"*, fortæller Sigrid (4:23-4). Dog indrømmer hun også, at *"nogle gange er det jo bare lige lidt nemmere lige at sige, jamen så gør jeg det lige"* (Sigrid 23:10-1). Hermed kan man sige, at et dilemma for forældrene bliver at overveje, hvornår de 'små hverdagsting' kan være en god opdragelsesmulighed, men især også, hvornår det er nemmere at gøre det selv og tage den 'nemme løsning' - med den risiko, at det sker på bekostning af børnenes opdragelse, ideologisk set.

OPSUMERENDE DELKONKLUSION

Som det blev tydeligt i første del af analysen, er der mange forskellige typer dilemmaer i opdragelsen, som forældrene står over for, muligvis også flere end dette speciale har fundet. Både på samfunds niveau og direkte med børnene. Især de sikkerhedsmæssige og identitetsskabende dilemmaer er de vigtigste og mest komplekse. Herunder findes også de værdier, som børnene skal lære fra forældrene. Hvordan ønsker de, at deres børn skal være? Også forskellige strategier bliver udnyttet til at effektivisere hverdagen og forbedre børnenes velvære. Det blev også tydeligt i analysen, at de 'mindre' hverdagsdilemmaer kan lempes på til fordel for at have det sjovt og hygge sig i familien. Alt skal m.a.o. ikke være en 'læringsmulighed', som B&BG (1995:132-3) siger. Flere af forældrene sætter deres egen frihed ret høj - indimellem på bekostning af børnenes opdragelse, mens de fleste lever i det, som Sommer (2010:39) kalder børnecentrede familier, hvor barnet betyder en hel del, og alle har en stemme og betragtes på (næsten) lige vilkår.

DEL II: ÆNDRINGER I OPDRAGELSE OG DILEMMAER GENNEM TIDEN

Nu, hvor disse forskellige dilemmaer er blevet udvalgt og analyseret, kan nu anden del af analysen præsenteres. Her sættes opdragelse og dilemmaer ind i en større social kontekst for at undersøge, hvordan disse ting har ændret sig. Analysen baseres på bl.a. den tidligere forskning og de orienterende begreber, men i høj grad også stadig på forældrenes egne oplevelser. Set i bagklogskabens klare lys, her så tæt på mållinjen i specialets proces, ville Furedis (2002, 2008) begreb om forældredeterminisme bedre kunne forklare det kæmpe ansvar, der pålægges forældre i nutiden, end B&BG (1995), der ikke kobler noget specifikt begreb på deres tanke om ansvarliggørelse af forældrene i opdragelsen. Hermed finder jeg det også nødvendigt at trække på Furedis begreb i løbet af anden del af analysen.

EN NY TID: BARNET OG ANSVARET

Kritiske teoretikere, som B&BG (1995, 2002) og Habermas (1996), virker relativt pessimistisk stemte overfor moderniteten og dens konsekvenser for individet, familien, forældreskabet og barndommen. Imidlertid giver de dog også hver især deres bud på mulighederne i moderniteten: F.eks. Habermas med sin idealistiske tanke om et fuldstændigt frit demokrati som frigørende fra systemets 'greb' (Juul 2012b:328, 330). Beck-Gernsheim (2013) mener, at forskellige typer familier også er med til at gøre det, der før ikke var acceptabelt, acceptabelt og har også en muliggørende effekt for f.eks. den 40-årige kvinde, der ønsker et barn, selvom hun, i traditionelle øjne, ingen mand og familie har. Som Beck-Gernsheim beskriver det: *"So beyond the new options and opportunities, there are also new demands, compulsions, constraints inherent in the process of individualization"* (2013). De mener altså overordnet set, at moderniteten og individualiseringen har gjort det sværere at være menneske (og forælder) end nogensinde før (jf. Beck & Beck-Gernsheim 1995:128-9, 2002:27-8). Som B&BG (2002:163) beskriver, kan man ikke i lige så stor grad som før trække på traditionerne om f.eks. opdragelse, fordi de hurtigt forældes. Dermed mener B&BG, at denne moderne måde at leve på ikke giver mennesket frihed, men derimod ansvaret for 'gør det selv'-biografier og måske også 'gør det selv'-moraler. De kalder dette for en stigende 'biografisk usikkerhed' (ibid.). Det skal dog lige præciseres, at selvom Beck har haft stor fremgang og anseelse i sociologiske kredse, bliver han af nogle kritiseret for at have en for bred og generel teori (Sørensen & Christiansen 2013:124), som det er tydeligt i f.eks. B&BG's ret så pessimistiske tilgang til moderniteten og familien.

Som det er blevet tydelig gennem hele specialet, har forældreskabet og opdragelsen (også i Danmark) dog gennemgået en drastisk forandring. Som bl.a. Sommer (2010), Faircloth (2014) og B&BG (1995) beskriver, har barnets status ændret sig fra et objekt, der har praktisk nytteværdi (i præindustrielle samfund), over et objekt for beskyttelse,

for til sidst at blive et (moderne) aktivt og selvstændigt individ og retssubjekt. Denne ændring er tydelig i forældrenes oplevelser af deres egen barndom i forhold til deres børns. Generelt kan man sige, at informanterne hver især fortolker deres rolle som forældre ved at referere til deres fortid, da de selv var 'modtagere' af opdragelse, og til den sociale kontekst. Som Patrick husker fra sin egen barndom i 'fattigfirserne', hvor der ikke var råd til den relativt nye SFO:

Efter skole, [...] så gik jeg ud i skoven eller gik hen sammen med nogle af mine venner, som var ligesindede [...] og så legede vi i stedet for. Og det var normalt. Det kan jeg slet ikke forestille mig, at man gør i dag (12:11-3)

Især Patrick giver i dette udsagn tanker til den biografiske usikkerhed, da de værdier og forhold, han selv er vokset op under, ikke længere er gældende. Også Mynthe fortæller tilsvarende om usikkerheden i mængden af frihed i hendes datters barndom i forhold til hendes egen:

De første mange gange, hvor hun sådan på campingpladsen rendte rundt, da var man godt nok sådan lidt [...] et nervevrag... Åh nej, tør man nu, men tænker [jeg] tilbage sådan på min egen barndom, og det gjorde vi jo. Det var det fedeste (14:13-6)

Den kontekstuelle og historiske forskel, som både Mynthe og Patrick (og flere af de andre forældre) beskriver, leder tankerne hen mod bl.a. Faircloth (2010, 2014) og Lee (2010, 2014) i deres forskning om 'parenting culture'. Ifølge dem, er der væsentlig forskel på, det, der engang blev betragtet som normalt i barndommen, og fuldstændig de samme forhold, som nu vil kunne betragtes som mishandling og forsømmelse. I forbindelse med dette skiftende forhold, som Knudsen & Andersen (2013, 2014) også beskæftiger sig med, er der sket en forøgelse i forældrenes ansvar i takt med, at tanken om det sårbare barn er vundet frem og blevet en uomgængelig 'sandhed'. Som Patrick beskriver om voksenrollen og forældreren:

Det er svært... [...] det der med, når man bliver voksen, så har man styr på alting. Det billede havde jeg, da jeg var barn. Og det har man jo ikke. Man har ikke en skid styr på noget som helst... (15:31-3)

Også Mynthe, i sin erfaring med håndtering af forældre, beskriver denne usikkerhed som en almindelig forekomst i forbindelse med deres arbejde, hvor især førstegangsførelse i stigende grad spørger om råd i forhold til håndteringen af opdragelsen. Mynthe fortæller, at hun ofte er nødt til at mane forældrenes usikkerhed i jorden. "»Prøv at kigge på dit barn. Det har det faktisk skidegodt. Det fungerer skidegodt

sådan socialt. Prøv at lade være med at være så hård ved dig selv.» Og konkluderer overordnet set: *"Jeg tror, at mange forældre er hårde ved sig selv"* (Mynthe 35:14-7). Denne beskrivelse, som Mynthe giver, vidner om forældre, der er enormt ansvarsbevidst og bange for at gøre noget forkert. Dette er helt i tråd med den tendens, som den tidligere forskning og Beck & Beck-Gernsheim finder, om det kæmpe ansvar, der pålægges forældre, og hvordan herskende 'sandheder' om den 'ideelle' opdragelse ses som den afgørende faktor for større sociale problemer i samfundet (jf. Beck & Beck-Gernsheim 1995; Bergnéhr 2008; Faircloth 2014; Forsberg 2009; Furedi 2002, 2008; Lee 2014). Hertil kommer også den idealiserede opdragelse under vejledning af eksperter, som det næste afsnit om strukturelle ændringer vil beskæftige sig yderligere med.

Som allerede præsenteret, ser forskningen forældreskabet nu om dage som et 'intensivt', 'involveret' og besværligt arbejde (jf. Akselvoll 2016a; Craig, Powell & Smyth 2014; Faircloth 2014; Forsberg 2009; Furedi 2002, 2008; Hays 1996; Nelson 2010). Forsberg (2009: 160-3) konkluderer i sit studie, baseret på omfattende empiriske undersøgelser, at der hersker et ideal om, at forældreskab skal være intensivt og involveret både tidsmæssigt (også Bergnéhr 2008) og i forbindelse med barnets skole. Som det blev tydeligt i interviewet med Sigrid, er denne involvering vigtig i skole-hjem-samarbejdet gennem informationsdelingen mellem skole og hjem, som også Sigrid beretter om i sin datters skole: *"Der er faktisk mange ting, som man skal holde sig helt opdateret [på], fordi ellers så tror jeg faktisk, man taber tråden lidt"* (Sigrid 7:27-8). Denne måde at tænke på skolesamarbejdet kan sammenlignes med henholdsvis Akselvoll (2016a) og Dannesboes (2012) undersøgelse af skolens involvering af forældre gennem ForældreIntra, og Dannesboes definition af forældre som en slags 'læringsassistenter' for skolen. Dette, sammen med den intensive mængde forskning om samme emne, er med til at fastsætte skole-hjem-samarbejdet som en vigtig del af forældreskabet. Denne relation kan dog også give grobund for konflikter (f.eks. Tristan), som første del af analysen beskæftigede sig med. Mynthe (8:27-9) derimod giver udtryk for, at hendes datters skole er vigtig, da de, gennem rapportering om problemer og konflikter til forældrene, kan hjælpe forældrene til at bibeholde deres overordnede, grundlæggende status som opdragere i deres børns liv. Herudover får forældrene også muligheden for at evt. tage problemet op på et senere tidspunkt med henblik på at gøre det til en værdifuld opdragelsesmulighed, hvis det findes nødvendigt.

Det er dog overordnet set en populær holdning blandt forældrene, at skolens opgave kun er komplementær i forhold til deres egen måde at opdrage på. F.eks. differentierer Helena mellem skolens rolle og hendes egen rolle som forælder: *"Selvfølgelig så kan pædagoger og lærere spæde til på nogle områder, men hovedansvaret [...] det er vores"* (Helena 8:8-11).

SAMFUNDSMÆSSIGE ÆNDRINGER

Som det blev tydeligt i første del af analysen, er der sket store samfundsmæssige og strukturelle forandringer i, hvordan man ser på et barn. Også i den danske kontekst er der sket større strukturelle ændringer, der har gjort, at politikken og samfundet i højere grad interesserer sig for at producere gode samfundsborgere. I forhold til de interviewede forældre, fortæller Mynthe i kraft af sin professionelle status, at kommunale initiativer som f.eks. Børnelinealen³ er med til at hjælpe hende i sit arbejde og drager alle de gode sider frem: *"Det er en lineal, hvor du, ud fra den, kan vurdere, hvor ligger det her barn? Er det i risikogruppe eller er det i måske-risikogruppe eller har det det fint og hvad kan vi gøre ved det her barn"* (Mynthe 21:23-5). Et sådant initiativ bliver m.a.o. en af de målestokke, som børn og forældre bliver målt på, herhjemme. Disse kommunale initiativer, som f.eks. Børnelinealen, har selvfølgelig også vigtige undertoner af beskyttelse af barnet, som også Mynthe forklarer. Men sådanne initiativer er, i B&BG og Furedi's optik, med til at gøre forældrene endnu mere usikre. Hvorved også de identitetsskabende dilemmaer bliver endnu vigtigere, fordi børnene skal have 'de bedste vilkår', som B&BG (1995:128) også beskriver som en moderne nødvendighed. Som Sigrid så rammende beskriver: *"Man [går] lidt rundt med kronisk dårlig samvittighed, og man tænker altid: Gør jeg det godt nok, og gør jeg det rigtigt, og er alt, som det skal være? [...] Bare jeg ikke har fejlet..."* (32:36-8). I forbindelse med denne tanke om forældredeterminisme drager Furedi (2002:242) den vigtige (og måske lidt paradoksale) konklusion, at forældrenes usikkerhed har overraskende lidt at gøre med børnene og opdragelsen, men stammer i stedet fra større udviklinger i samfundet f.eks. tab af forældreautoritet, nedvurdering af voksenlivet og professionalisering og politisering af forælderrollen, som også en stor del af forskningen finder (f.eks. Aksenvoll 2016a; Faircloth 2014, Lee 2014). Der kan altså drages linjer til B&BG's (1995) tanke og diagnose:

Culturally prescribed standards are hard to withstand and most mothers would rather do too much than too little, often suffering from the feeling that they could have tried even harder. Educational theories suggest one is slacking and this drives the parents back to the experts (Beck & Beck-Gernsheim 1995:131)

Selvom der er mange dilemmaer forbundet med forældreskabet, og den sociale virkelighed gør det besværligt og hårdt at være forældre, fordi man, ifølge den dominerende diskurs, har det enorme (og nærmest umulige) ansvar at kunne løse nærmest

³ Børnelinealen er et pædagogisk redskab, der har til opgave at måle børns velbefindende og risici samt sammenligne for at se, om barnet forbedrer eller forværrer sin sindstilstand (se f.eks. Egelund & Hillgaard 1993)

alle problemer ved at være den 'perfekte' forælder. Ud fra, hvad de interviewede forældre beskriver i interviewene, kan man dog ikke se dem som ukritiske og passive modtagere og følgere af disse idealer og 'krav', som Forsberg (2009:169-70) også, på baggrund af sit studie, konkluderer. Selvom man er en del af samfundet og ikke bare kan stille sig udenfor, har sådanne herskende diskurser konsekvenser i form af, at idealet om 'det gode forældreskab' har gjort det til en uomtvistelig 'sandhed', og har sine egne institutionaliserede praksisser som følge heraf (f.eks. Børnelinealen og andre initiativer) (Berger og Luckmann 2002:83; Pedersen 2012:190). Det vil dermed også ramme og påvirke forældrene på forskellige måder - og nogle mere end andre. Men som flere af de interviewede forældre fortæller, er det vigtigt at prøve sig frem, stole på sin mavefornemmelse og tage eksperters råd med et gran salt. *"Der er jo ingen af os, der er perfekte"* (Mynthe 34:20).

Som det blev tydeligt i løbet af interviewene, betyder de interviewede forældres børn enormt meget for dem. Beskrevet med forældrenes egne ord, fylder børnene altså *"alt den tid, som jeg ikke er på arbejde"* (Patrick 2:37-8), og *"der skal være plads til børnene"* (Natalia 4:11). *"Man vil gerne dem det bedste, uden at det tager overhånd"* (Tristan 3:8-9), og som Helena uddyber: *"Det tænker jeg, det [at børnene fylder meget] er jo naturligt, [...] når man får børn"* (Helena 4:1-2). Som Beck & Beck-Gernsheim teoretiserer, er livet i moderniteten blevet et 'project of the self' eller en 'gør det selv'-biografi, og dermed er barnet også en del af dette projekt.

Altså det eneste, jeg kunne finde ud af, jeg altid gerne ville, var at være mor. Så jeg har ikke vidst, hvad jeg ville uddannelsesmæssigt eller haft nogle klare idéer om noget som helst andet [...] Men de der børn, dem ville jeg bare gerne have (Natalia 4:33-6)

Sommers begreb om børnecentrering er tydelig, da børnene er i tankerne ved forældrene ved næsten hvert eneste skridt de går og dermed i de valg, de tager, med hensyn til familie og opdragelse. Som Bergnéhr (2008:21; 152) også beskriver, har børnene en enorm betydning for forældrene, såvel som at forældreskabet er en vigtig, eftertragtet del af livet.

OPSUMERENDE DELKONKLUSION

Der er sket store ændringer i familien og opdragelsen inden for de sidste 20-30 år. Det, der blev set som normalt før, kan i dag ses som helt forkert. Man kan derfor ikke, i lige så høj grad som før, trække på traditionerne (det deres forældre gjorde), da idealer, krav og 'sandheder' om, hvordan man opdrager, forandres og udvikles hele tiden. Samfundsmæssige ændringer har gjort idealer om 'det gode forældreskab',

og den usikkerhed, som f.eks. den tidligere forskning har fundet, er tydelig i forældrenes interviews. Alle forældrene viste sig som mere eller mindre børnecenteret. Børnene kommer først i nærmest alle beslutninger og konflikter.

KONKLUSION

Dette speciales overordnede problemformulering lød: *Hvilke dilemmaer oplever nutidens forældre, at de står overfor i forbindelse med opdragelsen af deres børn i den tidligere skolealder, og hvordan har disse ændret sig i en bredere social kontekst?* Til at besvare denne problemformulering, blev der brugt en adaptiv tilgang og specifikt udvalgte, orienterende begreber. De begreber, der blev udvalgt, var Denciks dobbelt-socialisering, Sommers begreb om børnecentrering, Beck & Beck-Gernsheims begreber om den forhandlede familie, barnets vigtighed og ansvarliggørelse af forældrene. Sidst, men ikke mindst, blev Habermas' teori om kolonisering af livsverdenen (og familien) brugt til at undersøge mulige effektiviseringer i familien. Disse begreber har hver især bidraget til at konstruere en interviewguide, der ligger til grund for interviewene med seks forskellige forældre med børn i alderen 6-12 år. Siden problemformuleringen er todelt, er det kun naturligt, at analysen også er det. Første del er baseret på den fænomenologiske tanke om, at opdragelsen sker i forældrenes livsverden, og man dermed må se på, hvordan *de* oplever det, for at studere det. Første del af analysen bestod af det, som jeg har placeret i fire (andenordens-)kategorier af dilemmaer. Dem har jeg valgt at kalde: *Sikkerhedsmæssige* dilemmaer, *identitetsskabende* dilemmaer, *personlige* dilemmaer og *hverdagsdilemmaer*. Som det blev tydeligt i interviewene og analysen, er den væsentlig forskel på betydningen og kompleksiteten af disse forskellige typer dilemmaer. Dette speciale har lagt meget vægt på den vidtrækkende forskning, der allerede er lavet inden for dette område og inddraget det for at undersøge dilemmaer i opdragelsen i en bredere social kontekst, og for at sammenligne med de interviewede forældre. Som den tidligere forskning gjorde det tydeligt, har den samfundsmæssige udvikling skabt grobund for den tanke, at forældrenes opdragelsespraksisser kan gøres ansvarlige for større samfundsproblemer. Dette har resulteret i, som det også kunne ses i interviewene, at forældreskabet, opdragelsen og dermed også dilemmaerne er blevet ekstra vigtige og besværlige, og resultatet heraf er usikre forældre. Det blev dog også tydeligt i interviewene, at forældrene er bevidste om deres valg, og ikke ukritisk følger de idealer, der hersker i samfundet. På denne måde, kan man sige, at Furedis formål er opfyldt: *"Der lægger et enormt pres på forældrene så de afstår fra at gøre det de, og kun de, er i stand til at gøre. Hvis vi*

forstår hvilket pres der hviler på os, kan vi heldigvis begynde at distancere os fra presset” (2002:245, sic).

Studiets formål har ikke været at finde et endegyldigt, ’sandt’ svar på problemformuleringen, da det går imod socialkonstruktivismens tanke om, at dette ikke er muligt. Derimod er dette speciale en ny *konstruktion*, som Pedersen (2012:221) ville sige, af dilemmaer med opdragelse, der stiller sig kritisk overfor dominerende idealer, og hvad der ses som ’selvfølgelig’ viden om børneopdragelse i dagens Danmark. Da studiet ikke kan give et endegyldigt svar, kan det i stedet give endnu et perspektiv på børneopdragelse, der sammen med den tidligere forskning, kan give et udgangspunkt for at lære mere og udvikle vores viden om børneopdragelse fra *forældrenes* perspektiv. Jeg vil slutte dette speciale af med et yderst passende og tankevækkende udsagn fra Patrick: *”[Opdragelse] er lidt ligesom førstehjælp. Det kan man ikke blive for god til”* (11:5-6).

LITTERATURLISTE

- Ahlberg, Jenny, Christine Roman & Simon Duncan (2008): Actualizing the 'Democratic Family'? Swedish Policy Rhetoric versus Family Practices". *Social Politics*. Vol. 15:1, pp. 79-100
- Ahlberg, Jenny (2009): *Efter kärnfamiljen. Familjepraktiker efter skilsmässa*. (phd-afhandling ved Örebro Studies in Sociology). Örebro: Örebro Universitet
- Akselvoll, Maria Ø. (2016a): *Folkeskole, forældre, forskelle: Skole-hjem-samarbejde og forældreinvolvering i et forældreperspektiv*. Roskilde: Roskilde Universitet (Afhandling fra Ph.d.-programmet i Hverdagslivets Socialpsykologi)
- Akselvoll, Maria Ø. (2016b): "Doing Good Parenthood Through Online Parental Involvement in Danish Schools". In Sparrman, Westerling, Lind & Dannesboe (eds.): *Doing Good Parenthood. Ideals and Practices of Parental Involvement*. Cham: Palgrave Macmillan
- Andersen, Dines & Anne-Dorthe Hestbæk (1999): *Ansvar og værdier. En undersøgelse i børnefamilier*. København: Socialforskningsinstituttet
- Backett-Milburn, Kathryn & Jeni Harden (2004): "How Children and Their Families Construct and Negotiate Risk, Safety and Danger". *Childhood*. Vol. 11:4, pp. 429-447
- Ball, Stephen J. & Carol Vincent (2007): "'Making Up' the Middle-Class Child: Families, Activities and Class Dispositions". *Sociology*. Vol. 41:6, pp. 1061-1077
- Barr, Jenny et al. (2012): "Parenting the 'Millennium Child': Choice, Responsibility and Playing it Safe in Uncertain Times". *Global Studies of Childhood*. Vol. 2:4, pp. 302-318
- Bauman, Zygmunt (2000): *Liquid Modernity*. Oxford: Polity Press
- Bech-Jørgensen, Birte (2005): "Alfred Schutz og hverdagslivet". Indledning i Schutz: *Hverdagslivets sociologi*. København: Hans Reitzels Forlag
- Beck, Ulrich (1997): *Risikosamfundet: på vej mod en ny modernitet*. København: Hans Reitzels Forlag
- Beck, Ulrich & Elisabeth Beck-Gernsheim (1995): *The Normal Chaos of Love*. Cambridge: Polity Press
- Beck, Ulrich & Elisabeth Beck-Gernsheim (2002): *Individualization: Institutional-*

- ized Individualism and Its Social and Political Consequences*. London: Sage Publications
- Beck, Ulrich, Anthony Giddens & Scott Lash (1994): *Reflexive Modernization*. Cambridge: Polity Press
- Beck-Gernsheim, Elisabeth (2012): "Interview with Elisabeth Beck-Gernsheim on Individualization". Interview in association with the Yearly *Danish Conference of Sociology* at Aarhus University, Aarhus, January 19-20.
- Bergnéhr, Disa (2008): *Timing Parenthood. Independence, Family and Ideals of Life*. Linköping: Linköping University (Thesis for the Department of Child Studies)
- Bergnéhr, Disa (2016): "Limited but committed Parents: Primary School Teachers Negotiating Good Parenthood in a Disadvantages Areas". In Sparrman, West-erling, Lind & Dannesboe (eds.): *Doing Good Parenthood. Ideals and Practices of Parental Involvement*. Cham: Palgrave Macmillan
- Bergnéhr, Disa & Karin Z. Nelson (2015): "Where is the child? A discursive exploration of the positioning of children in research on mental-health-promoting interventions". *Sociology of Health and Illness*. Vol. 37:2, pp. 184-197
- Beyer, Lone et al. (2015): *Børn og medier. En undersøgelse af børnehavebørns opfattelser af og brug af tablets og medieplatforme*. København: Børnerådet
- Bo, Inger G. (2008): *At tænke socialpsykologisk*. København: Akademisk Forlag
- Bridges, David (2008): "Educationalization: On the appropriateness of asking educational institutions to solve social and economic problems". *Educational Theory*. Vol. 58:4, pp. 461-474
- Bristow, Jennie (2009): *Standing up to supernanny*. Exeter: Imprint Academic
- Bruselius-Jensen, Maria & Niels U. Sørensen (2017): *Unges fællesskaber: Mellem selvfølgelighed og vedligeholdelse*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag
- Bråten, B. (2014): "Gagns mennesker og gode liv: Utdanning i foreldres oppdrager-strategier". I Nielsen (red.): *Forskjeller i klassen. Nye perspektiver på kjønn, klasse og etnisitet i skolen*. Oslo: Universitetsforlaget
- Bæck, Unn-Doris K. (2013): "Lærer-foreldre-relasjoner under press". *Barn*. Vol. 31:4, pp. 77-87
- Bø, Bente P. & Benmedichte C.R. Olsen (2008): "Utfordrende foreldreskap". I Bø & Olsen (red.): *Utfordrende foreldreskap - under ulike livsbetingelser og traditio-ner*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Børne- og Socialministeriet (2018): *Opdragelsesdebat*. (Løber fra januar til juni 2018) <http://socialministeriet.dk/opdragelsesdebat/> (Lokaliseret 27/02-2018)
- Campbell, Donald T. (1966): *Experimental and Quasi-Experimental Designs for Re-search*. Chicago: Rand McNally
- Carleheden, Mikael (2001): "Jürgen Habermas: Det postnationale samfund". I Jacob-

- sen, Carleheden & Kristiansen (red.): *Tradition og fornyelse – en problemorienteret teorihistorie for sociologien*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag
- Chung, Shunah & Daniel J. Walsh (2000): "Unpacking child-centredness: A history of meanings". *Journal of Curriculum Studies*. Vol 32:2, pp. 215-234
- Collin, Finn (2012): "Socialkonstruktivisme". I Jacobsen, Lippert-Rasmussen & Nødergaard (red.): *Videnskabsteori i statskundskab, sociologi og forvaltning*. København: Hans Reitzels Forlag
- Corsaro, William A. (2015): *The Sociology of Childhood*. Thousand Oaks: Sage Publications
- Craig, Lyn, Abigail Powell & Ciara Smyth (2014): "Towards intensive parenting? Changes in the composition and determinant of mothers' and fathers' time with children 1992-2006". *British Journal of Sociology*. Vol. 65:3, pp. 555-579
- Dannesboe, Karen I. et al. (2012): *Hvem sagde samarbejde? Et hverdagslivsstudie af skole-hjem-relationer*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag
- Dannesboe, Karen I. (2013): "Den grænseløse skole? Forhandling af nærvær og fravær af skole i familien". *Barn*. Vol. 4, pp. 45-60
- Dannesboe, Karen I. (2016): "Ambiguous Involvement: Children's Construction of Good Parenthood". In Sparrman, Westerling, Lind & Dannesboe (eds.): *Doing Good Parenthood. Ideals and Practices of Parental Involvement*. Cham: Palgrave Macmillan
- Deding, Mette, Mette Lausten & Angelo Andersen (2006): *Børnefamiliernes balance mellem familie og arbejdsliv*. København: Socialforskningsinstituttet
- Dencik, Lars (1989): "Hvordan kan vi fremme kvaliteten i børns liv?". *Dansk Pædagogisk Tidsskrift*. Vol. 37:4, pp. 221-229
- Dencik, Lars (1992): "Modstandens pædagogik". *Dansk Pædagogisk Tidsskrift*. Vol. 40:4, pp. 158-166
- Dencik, Lars (1995): "Children in day care and family life – Observations from the BASUN project". In Arve-Parés (ed.): *Building family welfare*. Stockholm: Socialdepartementet
- Dencik, Lars (1999): "Små børns familieliv – som det formes i samspillet med den udenomsfamiliære børneomsorg. Et komparativt nordisk perspektiv". I Dencik & Jørgensen (red.): *Børn og familie i det postmoderne samfund*. København: Hans Reitzels Forlag
- Dencik, Lars, Carina Bäckström & Ewa Larsson (1988): *Barnets två världar*. Stockholm: Esselte Studium
- Dencik, Lars & Per S. Jørgensen (1999): *Børn og familie i det postmoderne samfund*. København: Hans Reitzels Forlag
- Dencik, Lars (2005): *Mennesket i postmoderniseringen: Om barndom, familie og identiteter i opbrud*. Værløse: Billesø & Baltzer
- Dencik, Lars, Per S. Jørgensen & Dion Sommer (2008): *Familie og børn i en op-*

- brudstid*. København: Hans Reitzels Forlag
- Dermott, Esther (2016): "Doing Good Parenthood: Reflexivity, Practices, and Relationships". In Sparrman, Westerling, Lind & Dannesboe (eds.): *Doing Good Parenthood. Ideals and Practices of Parental Involvement*. Cham: Palgrave Macmillan
- de Vaus, David (2001): *Research Design in Social Research*. London: Sage Publications
- Diamond, Jared (1996): "The roots of radicalism". *The New York Review of Books*. Vol. 43:18, pp. 4-6
- Dogan, Mattei & Dominique Pelasse (1990): *How to Compare Nations: Strategies in Comparative Politics*. London: Chatham House
- Egelund, Tine & Lis Hillgaard (1993): *Social rådgivning og social behandling*. København: Hans Reitzels Forlag
- Epstein, Joyce L. & Steven B. Sheldon (2002): "Present and accounted for: Improving student attendance through family and community involvement". *Journal of Educational Research*. Vol. 95:5, pp. 308-318
- Epstein, Joyce L. & Steven B. Sheldon (2005): "School programs of family and community involvement to support children's reading and literacy development across the grades". In Flood & Anders (red.): *Literacy Development of Students in Urban Schools: Research and Policy*. Newark, DE: International Reading Association
- Esmark, Anders, Carsten B. Lausten & Niels Å. Andersen (2005): *Socialkonstruktivistiske analysestrategier*. Frederiksberg: Roskilde Forlag
- Faircloth, Charlotte & Ellie Lee (2010): "Changing parenting culture". *Sociological Research Online*. Vol. 15:4. Retrieved from: <http://www.socresonline.org.uk/15/4/1.html> (23/05-2018)
- Faircloth, Charlotte (2014): "Intensive parenting and the expansion of parenting". In Lee, Bristow, Faircloth & Macvarish: *Parenting culture studies*. Cham: Palgrave Macmillan
- Flyvbjerg, Bent (2010): "Fem misforståelser om casestudiet". I Brinkmann & Tanggaard (red.): *Kvalitative metoder. En grundbog*. København: Hans Reitzels Forlag
- Foros, Per B. & Arne J. Vetlesen (2014): *Angsten for opdragelse. Dannelse i et samfundsetisk perspektiv*. Aarhus: Klim
- Forsberg, Lucas (2007): "Homework as serious family business: power and subjectivity in negotiations about school assignments in Swedish families". *British Journal of Sociology of Education*, Vol. 28:2, pp. 209-222.
- Forsberg, Lucas (2009): *Involved Parenthood. Everyday Lives of Swedish Middle-Class Families*. Linköping: Linköping University (Thesis for the Department of Child Studies)

- Furedi, Frank (2002): *Forældrefælden: Den unødige bekymring*. København: Gyldendal Uddannelse (Narayana Press)
- Furedi, Frank (2008): *Paranoid Parenting: Why ignoring the experts might be the best for your child*. London: Continuum
- Furedi, Frank (2014): "Foreword by Frank Furedi". In Lee, Bristow, Faircloth & Macvarish: *Parenting culture studies*. Cham: Palgrave Macmillan
- Fyhn, Mikkel (2018): "Empatien er faldende... Det er migselv-kulturen, der slår igennem". *Berlingske*, d. 23. januar
- Geinger, Freya, Michel Vandenbroeck & Griet Roets (2014): "Parenting as performance: Parents as consumers and (de)constructors of mythic parenting and childhood identities". *Childhood*. Vol. 21:4, pp. 488-501
- Giddens, Anthony (1991): *Modernity and Self-Identity*. London: Polity Press
- Gillies, Val (2005): "Raising the 'Meritocracy': Parenting and the Individualization of Social Class". *Sociology*. Vol. 39:5, pp. 835-853
- Gillies, Val (2008): "Childrearing, Class and the New Politics of Parenting". *Sociology Compass*. Vol. 2:3, pp. 1079-1095
- Gold, Raymond L. (1958): "Roles in Sociological Field Observations". *Social Forces*. Vol. 86:8, pp. 217-223
- Grover, Sonja (2004): "Why Won't They Listen to Us? On giving Power and Voice to Children Participating in Social Research". *Childhood*. Vol. 11:1, pp. 81-93
- Gundelach, Peter & Ole Riis (1992): *Danskernes værdier*. København: Forlaget Sociologi
- Habermas, Jürgen (1996): *En oversættelse af uddrag fra: Teorien om den kommunikative handling*. Aalborg: Aalborg Universitet
- Halse, John A. (2015): *Den nødvendige opdragelse - er opdragelse nødvendig?* Frederiksberg: Frydenlund
- Hansen, Margrethe B. (2016): *De kompetente forældre*. København: Lindhardt og Ringhof
- Hays, Sharon (1996): *The Cultural Contradictions of Motherhood*. New Haven: Yale University Press
- Hestbæk, Anne-Dorthe (1995): *Forældreskab i 90'erne*. København: Socialforskningsinstituttet
- Hestbæk, Anne-Dorthe (1999): "Forældreskab i det moderne samfund". I Dencik & Jørgensen (red.): *Børn og familie i det postmoderne samfund*. København: Hans Reitzels Forlag
- Hetherington, Eileen M. & Margaret Stanley-Hagan (1999): "The adjustment of children with divorced parents: A risk and resiliency perspective". *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. Vol. 40:1, pp. 129-140
- Hitzler, Ronald (1988): *Kleine Lebenswelt. Ein Beitrag zum Verstehen von Kultur*. Opladen: Westdeutscher Verlag

- Holm, Claus (2018): "Kronik: Ansvar for ringere læseresultater ligger (også) i madpakken og hos far og mor". *Berlingske*, d. 17. januar
- Horkheimer, Max & Theodor W. Adorno (1972): *Oplysningens dialektik*. København: Gyldendal
- Illeris, Knud et al. (2009): *Ungdomsliv. Mellem individualisering og standardisering*. Frederiksberg: Samfundslitteratur
- Izzo, Charles V. et al. (1999): "A longitudinal assessment of teacher perceptions of parent involvement in children's education and school performance". *American Journal of Community Psychology*. Vol. 27:6, pp. 817-839
- Jacobsen, Michael, H. (2007): "Adaptiv teori – den tredje vej til viden", i Antoft et al. (red.): *Håndværk og horisonter – tradition og nytænkning i kvalitativ metode*. Odense: Syddansk Universitetsforlag
- Jacobsen, Michael H. & Søren Kristiansen (2014): *Hverdagslivet – sociologier om det upåagtede*. København: Hans Reitzels Forlag
- James, Allison & Alan Prout (2015): *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary issues in the sociological study of childhood*. Abingdon: Routledge
- Juul, Jesper (1995): *Dit kompetente barn: på vej mod et nyt værdigrundlag for familien*. København: Schønberg
- Juul, Søren (1998): *Fællesskab og solidaritet i Danmark*. Arbejdspapir. København: Socialforskningsinstituttet
- Juul, Søren (2012a): "Fænomenologi" i Juul & Pedersen (red.): *Samfundsvidenskabernes videnskabsteori. En indføring*. København: Hans Reitzels Forlag
- Juul, Søren (2012b): "Nyere kritisk teori" i Juul & Pedersen (red.): *Samfundsvidenskabernes videnskabsteori. En indføring*. København: Hans Reitzels Forlag
- Jørgensen, Per S. (2017): *Robuste børn. Giv dit barn ansvar, livsmod og tiltro til sig selv*. København: Kristeligt Dagblads Forlag
- Kaspersen, Lars B. & Anders Blok (2011): "Teorisynteser og nybrud i moderne sociologi". I Andersen (red.): *Sociologi – en grundbog til et fag*. København: Hans Reitzels Forlag
- Knudsen, Hanne (2008): *Har vi en aftale?: (U)mulighedsbetingelser for mødet mellem folkeskole og familie*. København: Danmarks Pædagogiske Universitet/Aarhus Universitet (Ph.d.-afhandling)
- Knudsen, Hanne (2010): *Har vi en aftale? Magt og ansvar i mødet mellem folkeskole og familie*. Frederiksberg: Nyt fra samfundsvidenskaberne
- Knudsen, Hanne & Niels Å. Andersen (2013): "Hyperansvar: når personligt ansvar gøres til genstand for styring". *Dansk sociologi*. Vol. 24:4, pp. 65-83
- Knudsen, Hanne & Niels Å. Andersen (2014): "Playful hyper responsibility: toward a dislocation of parents' responsibility?". *Journal of Education Policy*. Vol. 29:1, pp. 105-121

- Koch, Anette, B (2016): "Pædagogens rolle og betydning for trivsel i børnehaven". *Nordic Studies in Education*. Vol. 36:3, pp. 193-210.
- Kofod, Anne & Jens C. Nielsen (2005): *Den normale ungdom. Hverdagsliv, fællesskab, trivsel og fremtid*. København: Center for ungdomsforskning/Ungdomsringen
- Kousholt, Dorte (2011): *Børnefællesskaber og familieliv: Børns hverdagsliv på tværs af daginstitution og hjem*. København: Dansk Psykologisk Forlag
- Krab, Jimmy et al. (2015): "Institution og familie. Intensiveret samarbejde og forskydninger af ansvar". *Dansk Pædagogisk Tidsskrift*. Vol. 15:4, pp. 2-6
- Kristiansen, Søren (2007): "Etik og feltarbejde - udfordringer og dilemmaer i sociologisk praksis", i Antoft et al. (red.): *Håndværk og horisonter - tradition og nytænkning i kvalitativ metode*. Odense: Syddansk Universitetsforlag
- Kristiansen, Søren & Hanne K. Krogstrup (1999): *Deltagende observation - introduktion til en forskningsmetodik*. København: Hans Reitzels Forlag
- Kristiansen, Søren & Nils Mortensen (2005): "Sociologiske analyser af hverdagslivet". I Esmark, Laustsen & Andersen (red.): *Socialkonstruktivistiske analysestrategier*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag
- Kufperberg, Feiwei (2001): "Talcott Parsons: Moralske handlinger og social orden: Parsons' sociologiske projekt". I Jacobsen, Carleheden & Kristiansen (red.): *Tradition og fornyelse - en problemorienteret teorihistorie for sociologien*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag
- Kvale, Steinar & Svend Brinkmann (2009): *Interview: Introduktion til et fag*. København: Hans Reitzels Forlag
- Lareau, Annette (2011): *Unequal childhoods - Class, race and family Life*. Berkeley: University of California Press
- Layder, Derek (1998): *Sociological Practice. Linking Theory and Social Research*. London: Sage Publications
- Lee, Ellie (2014): "Experts and Parenting Culture". In Lee, Bristow, Faircloth & Macvarish: *Parenting culture studies*. Cham: Palgrave Macmillan
- Ley, Katrin (1984): "Von der Normal- zur Wahlbiographie". In Kohli & Robert (red.): *Biographie und soziale Wirklichkeit*. Stuttgart: Metzler Verlag
- Lind, Judith et al. (2016): "Introduction: Doing Good Parenthood". In Sparrman, Westerling, Lind & Dannesboe (eds.): *Doing Good Parenthood. Ideals and Practices of Parental Involvement*. Cham: Palgrave Macmillan
- Madsen, Alex (2015): *Familien i skole: Magt og afmagt i folkeskolen*. Frederiksberg: Frydenlund
- Melhuish, Edward et al. (2001): *Social/behavioural and cognitive development at 3-4 years in relation to family background* (The effective provision of pre-school education (the EPPE project), technical paper 7). London: The Institute of Education & Department for Education and Skills

- Mortensen, John (2013): *Livsverden og fænomenologi i moderne sociologi*. Frederiksberg: Frydenlund
- Münster, Sofie (2017): *Kærlighed er ikke nok*. København: JP/Politikkens Forlag
- Nelson, Margaret K. (2010): *Parenting out of control. Anxious parents in uncertain times*. New York: New York University Press
- Nielsen, Henrik K. (2010): "Kritisk teori". I Juul & Pedersen (red.): *Samfundsvidenskabernes videnskabsteori. En indføring*. København: Hans Reitzels Forlag
- Nielsen, Jens C. et al (2010): *Den svære ungdom*. København: Hans Reitzels Forlag
- Nordahl, Thomas (2003): *Makt og avmakt i samarbeidet mellom hjem og skole. En evaluering innenfor Reform 97*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA Rapport 13/2003)
- Nordahl, Thomas (2008): *Hjem og skole - hvordan skaber man et bedre samarbejde*. København: Hans Reitzels Forlag
- Oelkers, Nina (2012): "The redistribution of responsibility between state and parents: Family in the context of post-welfare-state transformation". In Richter & Andresen (eds.): *The politicization of parenthood - shifting private and public responsibilities in education and childrearing*. Dordrecht: Springer
- Olsen, Jan B. (2013): "Personlighed: Livsforløb, indre billeder og sociale relationer", i Jacobsen, Laursen & Olsen (red.): *Socialpsykologi. En grundbog til et fag*. København: Hans Reitzels Forlag
- Palludan, Charlotte (2012): "Skolestart - et følsomt forældrearbejde". I Dannesboe, Kryger, Palludan & Ravn (2012): *Hvem sagde samarbejde? Et hverdagslivsstudie af skole-hjem-relationer*. Aarhus Universitetsforlag
- Pedersen, Kirsten B. (2012): "Socialkonstruktivisme", i Juul & Pedersen (red.): *Samfundsvidenskabernes videnskabsteori. En indføring*. København: Hans Reitzels Forlag
- Pendry, Patricia et al. (2013): "Child presence during psychologically aggressive interparental conflict: Implications for internalizing and externalizing behavior". *Family Relations*. Vol. 62:5, pp. 755-767
- Petersen, Lars Axel (2005): "Videnssociologien - viden om samfund hos Mannheim, Merton og Berger og Luckmann". I Esmark, Laustsen & Andersen (red.): *Socialkonstruktivistiske analysestrategier*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag
- Qvortrup, Jens (2015): "A voice of children in statistical and social accounting: a plea for children's right to be heard". In James & Prout (eds.): *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary issues in the sociological study of childhood*. Abingdon: Routledge
- Ramaekers, Stefan & Judith Suissa (2012): *The claims of parenting: Reasons, responsibility and society*. Dordrecht: Springer
- Reay, Diane (2005): "Doing the dirty work of social class? Mothers' work in support of their children's schooling". *The Sociological Review*. Vol. 53:2, pp. 104-116.

- Riis, Ole (2012): "Kvalitet i kvalitative studier", i Jacobsen & Jensen (red.): *Kvalitative udfordringer*. København: Hans Reitzels Forlag
- Risbøl, Sebastian (2018): "Minister vil diskutere børneopdragelse og curlingforældre". *Politikken*, d. 31. januar
- Røn Larsen, Maja et al. (2014): *Forældresamarbejde og inklusion. Afdækning af et vidensfelt i bevægelse*. København: Undervisningsministeriet
- Schutz, Alfred (1945): "On Multiple Realities". *Philosophy and Phenomenological Research*. Vol. 5:4, pp. 533-576
- Schutz, Alfred (1954): "Concept and Theory Formation in the Social Sciences". *The Journal of Philosophy*. Vol. 51:9, pp. 257-273
- Schutz, Alfred (2005): *Hverdagslivets sociologi*. København: Hans Reitzels Forlag
- Shelton, Kathrine H. & Gordon T. Harold (2008): "Interparental conflict, negative parenting, and children's adjustment: Bridging links between parents' depression and children's psychological distress". *Journal of Family Psychology*. Vol. 22:5, pp. 712-724
- Shirani, Fiona, Karen Henwood & Carrie Coltart (2012): "Meeting the challenges of intensive parenting culture: Gender, risk management and the moral parent". *Sociology*. Vol. 46:1, pp. 25-40
- Sigsgaard, Erik (2007): *Skæld mindre ud*. København: Hans Reitzels Forlag
- Sommer, Dion (1996a): *Barndomspsykologi - Udvikling i en forandret verden*. København: Hans Reitzels Forlag
- Sommer, Dion (1996b): "Den moderne opdragelse og forhandlingsfamilier". *0-14*. Vol. 6:6, pp. 9-18
- Sommer, Dion (2003): "Børnesyn i udviklingspsykologien. Er et børneperspektiv muligt?". *Pedagogisk Forskning i Sverige*. Vol. 8:1-2, pp. 85-100
- Sommer, Dion (2010): *Børn i senmoderniteten. Barndomspsykologiske perspektiver*. København: Hans Reitzels Forlag
- Sommer, Dion (2016): "Fra kompetencebarnet til konkurrencebarnet". *Vera*. Vol. 77, pp. 28-35
- Sparrman, Anna, Allan Westerling, Judith Lind & Karen I. Dannesboe (2016): *Doing Good Parenthood. Ideals and Practices of Parental Involvement*. Cham: Palgrave Macmillan
- Stefansen, Kari (2008): "Et uendeligt ansvar. Om foreldreskap i middelklassen". I Bø & Olsen (red.): *Utfordrende foreldreskap - under ulike livsbetingelser og tradisjoner*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Stefansen, Kari (2011): *Foreldreskap i småbarnsfamilien. Klassekultur og sosial reproduksjon*. Oslo: Universitetet i Oslo (Avhandling for ph.d.-graden, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi)
- Sørensen, Mads P. & Allan Christiansen (2013): *Ulrich Beck: An Introduction to the Theory of Second Modernity and the Risk Society*. Abingdom: Routledge

- Tanggaard, Lene & Svend Brinkmann (2010): "Kvalitet i kvalitative studier". I Brinkmann & Tanggaard (red.): *Kvalitative metoder. En grundbog*. København: Hans Reitzels Forlag
- Westerling, Allan, Hans H. K. Sønderstrup-Andersen & Lars Dencik (2015): "The (re)modernization of family life and the (re)configuration of social networks". Paper to the conference: *"Differences, Inequalities and Sociological Imagination"*, European Sociological Association, Prag, August 25-28
- Bäck-Wiklund (2001): "Senmodernt familjeliv och barns vardag". I Bäck-Wiklund & Lundström (red.): *Barns vardag i det senmoderna samhället*. Stockholm: Natur och kultur
- World Bank (2018): *Birth rate, crude (per 1,000 people)*. Retrieved from: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.CBRT.IN> (04/05-2018)
- Zahavi, Dan & Søren Overgaard (2014): "Fænomenologisk sociologi". I Jacobsen & Kristiansen (red.): *Hverdagslivet - sociologer om det upåagtede*. København: Hans Reitzels Forlag
- Ziehe, Thomas & Herbert Stubenrauch (1983): *Ny ungdom og usædvanlige læreprocesser: Kulturel frisættelse og subjektivitet*. København: Politisk Revy
- Zlotnik, Gideon (1991): *De stakkels drenge: kønsforskelle i barndommen*. København: Hans Reitzels Forlag
- Øland, Trine (2017): "Det registrerede og det væsentlige - om anerkendelse som praksisform". I Andersen & Ellegaard (red.): *Klassisk og moderne pædagogisk teori*. København: Hans Reitzels Forlag
- Aarseth, Helene (2014): "Lyst til læring eller 'fit for fight'? Middelklassefamiliens læringskulturer". I Nielsen (red.): *Forskjeller i klassen. Nye perspektiver på kjønn, klasse og etnisitet i skolen*. Oslo: Universitetsforlaget

BILAG

Bilag 1: Pull tab flyer

Bilag 2: Opslag på Facebook

Bilag 3: Observationsskema

Bilag 4: Skema over orienterende begreber

Bilag 5: Interviewguide

Bilag 6: Konventioner benyttet i forbindelse med transskriberingen

Bilag 7: Fuld transskription (på CD)

BILAG 1: PULL TAB FLYER

Er du forældre til et barn mellem 6-12 år? Har du erfaringer med børneopdragelse, som du gerne vil dele ud af?

- Så leder jeg efter dig til et interview om opdragelse!

Jeg er studerende ved Aalborg Universitet (dog bosiddende i Aarhus). Jeg er i gang med at skrive mit speciale om forholdet mellem børn og forældre, nærmere betegnet hvilke dilemmaer, man står overfor som forældre. Gennem de sidste årtier har opdragelse været på alles læber, og der er blevet udgivet en masse bøger om, hvordan man opdrager bedst eller er en god forælder, men hvad siger forældrene selv? Hvilke dilemmaer er det I, som forældre, møder i hverdagen i opdragelsen af jeres børn? Jeg har tænkt mig at gå meget neutralt til værks med denne undersøgelse, fordi min ambition er at bryde lidt med de samfundsmæssige idéer om børneopdragelse, som er fremme lige nu.

Praktisk viden om interviewet

Interviewet kan foregå enten hjemme hos dig eller et offentligt sted alt efter, hvad du føler dig mest tryk ved. Dette aftaler vi, inden interviewet planlægges. Desuden er jeg ret fleksibel med, hvor det interviewet kan afholdes.

Interviewet vil blive optaget på en diktafon, og du vil selvfølgelig være anonym igennem hele processen. Derudover har du ret til at trække dig ud undersøgelsen, hvornår det skal være, hvis ikke du har lyst til at deltage alligevel. Interviewet bruges selvfølgelig kun i forbindelse med mit speciale, og lydfiler vil blive slettet efter endt brug.

Det eneste krav til dig

- Du skal have mindst 1 barn i alderen 6-12 år.

Kontaktinformation

Er du interesseret i at deltage kan du kontakte mig på mail: michellekathrinejensen@gmail.com

Jeg håber, du har lyst til at deltage, og jeg glæder mig meget til at høre fra dig.

Med venlig hilsen

Michelle Kathrine Jensen

BILAG 2: OPSLAG PÅ FACEBOOK

Titel: Er du forældre til et barn mellem 6-12 år? Har du erfaringer med børneopdragelse, som du gerne vil dele ud af?

- Så leder jeg efter dig til et interview om opdragelse!

Jeg er studerende ved Aalborg Universitet (dog bosiddende i Aarhus). Jeg er i gang med at skrive mit speciale om forholdet mellem børn og forældre, nærmere betegnet hvilke dilemmaer, man står overfor som forældre. Gennem de sidste årtier har opdragelse været på alles læber, og der er blevet udgivet en masse bøger om, hvordan man opdrager bedst eller er en god forælder, men hvad siger forældrene selv? Hvilke dilemmaer er det I, som forældre, møder i hverdagen i opdragelsen af jeres børn? Jeg har tænkt mig at gå meget neutralt til værks med denne undersøgelse, fordi min ambition er at bryde lidt med de samfundsmæssige idéer om børneopdragelse, som er fremme lige nu.

Interviewet kan foregå enten hjemme hos dig eller et offentligt sted alt efter, hvad du føler dig mest tryk ved. Dette aftaler vi, inden interviewet planlægges.

Interviewet vil blive optaget på en diktafon, og du vil selvfølgelig være anonym igennem hele processen. Derudover har du ret til at trække dig ud undersøgelsen, hvornår det skal være, hvis ikke du har lyst til at deltage alligevel. Interviewet bruges selvfølgelig kun i forbindelse med mit speciale, og lydfiler vil blive slettet efter endt brug.

Det eneste krav til dig:

- Du skal have mindst 1 barn i alderen 6-12 år.

Er du interesseret i at deltage kan du kontakte mig her på Facebook eller på mail: michellekathrinejensen@gmail.com

Jeg håber, du har lyst til at deltage, og jeg glæder mig meget til at høre fra dig.

Med venlig hilsen

Michelle Kathrine Jensen

DEL GERNE!!

BILAG 3: OBSERVATIONSSKEMA

Observation	Evt. sammenfald med orienterende begreber	Mulige spørgsmål
- En hel familie samles om et bordspil. En dreng (7-9 år) vipper på en høj stol og falder ned og bliver straks trøstet af sin far, da han bryder ud i gråd - Faderen bruger ret lang tid på at sidde og trøste drengen - "Kom så, er du klar igen?" - Far og datter (6-7-årig) - datteren falder, græder og faren spørger, åh nej er du faldet? Trøster og lidt tid efter holder pigen op med at græde igen og leger videre.	-Barnets vigtighed -Ansvarliggørelse af forældre	- Når dine børn falder ned eller slår sig, hvor meget tid ville du sige er passende at trøste dem? - Hvad siger du til dem for at trøste dem? - Har du nogensinde tænkt over konsekvenserne ved bestemte måder at reagere på? - Hvilken slags forælder sigter du efter at være? (f.eks. i forhold til omsorg, hjælp og tid sammen med børnene)
- En dreng (ca. 7 år) smider en af brikkerne på gulvet for anden gang og spørger sin far (ung far) om han vil samle den op til ham. Faren siger nej, og at drengen selv må samle træskiven op igen, som han gør uden at brokke sig. Faren siger efter et par spil: Sidste spil. og drengen sætter sig ikke imod.	- Ansvarliggørelse af forældre - Børnecentrering	- I forhold til at opdrage på dine børn, hvordan balancerer du hvilke ting, man skal rette på og hvilke ting, man skal bare lade børnene selv finde ud af? - Har du nogensinde følt, at du har måske opdraget for meget på dine børn? - Eller for lidt?
- En ung far med to piger i 8 og 9 års alderen kommer hen for at spille: Faren roser børnenes evner i spillet og spørger, om de	- Børnecentrering - Barnets vigtighed	- Hvor meget ville du sige, at dine børn fylder i dit daglige liv? - Hvor tit er du nødt til at diskutere med dine børn

har øvet sig. Han siger, at han hele tiden taber (fordi hans døtre er så gode til spillet). Faren overtaler dem til sidst til at spille bordfodbold i stedet for, og de indvilger efter (meget) lidt forhandling - "jeg vil hellere spille det her" fra især én af pigerne.

- En 11-12-årig dreng til sin far - "Nå, der er du!"

- Børnene vil ikke hjem fra DOKK1 (baseret på det store antal grædende børn, der har forladt stedet i armene på deres forældre)

- Mange af børnene råber på deres forældre, fordi de skal se noget

- Dreng ca. 10-11 år på legeplads vil vise sin far noget. Skal forældrene komme hver gang børnene vil vise dem noget?

for at få dem til at gøre, som du gerne vil have dem til?

- Barnets vigtighed

- Hvor meget frihed lader du dine børn have? Går de f.eks. rundt selv, hvis I er nogle steder henne? Har du andre eksempler på dette?
- Hvor meget holder du øje med, hvad de laver?

- Børnecentrering
- Den forhandlede familie

- Kan du komme i tanke om situationer, hvor du har ladet børnene sætte dagsordenen?
- Kan du komme i tanke om situationer, hvor du har været nødt til at stoppe børnene i det, de havde gang i, fordi I skulle nå noget andet?

- Børnecentrering
- Den forhandlede familie

- I de situationer, hvor børnene vil vise dig noget, hvordan håndterer du dette? Har du måtte forlade det, du selv var i gang med for børnenes skyld, eller har du været nødt til at udsætte det, fordi du var i gang med?

BILAG 4: SKEMA OVER ORIENTERENDE BEGREBER OG DERTILHØRENDE IDÉER TIL SPØRGSMÅL

Orienterende begreb	Spørgsmål
<i>Auto- og dobbeltsocialisation (Dencik)</i>	- Hvorvidt har du involveret dig i dine børns skole? - Hvilke grunde har der været til at involvere dig? - Hvis du er uenige med noget skolen gør, ville du så træde ind og gøre opmærksom på det? Har der været nogen eksempler på dette?
<i>Børnecentrering (Sommer)</i>	- Observation – se skema i bilag 3
<i>Ansvarliggørelse af forældre og barnets vigtighed (Beck & Beck-Gernsheim)</i>	- Hvordan håndterer du hjælp til børnepasning f.eks. i SFO eller barnepige? - Ville du sige, at forældre har den samme autoritet over for deres børn som i gamle dage? Du må gerne inddrage din egen opdragelse. - I dagens Danmark kan man få professionel hjælp til alt inden for børn og børneopdragelse. Hvad synes de om denne tendens? - Hvordan opdrager man sit barn bedst muligt efter din mening? - Er der nogen bestemte typer forældre du stræber efter at være? - Har der været tidspunkter i opdragelsen, hvor du har været i tvivl, om du gjorde det rigtige? - Har du på nogen tidspunkter tænkt på de konsekvenser, det kan have at vælge f.eks. at opdrage på én bestemt måde frem for en anden måde? - Hvordan ville du sige den bedste opdragelse er?
<i>Den forhandlede familie (Beck & Beck-Gernsheim)</i>	- Diskuterer du ofte med dine børn?

Systemverdens kolonisering af livsverden (Habermas)

- Hvor meget får børnene lov til at bestemme?

- Hvordan fordeler du tiden med dine børn, f.eks. i forhold til at være sammen med dem overfor alene-tid?

- Ville du bruge mere eller mindre tid sammen med dine børn, hvis du kunne? Hvorfor?

Hvordan synes du familielivet hænger sammen med din arbejdstid?

- Har der været omstændigheder, hvor du har været uenige i den måde lærer, pædagoger ol. har behandlet dine børn?

- Har du gjort noget for at gøre dem opmærksom på det, så det kunne rettes op på – og i så fald hvad?

BILAG 5: INTERVIEWGUIDE (ORIGINAL OG REVIDERET UDGAVE)

Briefing	Jeg starter lige med at fortælle lidt om mit speciale, og hvordan og hvorledes interviewet kommer til at foregå: Jeg skriver om opdragelse og kunne godt tænke mig at høre lidt om, hvilke erfaringer og oplevelser du har med opdragelsen af dine børn. Og jeg spørger ind til lidt forskelligt. Men du svarer bare som du har lyst til – der er ingen rigtige eller forkerte svar. Kommer du i tanke om noget, må du også meget gerne tilføje det. Interviewet bliver optaget, men så snart jeg er færdig med lydoptagelsen vil den blive slettet. Optagelsen er kun til at gøre min specialeskrivning lidt lettere Det fulde interview i tekstform bliver kun tilgængeligt for mig, min vejleder og min censor til eksamen Derudover skal jeg informere om at, hvis du på noget tidspunkt pludselig ikke har lyst til at være med alligevel, må du gerne trække dig ud af undersøgelsen, og så vil jeg selvfølgelig ikke benytte dit interview på nogen måde. Har du nogle spørgsmål, inden vi starter?
Tema	Spørgsmål
Baggrundsviden om informanten	Det første jeg vil spørge om er lidt baggrundsviden om dig og dine børn/dit barn: - Hvor mange børn har du? - Hvor gamle er de? - Hvad laver du til hverdag? - Hvor gammel er du? - Er du gift? Enlig? Skilt?
Børnenes betydning for forældrene	- Hvor meget ville du sige, at dit barn/dine børn fylder i dit daglige liv?

	- Hvor tit er du nødt til at diskutere med dit barn/dine børn for at få dem til at gøre, som du gerne vil have dem til? - Kan du komme i tanke om situationer, hvor du har ladet barnet/børnene sætte dagsordenen? - Kan du komme i tanke om situationer, hvor du har været nødt til at stoppe barnet/børnene i det, de havde gang i, fordi I skulle nå noget andet? - Har du den anden vej rundt været nødt til at stoppe det, I havde gang i, fordi barnet/børnene ville vise jer noget? (opfølgende: - Hvor tit sker dette?)
Skole vs. forældre	- Hvorvidt har du involveret dig i dit barns/dine børns skole? - Hvilke grunde har der været til at involvere dig? - Hvis du er uenig med noget skolen gør, ville du så træde ind og gøre opmærksom på det? Har der evt. været nogen eksempler på dette? Eller har du hørt om noget? - Har der været omstændigheder, hvor du har været uenig i den måde lærer, pædagoger ol. har behandlet dit barn/dine børn? - Hvad er din mening om, at mere og mere af børns opdragelse flyttes over på daginstitutioner og skolen?
Forældre og autoriteter	- Hvordan håndterer du hjælp til børnepasning f.eks. i SFO eller barnepige? Er det noget du benytter dig af? - Ville du sige, at forældre generelt har den samme autoritet over for deres børn som i gamle dage? Du må meget gerne bruge eksempler fra din egen opdragelse, hvis du vil - I dagens Danmark kan man få professionel hjælp til alt inden for børn og børneopdragelse. Hvad synes du om denne tendens?
Frihed under ansvar	- Hvor meget frihed lader du dit barn/dine børn have? Går de f.eks. rundt selv, hvis I er nogen steder henne? Har du andre eksempler på dette?

	- Hvor meget holder du øje med, hvad de laver? - Har de nogen fritidsinteresser, som de dyrker selv?
Den bedst mulige opdragelse ifølge de enkelte forældre	- Har der været tidspunkter i opdragelsen, hvor du har været i tvivl, om hvorvidt du gjorde det rigtige? - Har du på nogen tidspunkter tænkt på de mulige konsekvenser, det kan have at vælge f.eks. at opdrage på én bestemt måde frem for en anden måde? - I forhold til at opdrage på dit barn/dine børn, hvordan balancerer du hvilke ting, man skal rette på og hvilke ting, man skal bare lade børnene selv finde ud af? - Har du nogensinde følt, at du har måske opdraget for meget på dit barn/dine børn? - Eller for lidt? - Hvordan ville du sige den bedste opdragelse er? - Er der nogen bestemte typer forældre, du stræber efter at være? - eller forsøger at undgå at være? (opfølgende: Måske i forhold til dine egne forældre)
Håndtering af tid: Familieliv vs. -arbejdsliv	- Hvordan fordeler du tiden med dit barn/dine børn, f.eks. i forhold til at være sammen med ham/hende/dem eller alene-tid? - Ville du bruge mere eller mindre tid sammen med dit barn/dine børn, hvis du kunne? Hvorfor? - Hvordan synes du familielivet hænger sammen (med din arbejdstid)?
Materialisme og kunsten at passe ind	- Hvad synes du om, at flere og flere børn bruger tablets, mobiler osv.? - Ville du kunne finde på at give dit barn/dine børn en mobiltelefon, computer eller tablet, fordi andre i klassen har fået det? Hvorfor, hvorfor ikke? - Ville du stå fast på din beslutning eller ville du give dig, hvis de plager?

	- Hvad nu hvis han eller hun føler sig uden for pga. den manglende elektroniske ting? - Hvor meget tid lader du dit barn/dine børn bruge elektroniske apparater
Afsluttende spørgsmål	- Har du andre erfaringer i opdragelsen af dit barn/dine børn ud over dem, vi er kommet ind på, som du har lyst til at dele?
Debriefing	- Hvordan oplevede du at blive interviewet om opdragelse og dine børn? Du kan altid kontakte mig på et senere tidspunkt, hvis du har nogle opfølgende spørgsmål. Eller hvis du gerne vil have en elektronisk kopi af specialet, kan dette også lade sig gøre. Så vil jeg slutte af med at sige: Tusind tak for hjælpen

BILAG 5.1: REVIDERET INTERVIEWGUIDE

Briefing ⁴	Det fulde interview i tekstform bliver kun tilgængeligt for mig, min vejleder og min censor til eksamen <i>Du vil selvfølgelig være anonym igennem hele processen. Alle navne, steder osv., du nævner vil blive slettet eller ændret</i>
Tema	Spørgsmål
Baggrundsviden om informanten	- Er du gift? Enlig? Skilt? - <i>Hvad er din civilstand? (enlig, gift, skilt, kæreste)</i>
Børnenes betydning for forældrene Skole vs. forældre Forældre og autoriteter Frihed under ansvar	Ingen ændringer under disse temaer – se den ovenfor.

⁴ I den reviderede udgave ses kun de spørgsmål, der er blevet ændret, og hvad de er ændret til.

Den bedst mulige opdragelse ifølge de enkelte forældre Håndtering af tid: Familieliv vs. -arbejdsliv	
Materialisme og kunsten at passe ind	Ville du stå fast på din beslutning eller ville du give dig, hvis de plager? - <i>Ville du stå fast på din beslutning eller ville du give dig, hvis de plager? (evt.)</i> Hvad nu hvis han eller hun føler sig uden for pga. den manglende elektroniske ting? - <i>Hvad nu hvis han eller hun føler sig uden for pga. den manglende elektroniske ting? (evt.)</i>
	Afsluttende spørgsmål og debriefing blev ikke ændret i den reviderede udgave og kan ses ovenfor.

BILAG 6: KONVENTIONER BENYTTET IFM. TRANSSKRIBERINGEN

I det følgende bilag præsenteres kort de konventioner, der har ligget til grund for alle 6 transskriptioner i bilag 7. Hermed henvises også til transskriptionerne for at se disse konventioner i brug.

Konvention	Betydning	Eksempel
(tekst)	Forklaring, der giver kontekst og som ikke umiddelbart kan oversættes til tekst	(Informanten laver en snerrende lyd for at illustrere vrede) (Mynthe), (Hvalpen tygger i et stoleben) (Helena)
Or- (ord)	Uafsluttede ord med gæt til, hvad informanterne var ved at sige (gættet bruges ikke, hvor informanten siger det samme senere i samme sætning)	"Jeg ved ikke, hvordan jeg ville reagere i den si- (situation)" (Helena) "Der skal være pl-... altså, der skal være plads til børnene" (Natalia)
...	Betyder længere pause i talestrømmen	"Der er rigtig meget stisystem, så det... tit så render hun også over i skolen" (Mynthe)
(Slettet)	Slettet navn, sted ol. (forklares i fodnoter	"Går hun ovre på (slettet) ^{note?} " (Helena)
<i>Kursive afsnit</i>	Oftest længere dele af samtalen, der er udeladt, fordi der snakkes om noget, der ikke er relevant for specialet. Bruges kun til at give kontekst.	<i>Informanten snakker lidt videre om deres ombygning, og hvor lille deres muligheder for beboelse har været</i> (Patrick)
Fork. af navn	Hvor nogens navne nævnes ofte, vil de blive erstattet af et bogstav for at gøre transskriptionen mere læsevenlig	"Og jeg var sådan lidt: Farvel R., nu går jeg hjem" (Natalia)
Komma	Komma sættes så præcist som muligt, men sættes også når informanten hopper over i noget andet midt i sætningen	"Jeg er sådan meget, meget, altså jeg er meget glad for mine børn" (Sigrid)

Tabel fremstillet af undertegnede med inspiration fra Flick (2009:300-1)

Kilde:

Flick, Uwe (2009): *An Introduction to Qualitative Research*. London: Sage Publications

BILAG 7: FULD TRANSSKRPTION (PÅ CD)